

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GRØNVALD NIELSEN
MINDER
FRA MIN BARNDOM
OG UNGDOM

H. HAGERUPS FORLAG ❖ KØBENHAVN

MINDER FRA MIN BARNDOM
OG UNGDOM

GRØNVALD NIELSEN

MINDER
FRA MIN BARNDOM
OG UNGDOM

H. HAGERUPS FORLAG

KØBENHAVN

1923

KRUMSTRUP MØLLE

TAK moder skøn og fader kære
for alvorsord og stille bøn.
Det siges skal til Eders ære,
at bedre kår fik ingen søn.
Hos Jer ved hjemmets ringe bord,
blev fædreland et helligt ord.

Jeg er født Lillejuleaften 1857 på Krumstrup mølle, Ryslinge sogn. Den gamle herregård, som møllen tilhørte, ejedes i det 16. århundrede af familien Hvitfeldt. Det var en Claus Hvitfeldt, som lod nedbryde det fra den katolske tid berømte St. Annas kapel i Lørup by, hvortil syge folk ofrede lam, når de blev helbredet. Stenene i dette kapel er sandsynligvis bleven brugt ved opførelsen af Krumstrup. 1723 blev gården købt af admiral Seneca Hagedorn. Senere havde den forskellige ejere, deriblandt brødrene Lange, som ødelagde hinanden for gårdens skyld. Tre blodpletter vistes i gårdens mørke loftsværelse, og skønt der havde været lagt nyt gulv flere gange, kom de mørke pletter dog stadig frem.

I min barndomstid ejedes gården af en Briand, som stammede fra Frankrig. Jeg erindrer, at der var stor festlighed, da hans eneste søn, Julius, blev gift med en københavnsk dame, som hed Malvine, og hvis ukendskab til livet ude i bondelandet gav jævne folk anledning til mange historier. Da hun således første gang så en hørager, spurgte hun en husmand, hvad det var, som voksede der. Han svarede: »Det er hør.« »Ja, det kunde jeg tænke,« sagde hun så, og med øjnene fæstet på en plet hør, som var mindre i væksten end den øvrige, tilføjede hun: »Det er så blårene, som gror der ved siden af.« Når ovnen var i stand til at sætte brødene ind i, kunde hun spørge: »Hvem skal nu kravle derind og sætte brødene på deres plads?« Jeg satte hende meget højt, for hun var en virkelig børneven, der ofte kunde tigge mor for at få lov til at tage »knægten« med på en køretur. Så gik det i hurtig trav, somme tider i galop, med to brune heste for fjedervognen flere mil rundt i egnen. Vi suste gennem landsbyerne Sandager, Gislev, Trunderup o. fl. Somme tider standsede vi ved Kværndrup store, privilegerede kro, hvor Julius gav fynsk mjød, så der blev høj stemning over hele selskabet.

Man troede, at det spøgede slemt på Krumstrup på grund af tidligere ejeres, især de førnævnte brødre Langes, ugudelige liv. De havde brugt både dolk og giftflaske. I meget mørke nætter kunde man se »Den Slemme«, som Fynboerne kaldte Fanden, gå tværs hen over mølledammen og op i skoven, hvor en skat var nedgravet, som der til tider, især omkring midnat, brændte lys over. Ved de store højtider: Jul, Påske og Pinse, var det rent galt »omme på gårdi.« Da kørte om natten vogne op foran hoveddøren, alle sibøtterne ude i inælkekamret faldt pludselig ned fra deres hylder, og tjenestefolkene forlod ofte deres kamre og gik op til Lørup by for at bede om natteleje. Selv vore møllersvende kunde flygte. Det var således en nat, at disse, som sov i et

kammer ved siden af vejrmøllens gennemkørsel, tydelig hørte det ene spøgelse efter det andet sjokke op ad trapperne. De kom i en fart i deres klæder og løb af alle livsens kræfter op til farfars gård i Lørup by, bankede på ruden og fik tag over hovedet. Næste formiddag opklaredes spøgerriet. Det var herregårdens »klojte« (plage), som om natten gned sig på møllens ydermur.

En af disse unge møllersvende flygtede dog en gang senere. Han kom nemlig sent hjem en lørdag aften og så da ikke langt fra møllestien en skikkelse, som stadig nikkede frem imod ham. Det var en kæmpestor tidsel, som bøjedes af nogle vindstød.

Vandmøllen arbejdede kun om vinteren. Ved sommertid ledtes vandet bort gennem et sluseværk, og så avledes der kraftigt enghø i den ret store mølledam. På åkanten ved møllehjulet voksede de største skræppeblade, som jeg nogen- sinde har set, og da H. C. Andersens »Den grimme ælling« blev læst højt i mit hjem, var jeg helt sikker på, at her var ællingen født. Ude i dammen stod jo netop høet rejst i stakke, og der gik storken på sine lange, røde ben, og det var jo nok det ægyptiske sprog, den talte. På voldgravene omkring den gamle herregårds stuehus havde ællingen svømmet, da den blev til en dejlig svane. Der havde børnene stået og klappet i hænderne og danset rundt, kastet brød og kager i vandet og sagt: Den ny er den smukkeste! så ung og så dejlig!

Men ude i mølledammen var også noget ondt; thi der boede »Den Langbenede.« Han var stor, styg og stærk, og når børn blev uartige, kunde han komme og gøre dem megen fortræd, føre dem langt ned under vandet, så de måske aldrig kom hjem mere. Jeg blev f. e. låset inde i et mørkt rum ude i vandmøllen, moder og en af møllersvendene dundrede på bræddevæggen. De forestillede »Den Langbenede,« som nu kom. En hæftig rædsel overfaldt

mig; jeg skreg, bad om hjælp og lovede dyrt og helligt, at jeg altid vilde være god. Så lukkede man mig endelig ud igen; men der gik lang tid hen, før jeg forvandt denne frygt, og jeg tror, at metoden er ganske forkastelig.

Derimod synes jeg ikke, at den legemlige tugt, som jeg i alt fald én gang ret kraftigt måtte døje, gjorde mig nogen sjælelig fortræd, og svien gik hurtigt over. Metoden var i øvrigt meget primitiv; moder satte mit hovede ind imod sit forklæde, og uden spor af mellemkomst i form af bukser, skjorte eller deslige slog hun med sin flade hånd ret kraftigt løs på den legemsdel, som jo er højest, når man samler spåner.

Om vinteren lå der is på mølledammen. Skøjteløb var den gang en højst sjælden sport; men børn kørte i slæde og gled på isen med træsko på. Midt igennem dammen løb åen, og særegne vindstød fra skoven fremkaldte våger, som var farlige at komme nær. Det tog min fætter Anders sig ikke i agt for. En dag, da han havde været henne på Krumstrup med noget tøj, som faderen, Hans Christian Andersen — gift med min moster Ane — havde vævet, så brast isen under hans fødder, og han druknede. Jeg så møllersvendene komme bærende med ham, de lagde ham op på bordet i stadsstuen, og vandet drev af hans klæder. Det var mit første møde med døden. Anders var iskold, hans kinder blålige, og han kunde jo slet ikke svare os.

Ved siden af mølledammen var skoven. Der voksede både bøg og gran. Den havde de dejligste mørke gange, hvor det var en fryd at lege »fjæleskæg«, »kaput« og »røver« med fætrene, de herrer Anton Hansen, Peter Uhrmager, Moster Anes Niels o. fl. I en af skovens åbninger fandtes et stort springvand. Nøglen til at sætte dette i gang med lå for det meste gemt i en lille tykning. Den gamle herremand lærte mig og gav mig tilladelse til at slå springvandet i gang, når jeg vilde.

Den gode, gamle Briand! Han kom næsten daglig i mit hjem. Sommetider var det for at låne nogle få kroner til en udflugt eller lignende. Han var fattig, hans gang langsom, hovedet altid bøjet ned til højre side.

En dag sendte mor mig hen til ham med en kurv kyllinger. Han stod foran den store stuedør i samtale med en fremmed. Jeg løb hen og puffede ham i ryggen under udråbet: »Her er kyllinger til Dig, din gamle stabejser!« Han morede sig kosteligt over denne lidet stilfulde hilsen. Om julen gav han mig altid meget legetøj, og jeg tror virkelig, at mine hyp-pige besøg glædede ham.

I gårdens store, gamle dagligstue hang en klokkestreng med en stor rød dusk i enden. »Hvad er den til?« spurgte jeg ham en dag. »Du kan jo prøve at give et ryk i den,« svarede Briand, og det lod jeg mig ikke sige to gange. Nu hørte jeg lyden af en klokke, et øjeblik efter kom en pige springende og spurgte: »Hvad ønsker herren?« »Ja, møllerens Grønvald er herren,« svarede Briand, »for det var ham der ringede.« »Nå, det var kun Dig dreng,« sagde så pigen. Den gamle lo af min forbavselse; men det blev ikke sidste gang at jeg prøvede dette spil, og jeg morede mig kosteligt, hver gang de kom springende. Der var en egen sød tilfreds-stillelse i således ved et tag i klokkestrengen at få dem til at komme for at høre ordre. En gang spiste jeg til middag sammen med Briand og hans hustru. Da sagde denne: »Ja, nu får vi ikke kærnemælkssuppe så snart igen, for jeg har ikke mere sukker.« Straks svarede jeg: »Jeg kan give Dig et godt råd. Du kan komme sirup i; det gør min mor altid, og det kan rigtig godt gå an.« Dette svar morede især Briand. Han skyndte sig med at fortælle rundt i egnen, at nu havde Niels Møllers søn lært hans kone at koge kærnemælkssuppe.

Den gamle pebersvend, Grønvald, som jeg er opkaldt efter, opholdt sig på Krumstrup i mange år, men jeg erindr

intet om ham. Han døde vistnok kort tid efter min fødsel. Han vilde så nødig, at navnet skulde dø med ham, derfor lovede mor ham, at hvis barnet, som hun bar under sit hjerte, blev en dreng, så skulde Grønvald-navnet få lov til at leve videre. Jeg må ikke glemme min kære legekammerat, den store gamle kat Mebok. Den har i min erindring fået en størrelse, som langt overgår, hvad jeg siden har set, hvor

MIN MODER

der var katte. En aften vakte den især min beundring. Vi fik sædvanligvis mælk og grød til nadver; den kolde grød i fadet var skåret i større og mindre stykker, og der over hældtes varm mælk. Mebok sad ved siden af møllekusken, en ældre husmand, som hed Niels Madsen. Pludselig slog den sin klo op i en klump grød, som Niels Madsen havde fået på skeen, og vips sprang den ned på gulvet og forsvandt gennem den åbentstående dør ud i vandmøllen med

det bytte, som blev erobret så hurtigt, at Niels Madsen førte den tomme ske ind i munden. Der var ved bordet en almindelig beundring over denne dåd. Jeg sørgede alvorligt, da Mebok døde højt oppe i årene.

Min moder, Christiane Nielsdatter Faber, fra Lørup by, Ryslinge sogn, af digterens slægt, var en arbejdsom, gudfrygtig og meget godgørende møllerkone. Hun havde nogle dårlige nerver, som ikke bedredes ved, at der daglig kom så mange gæster til Krumstrup mølle. De skulde alle sammen have smørrebrød og kaffe, og der skulde snakkes meget med dem. Jeg mindes en gang at have talt 18 bøndervogne, som samtidig holdt ude i møllegården.

Mine forældre gav i årlig forpagtningsafgift af denne mølle 1928 kroner. Ganske vist kostede en skæppe rugmel den gang 3 kroner, og mølleren toldede sig til $\frac{1}{18}$ af kornet som han maledede; men der måtte alligevel tages kraftigt fat for at klare skærene. Moder havde ikke blot et stort hus at ordne med mange tjenestefolk og daglige gæster, men hun passede også et maltgøreri, som var knyttet til vandmøllen. Skønt jeg intet sted i huse eller gårde har truffet nogen kone, som jeg syntes arbejdede strængere end moder, så fik hun dog tid til at samtale meget med sin dreng. I mørkningstimerne fortalte hun brudstykker af den bibelske historie. Hun svarede altid saa viseligt på mine mange spørgsmål, og hun holdt sig smukt til kilderne. Det kunde aldrig falde mor ind at sige, som Vilhelm Birkedals mor ovre på Ålebækgård sagde til sine børn julemorgen, at en gang vilde Jesus komme og hæfte vinger på deres skuldre, og så skulde de flyve med ham i det umålelige himmelrum. Og dog kan jeg godt istemme med Birkedal:

»Jeg så ham som barn med det solrige øje.

i regnbuens glans på de hjemlige høje.«

Alt blev så nærværende. Bethlehem lå vist oppe ved skoven, hvor nogle få år senere Nazaretkirken byggedes. Golgathas kors havde stået på en banke i nærheden af herregården Krumstrup. Hvor jeg forstår Grundtvigs linjer:

»O, det var et aftensæde,
som vi glemmer ej på jord,
når din pusling sad med glæde
ved det vakre lille bord — —
— — —

O, hvad var vi, hvis vi glemte
slig en hellig gammens-tid!«

Det er minderne om disse dejlige timer, der lagde mig ord på tunge, hver gang jeg indtrængende bad mine lærlinge om at give sig tid til at leve med deres børn, både for børnenes og deres egen skyld, og alle indvendinger: at der

kan ikke blive tid, at man mangler kundskaber, har ikke evne til at fortælle o. s. v., er ofte bleven slået til jorden gennem mindet om mor. Jo ældre jeg bliver, des dybere glider hendes billede ned i min sjæl, og des større bliver hjælpen, som hun yder mig. Hendes ømhed og opofrelse, især da jeg i det 4de år lå farlig syg, først at mæslinger, siden af kighoste, vokser i skønhed for mig, jo længere jeg kommer den på afstand. Der er for mig slet ingen tvivl om, at mor har erfaret sandheden i fru Læssøes linjer fra 1836: »De saligste moderglæder er at leve for børnene, samtale med dem om Gud og det gode. Det sætter spor i deres hjerter, ligesom vandrerens i den nyfaldne sne, men ingen pletter.«

En dag gik Vilhelm Birkedal forbi vort hjem. Mor fortalte mig nu, at han var præst og havde døbt mig, samt at han talte hver søndag oppe i Ryslinge kirke. Jeg bad da om at komme med op for at høre og se, hvordan sådan noget gik til. Mor sagde ja, hvis jeg blot kunde tie stille hele tiden. Dette lovede jeg hende, men havde meget svært ved at holde mit løfte. Dog gjorde det et stærkt indtryk på mig at høre Birkedal messe foran altret. Det var ligesom disse højtidsfulde toner flyttede mig ind i en herlig himmelsk verden.

Ude på landet var der i de tider langt mellem juletræerne. Hos bønderfolk tændtes ingen, og de var sjældne også i præstegårdene. Nu lyser de jo op i mange hjem, pyntes i skoler, foredrags-, ungdoms-, gymnastik- og afholdsforeninger. Ja, selv andelsmejerier holder juletræ for interessenterne. Tiden fra Jul til langt ind i Januar er som gennembroderet af disse indledninger til »fælles kaffebord med påfølgende dans og et slag seks og trede.«

Det var da en begivenhed af rang, at alle vi fættene og kusiner blev indbudt til juletræ hos bedstemor og bedstefar. Vi spurgte om, hvad det dog betød, men fik intet svar. Kun

mor sagde, at vi vilde vist få et grantræ at se med mange lys i grenene. Vi mødte så naturligvis et par timer for tidlig. Fætter Peter — nu præst i Amerika — var sikker på, at juletræet var groet op gennem gulvet inde i stadsstuen, og vi sneg os hen til døren. Den var imidlertid låset, og der hørtes hviskende stemmer indenfor. Alle mand ud til vinduerne; men hvor forunderligt, de var dækket til. Rullegardiner kendtes næppe hos bønder den gang. Så slog vi kreds om fætter Anton, »Klodsemagerens Anton«, som vi kaldte ham efter faderens håndværk. Han måtte på en eller anden snedig måde kunne finde udvej. Dette vil især gamle Vestbirkelever fra svundne 37 år nemt kunne forstå. Men da han rystede på hovedet, var alt håb ladt ude. Vi var kommen ind i et hemmelighedsfuldt æventyr; men hvor var ventetiden dog uendelig lang.

Endelig kom det store øjeblik, da vi sloges i »frammerset« for at komme først ind. Faster Lone, senere gift med Klaus Berntsen, fik travlt med at ordne os børn ind mellem de voksne, så vi med hinanden i hånden kunde gå rundt om det strålende træ. Hvor mindes jeg hende levende, når jeg ser på billedet i min gamle vens erindringer og læser hans herlige levnedstegning. Han har ikke sagt for meget. Hun var så lys og god, og denne aften viede hun sig helt til børnene. Så sang vi: »Et barn er født i Bethlehem« og flere julesalmer. Derefter uddeltes gaverne, kræmmerhusene og legetøjet.

Jeg synes, at alt dette bliver mere levende, alt som årene skrider frem. Hvor skulde de kære, som hjalp os til en sådan juleglæde, dog have været takket anderledes varmt og inderligt — men de er alle rejst om bag det mørke tæppe. Gud glæde deres sjæle i Himmerig!

Af min far, Niels Pedersen, ejer jeg intet billede. Han vilde aldrig fotograferes, hvor indtrængende han end tit blev bedt derom. Han var levende optaget af tidens offent-

lige liv, men en god hjemmets mand alligevel. En af mine barnlige glæder bestod deri, at jeg kravlede op på hans skulder og børstede melstøvet af hans hår, når han om aftenen kom fra møllen ind i dagligstuen. Så satte han mig på sit knæ, mens han sang for os:

»Jeg så i Øster, og jeg så i Vester,
 jeg så i Sønder, og jeg så i Nord.
 Jeg så så mange smukke piger dansede,
 men aldrig så jeg den, jeg så ifjor.

Jeg har et æble udi min lomme,
 det vil jeg gemme til min bedste ven;
 men kan jeg ikke til vennen komme,
 så spiser jeg nok mit æble selv.«

· Eller også: »Rejsen til Avstralien«, som var digtet af Karen Vævers, der boede på Lørup mark, og hvis datter Henriette — eller som vi sagde »Jette« — tjente på Krumstrup mølle hos mine forældre i flere år, før hun bedrøvede sin moder med netop at rejse til Avstralien.

»Der er guldtørst på jord,
 den er bleven så stor,
 den er kommen til Danemarks rige.
 Til Avstraliens land
 vil vi rejse på stand,
 nu vi høre så mange at sige.

Der er bjergene fuld
 af det skinnende guld,
 så man hører dem tale tilsammen,
 der vi grave til, at
 vi har funden en skat,
 så vi leve i fryd og i gammen.

Men de tænker dog ej
 på den farlige vej,
 thi hvor let kan de skummende bølger
 dem omsluge ret straks,
 og så glat som et aks
 drage ned hvor så mange de følger.

Og hvad er dog det guld
 og det skinnende muld
 nu, hvorefter så mange mon drage,
 thi når vi skal afsted
 og til støv lægges ned,
 vi jo intet af det med os tage.

Hvad profeten så grandt
 siger til os, er sandt:
 bliv i landet og nær Dig med ære,
 da Gud give Dig vil,
 hvad dit sind står til,
 han vil give Dig hjertets begære.

Et fornødent kun er,
 at vi Gud haver kær,
 og vi tror på Frelserens lære,
 at vi stræber kun, at
 vi kan samle den skat,
 som ej møl eller rust kan fortære.

Da med åndernes flugt,
 når vort øje er lukket,
 vi kan drage til Himmelens rige,
 hvor de gader er fuld
 af det pureste guld
 og en herlighed uden al lige!«

Far var meget dygtig til kvindeligt håndarbejde. Han kunde stoppe hoser strikke, karte og spinde. Jeg tror, at han hvilte derved, særlig i tidsrummet fra 1. november til henad Jul, da møllehjulene måtte snurre rundt dag og nat. Jeg har ikke arvet hans lyst og evner i det stykke. Når jeg, efter at være kommen hjemme fra, sled hul på strømperne, brugte jeg ganske vist ikke H. C. Andersens methode, nemlig at klippe en anden strømpe i stykker og sy en lap på det svage sted; men jeg snørede det hullede sted sammen og bandt et fint stykke sejl garn om. Jeg kan endnu så tydelig høre min omhyggelige moders udbrud, da hun første gang stod overfor denne forbindelse: »Men Grønvald da, hvordan er det dog, Du bærer Dig ad? Du slægter rigtignok ikke din fader på i det stykke!«

Far var også rig på små, gode historier. Han kunde fortælle om sognefogden i Ringe, som holdt tale for Frederik den syvende det år, da denne gav Karen Vævers 100 kr. for en sang: »Til Kongen!« Midt under talen hørtes en tyr brøle. Kong Frederik sagde da: »En ad gangen, mine herrer!« Sognefogdens tale knækkede over. Den sidste del druknede i en lattersalve. Eller om, hvor hård vinteren var 1856, da han og mor fejrede deres bryllup. En snaps brændevin frøs fast i glasset, før gæsten fik det ført op til munden.

Far fortalte morsomt om arbejdsmanden, der var lykkeligere end kammerherren. Han kom hen til vor mølle næsten hver søndag for at gøre et lille indkøb, og han var altid ved et strålende humør. Han drog ved sådanne lejligheder ofte en sammenligning mellem sin stilling og herremandens. »Jeg ejer jo ingenting«, kunde han sige, »jeg sidder til leje i familiehuset. Herremanden har derimod gård, gods, penge og fine køretøjer. Men jeg er nu altid meget gladere end han. Min kost er grovere end hans, men jeg nyder den med god appetit. Herremanden klager altid over maven, især i jagttiden, og han er meget gnaven ved måltiderne. Min

kone er tarvelig klædt. Hendes bedste kjole er af hvergarn. Herremandens kone har mange silkekjoler; men jeg holder en del mere af min end han holder af sin. Han går så tidt og klager over søvnløshed. Når jeg kommer hjem om aftenen og er dygtig træt, så sover jeg som en sten hele natten«.

Når denne arbejder gik ned ad møllebakken, så nynnede han ofte på sangen: »Den gang jeg drog afsted«. Han var, sagde far, et tilfreds og lykkeligt menneske.

En søndag, mens mine forældre var til gudstjeneste i Gislev, stjal jeg saft og sukker i spisekammeret, og jeg bandede Fanden piske mig imellem svendene inde på møllen. Et kvarters tid derefter sank jeg sammen i den mørkeste anger; men så løb jeg alt, hvad jeg kunde for snarest at få skriftet. Et lille stykke vej fra møllen mødte jeg far og mor, og under voldsom brølen fortalte jeg om mine syndige bedrifter. Jeg husker ikke, hvad far sagde til det; men mor talte så alvorligt og indtrængende med mig, især om eden, at der i min opfattelse af mennesker i mange år blev et dybt skel mellem dem, der bandede og dem, der ikke gjorde det. Jeg syntes, at de sidstnævnte havde vist meget mere med Vorherre at gøre end de andre, og jeg tror også, at de alvorord, som jeg gerne siger mine elever om denne snavsede danske vane, denne tankeløse brug af Guds navn, disse grufulde bønner til den Onde om at brænde, knuse eller æde én, har som sin ældste kilde min fromme moders kloge tale. —

Det var vistnok i de tider mere almindeligt end nu, at folk »gik i søvne« om natten. Jeg var en aften med til et selskab i en bondegård i Lørup. Det blev noget sent, før vi brød op. En datter var gået i seng og falden i søvn. Men lidt efter kom hun som søvngængerske ind i stuen, hendes øjne stod stille og stive i hovedet, og hun svarede ikke på, hvad man spurgte hende om. Så gik hun lige hen til bordet og drak en gang af ølpotten. »Jeg var sgu bleven

tørstig«, sagde hun, og nu brast selskabet i så voldsom en latter, at pigen vågnede. Moderen fulgte hende straks ud af stuen.

Far var søvngænger, hvorfor mor låsede sovekammerdøren om aftenen. Jeg kunde vågne op, når han gik på gulvet, og mor råbte hans navn. »Det var«, sagde hun, »den eneste måde at få ham vækket på«. En nat, da hun havde glemst at låse døren, stod han op og gik ned i vandmøllen. Han kom dog snart tilbage og sagde: »Det er forfærdeligt! Nu har rotterne ødelagt os sigtedugen. Det vil koste os mange penge«. Kort tid efter viste det sig, at rotterne en nat havde gnavet den nævnte dug på hvedemelssigten i stykker. Der måtte købes en ny, som kostede 160 kroner. Jeg fik lov til at komme med til Odense for at hente den hjem. Vi bedede i Højby kro, hvor vi spiste den i et tærnet lommetørklæde medbragte mad og fik hver en sød snaps og en kop kaffe hos krokonen. Jeg så med forundring de mange sammenbyggede, teglhængte huse i Odense og St. Knuds kirke.

I mit femte år blev jeg barnlig forelsket i et par sypiger, som af og til arbejdede nogle dage ad gangen for mor. De kunde fortælle så meget, og den ene sang elskovsviser på nogle og tredive vers, der rimeligvis ikke havde ret meget med poesi at gøre, Møllersvendene fandt nu på at drille mig med, at de vilde tage pigerne fra mig og rejse til Amerika med dem. Jeg græd mine salte tårer en aften, da disse svende satte en håndstige op mod gavlvinduerne, inden for hvilke sypigerne boede på gæsteværelset.

Hvad er det dog for en ond drift, som således får de voksne til at more sig ved et barns oprigtige sorg? Eller deres glæde ved at narre barnet? Disse svende sendte mig en gang hen til Lørup for i en stor gård at låne en »pølskraber« (pøl = møddingpøl). Mange sveddråber faldt til jorden, før jeg fik slæbt denne indretning hjem. Den lå

gemt i en lille sæk, og da karlene fik båndet løst, så faldt trækloster, små sten, gamle træskoplader, halvraadne støvleskafter, ødelagte fejekoste o. m. ud på jorden, imens karlene istemte et skrattende grin. De morede sig kongeligt, men de ødte et smukt hjørne af mit barndoms Paradis, noget af min tro på mennesker, den tillid, som børn møder de voksne med, indtil disse ødelægger den. Jeg vendte mig fra karlene med en bitter brod i sindet. —

MIT HJEM PÅ EGEBJERG BANKER

En solvarm dag i året 1862, da klodsemagerens Anton og jeg stod og formede noget blødt sand ude i møllegården, kom mor og fortalte, at nu havde far købt Egebjerg mølle, en mil fra Svendborg. »Det var,« sagde hun, »en stor hollandsk vindmølle, ikke tækket ovenfor svikstillingen som Krumstrup mølle, men grundmuret lige op til hatten. Og så er der en ejendom på 10 td. land. Nu skal far bruge mange penge, og Du kommer til at slå din sparegris i stykker for at hjælpe ham. Det vil han blive meget glad ved.« Vi fulgtes så ind og slagtede grisen med det samme. Den indeholdt 36 kroner, givet mig af møllegæsterne, og jeg var ikke

blot glad ved at give far disse penge, men også stolt over at kunne være med i dette ny og æventyrlige.

Nogle dage senere landede vi efter en prægtig to miles køretur gennem landsbyerne Kværndrup, Dongshøjrup, Kirkeby og Egebjerg i vort ny hjem.

Den første, som hilste på os, da vi nåede op på Egebjerg banker, var møllens tidligere ejer. Han var ikke ædru og snakkede meget op om, hvorledes man havde mistænkt ham for selv at have afbrændt sin første mølle.

Peder Kristensen kunde have været en holden mand. Han havde ikke blot ejet den store Egebjerg mølle og megen jord, men dertil en del rede penge. Ad drikkeriets vej satte han det hele overstyr og måtte krybe ind i et par usselige stuer, ikke langt fra sit gamle hjem. Om ham og hans hustru sagde da ofte folk, når de gik forbi: »Ja, de to derinde har kendt bedre dage«. De blev af den slags folk, som en nordamerikansk digter, John Whittier, tænkte på, når han skrev, at nogle af de vemodigste ord, som vor tunge eller vor pen kan bruge, det er disse: »Det kunde have været.« Meningen her med er jo den, at menneskers kår ofte forekommer os at kunne have været langt bedre, end de er: Tidt bruges en del af et menneskes levetid til dermed at gøre resten elendig. Kraftigt blod i ungdommens år kan føre et menneske ind i noget, som et værkende legeme fortryder i alderdommens dage. Der er jo flere mennesker, der har ruineret sig selv, end der nogensinde er blevet ødelagt af andre.

Peder Kristensen bad mine forældre om lov til at blive gående der i sin gamle ejendom som daglejer, og det vilde de ikke nægte ham. Men en aften fyldte han mit barnesind med uhygge. Omegnens gårdmænd havde kørt en del træ hjem til far fra Skjoldemose skov, og nu blev de opvartet med et glas punch. Også Peder Kristensen fik et glas; men han tog det med højre hånd og slyngede dets indhold imod stuens yderste krog, idet han med stor styrke sagde: »Nej,

Niels Møller, nu drikker jeg aldrig spiritus mere. Hvis nogen af Jer ser det, da vil jeg ønske, at jeg må komme til Helvede og brænde til evig tid!« Der blev så underlig stille i stuen, for alle følte, at han kunde ikke holde sit løfte. Da jeg nogle dage senere så ham fuld påny, begyndte min fantasi at arbejde med Helvede og den evige ild. Jeg var så bange for, at jeg skulde ende i de forfærdelige kvaler. Ja, af dyrekøbt erfaring ved jeg, hvorledes Helvedefrygten kan pine og knuge, og den fik ofte næring. Der havde for kort tid siden været et svirelag i Egebjerg by. En af deltagerne, som man kaldte »Skæreløsi«, fordi han, når han begyndte at arbejde, gerne sagde: »Nu skal hun skære los!« hvilket betyder, at nu skal arbejdet gå med fart, døde natten efter. Der fortæltes, at svirebrødrene havde hældt tobakssovs i halsen på ham og så kørt ham ind i en vognport, hvor man fandt ham død morgenen efter. Folk troede, og de fortalte mig det, at man på jordefærdsdagen hørte kirkeklokken sige: »Ham—tog—Fanden! Ham—tog—Fanden!« Siden den dag lyttede jeg altid, når der var jordefærd i egnen, til kirkeklokkerne for at høre, hvor vedkommende gik hen. Var det et gudfrygtigt menneske, som døde, kunde man tydeligt høre klokkerne synge: »Ham—tog—Herren!« eller »Hende—tog—Herren!« Da således en elskelig lille pige på min alder døde, var det ikke til at tage fejl af, at klokkerne nynnede: »Hende—tog—Herren!«

Vort ny hjem var forfærdelig forsømt. Mor kørte flere hjulbørfulde snavs ud, før hun fandt flisegulvet. Far klagede over, at der groede for meget græs på møllevejen, hvilket jeg ikke uden mors hjælp kunde forstå betydningen af. Dog varede det ikke længe, før der blev hyggeligt i de små stuer og i haven.

Dette hjem var mærkelig nok bygget sammen med et Hus, hvis ejermænd, Christian Jancke, havde en 3—4 td. land jord, som lå ved siden af vore 10 td. land. Man kan på bil-

ledet skimte to vinduer af hans stuehus. Denne mand og hans Hustru, Stine, blev snart mine gode venner. Han var drejer, og jeg fik tidt lov til at træde drejeladet for ham. Stine havde altid gammel ost, og når jeg havde fået smør på en tyk rundenom hjemme hos mor, så løb jeg over gårdspladsen til Stine for at få gammel ost som pålæg. Jeg var aller gladest, når ormene kunde løfte sig fra brødet. Christian Jancke fik, alt som tiden skred, mere og mere lyst til at arbejde med sin husmandslod. Han skabte ligefrem et mønsterbrug. Jeg har aldrig set en jordlod i bedre orden. Den pengepræmie og udmærkelse, som Svendborg amts landøkonomiske selskab ydede ham, var såre vel fortjent. De to rare naboer, hos hvem jeg har oplevet mange frydefulde timer, er nu døde; men datteren, som den gang tjente på den store gård, Bejerholm, i Vesterskerne, hvortil hun enkelte gange tog mig med, lever. Hendes datter har været min elev her på Vestbirk højskole. Jeg var så glad den dag, hun blev indmeldt; der knyttedes en forbindelse med kære, svundne dage.

Nu skulde jeg have møllen efterset. Alt var større her end på Krumstrup vejr mølle. Svikstillingen sad højere. Der var overalt mere plads. Og hvilken glimrende udsigt til alle sider! Smukkeste over Sydfyn med sine skove, søer, levende hegn, møller og kirker. Der sås Brejninge kirke på Tåsinge, Ærø med de gule rapsmarker, Skarø, Drejø, Avernakø og Lyø. Ja, i klart vejr kunde vi se Lysabild kirke ovre på Als. Havet lå som en yndig ramme om dette lune, frugtbare Sydfyn. Havet med de mange hvide sejle!

Det varede ikke ret længe, før møllen fik søgning. Herregårdene Skjoldemose og Løjtved lod male hos os; men der måtte også sættes en møllevogn i gang. Det havde vi været fri for på Krumstrup og derved sparet 10—1200 kroner årlig.

Det er vel nok et udslag af Fynboernes rige fantasi, at

folk i disse egne bærer så mange øgenavne, eller som man siger i Egebjerg: vedernavne. Der var en baron, en greve, to præster, en pave, en heks, en trolde, en brandhage o.s.v. Da en husmand, som sjældent vaskede sig — »man bliver

Egebjerg mølle:

jo beskidt lige straks igen«, sagde han — en søndag mødte til gudstjeneste med nogle bygstrå i håret, kom han for fremtiden til at hedde »Niels Bygfoder«, og navnet gik i arv til en stor flok børn. En enke, der var lidt udenfor bondestanden, hed stadig »Madamen«, og Rasmus, hendes gård-

styrer, slap aldrig af med navnet »Rasmus Madame«. Med hensyn til de navne, forældrene gav deres børn ved dåben, fik fantasien også fri tøjler. En pige på min alder, hvis fader som soldat havde stået under den modige, talentfulde og kundskabsrige oberst Trepka, blev døbt: Trepkatrine. — En af vore nærmeste naboer var husmanden Jens Nielsen. Hans kone hed Birthe. At hun blev kaldt Birthe Jens, var jo ikke så forunderligt; men manden hed altid Jens Birthe, og deres eneste barn, sønnen Niels, bar hele livet igennem på navnet Niels Birthe. Med fars hånd i min gæstede jeg ret snart deres mærkelige bopæl. Både stue- og ladehusets vægge var dannet af utilhugne kampesten og spækket med grålér. Frammersdøren og de små vinduer var malet med en skrigende blå farve. Taget bestod af rør fra en nærliggende mose, og sorte græstørv gjorde det af for rygningstræer lige som i Vestjylland. Rundt om haven med de snorlige gange og gamle frugttræer bugtede sig et højt stengærde. En grotte af det samme uforgængelige stof som husets vægge gjorde tjeneste som lysthus; vedbenden slyngede sine hårede stængler op gennem fugerne og bredte mørkegrønne blade ud over de grå kampesten.

Stuehusets indre havde et meget gammeldags præg, gulvene var i alle værelser kampestensbrolægning, »stadsstuen« — eller som man spøgende siger i Egebjerg-egnen: »væsgostuen« — ikke undtagen. I dagligstuen stod sibøtter på hylde oppe under det tilrøgede loft. Med kridt var der tegnet på frammersdøren datoerne, når kørerne skulde kælte. Der brugtes nemlig ingen almanak i dette hus, ikke just på grund af ukyndighed i læsning, fader og søn havde gennemlæst biblen i fællesskab og sunget et par af evangelierne til egen melodi, som lavedes med det samme; men Jens Birthe hadede unyttige udgifter.

Langs vinduerne havde gåsebænken sin plads. Det hændte ikke saa sjældent, når man blev bedt om at sidde ned på denne

stuens eneste siddeplads, at benene på en mindre behagelig måde blev mindet om de fornærmede indbygges vrede, idet disse rakte hovederne ud af den hjerteformigt udskårne åbning i lugen og nappede. Da denne stue tillige var familjens soveværelse, fandtes der en to-etages indklædt seng, hvis laveste parti ægteparret benyttede; det øverste var forbeholdt sønnen. Inden for døren hang et gammeldags bornholmsk uhrværk; hver time aabnede det en lille luge, og en metal-fugl kom frem for at forkynde med hæse kuk—kuk, hvormange klokken var. På et gammelt egetræsbord med korsben lå gerne syv slags brød: hvedebrød, eftermelsbrød, sigtebrød, kryderbrød, søsterkage og to slags rugbrød. Birthe Jens havde nemlig opdaget, at manden bedst tålte det grove; derfor sigtede hun rugmelet og bagte af skallerne til ham, medens hun og sønnen nød de finere dele. Hvis nabokonerne bebrejdede hende, at hun »skød sin mand af«, svarede hun altid meget ivrigt: »Nej, han kan smæj rejtnok et tåle det fine!« Når jeg kom der i besøg, blev jeg som oftest opvarmet med »klejner«, som hun havde stående i et fad inde under sengen ved siden af »møblet«.

Jens var bange for, at ploven skulde gå for dybt ned i jorden. »Der er ikke noget godt at hente der nede«, sagde han. Sønnen kom aldrig i skole, men klarede sig ved de årlige eksaminer. Han blev senere elev på Anton Niensens højskole i Vesterskerninge, hvor han i førstningen måtte døje en del drillerier! men Anton Nielsen tog sig af ham, han gjorde udmærket fremgang og var sikkert endt som landbrugsminister, hvis døden ikke havde taget ham i en ung alder.

Ti minutters gang fra møllen ligger Bavnehøj, og der var stor festlighed hvert år St. Hans aften. Børn og unge mennesker kom her for at tænde blus. Nogle medførte halmknipper, andre gamle tjæretønder. Vi drenge samlede risbrænde fra de nærmeste gærder, og når vi fik en bunke sanket sammen, stak vi ild i den og morede os med at løbe

der hen over, så det knitrede og bragede. Hver gang vi sådan »løb i gennem«, lød der et rungende hurraråb fra de andre. Så havde vi også travlt med at tælle de blus, der kunde ses. Når blusningen var forbi, blev der leget, muntert lød sangene:

»Så væve vi vadmél,
så slå vi det sammen!
Væve vadmél, slå det sammen,
lade skytterne gå.«

Eller:

»Der brænder en ild,
den brænder for Dig,
den brænder med tusinde flammer!
Tag mig ved hånd,
sving Du mig om,
jeg vil så gerne danse.«

Man gik parvis rundt i en kreds, hvor tyven stod i midten og sang:

»Tyv og tyv så skal Du hedde,
for Du stjal min lille ven!
men jeg har det håb tillige:
snart jeg får mig én igen!
Trala lala la o. s. v.

Til en leg, som brugtes meget, blev der sunget:

»Der vandrer to gutter i skoven!
Trala la la
Den ene har jeg troloven!
Trala la la.

Du loved mig hundrede daler,
Du ejer vist knap en daler.

En kurv jeg vil Dig skænke!
 En anden vil jeg betænke!

Min hånd jeg Dig vil give!
 Trala la la.
 Du skal min kærest blive!
 Trala la la.

»Det haster ikke med at komme hjem denne aften«, sagde de unge, »natten er vor egen, og det er dog kun St. Hans aften én gang om året«. —

Når et stærkt tordenvejr trak hen over mit hjem der oppe på »De fynske alper«, så samledes naboerne i mine forældres små stuer, og der sad de tavse, side om side, nogle på sengekanten, andre på stole, indtil uvejret var forbi. Alles tanker var vistnok præget af angsten for døden. Grænsen mellem liv og død flyttede så underlig nær, mens de vældige naturkræfter havde ordet. Så kom det nationale uvejr og førte dem sammen. Den dag, da vi hjemme modtog budskabet om Frederik den Syvendes død, står så mærkelig levende i min erindring. Far standsede vejrmøllen, tog sejlene af vingerne og satte dem i saks, som vi møllere siger. Det var noget, som ellers kun blev gjort Juledag, Påskedag og Pinsedag. Han stod længe oppe på svikstillingen med sin søn ved hånden og så over imod Als. Ved aftensbordet sagde han: »Nu vil det snart bryde løs«. Så kom krigen. Fra vor dagligstue kunde vi i mørke aftener se granatilden i Vest, og vi hørte tidt kanonerne dundre. Med krigens rædsel på nært hold sad folk og så hen til hinanden. En aften fortalte Christian Janche, at han om eftermiddagen havde talt 22 dampere i farten Fåborg—Svendborg. Alle troede, at nu gik Tyskerne i land på Fyn, og om få dage vilde vort hjem være ødelagt. Da rejste mor sig. Hun gik hen og lagde sin hånd på fars skulder og sagde med en

mild men dog myndig stemme: »Med Guds hjælp, Niels, skal det nok blive godt igen for Danmark!« Aldrig har nogen tale om vort fædreland gjort et dybere indtryk på mig end denne. Jeg tror, at det var den, som stærkere end noget andet førte mig ind i folkehøjskolens arbejde.

En anden følge af disse oplevelser var den, at jeg aldrig i ungdommens dage tvivlede på, at hvis Danmark kaldte på sine sønner til forsvar og kamp, da vilde jeg frivillig møde under fanen. Jeg vilde gøre det samme som P. Jerndorff, Jens Nørregård, Christopher Bruun og mange andre gjorde i krigen 1864.

Skytteforeningerne, der skød frem efter den ulykkelige krig, var far en modstander af. Kaptajn Edvard Nielsen kom to gange i besøg hos os for at omvende far; men dette lykkedes ikke. Far var her — ligesom når man tiggede ham for at lade sig fotografere — stejl og stædig. En egenskab, som mine nærmeste påstår skal være gået i arv.

Derimod var far en begejstret tilhænger af friskolesagen. 8 år gammel blev jeg sat i Egebjerg friskole, som mine forældre nogle år i forvejen havde været med til at rejse. Far havde den gang henvendt sig til en gårdmand for at købe en lille byggeplads, men manden vilde ikke sælge. Da sagde far meget hvast til ham: »Å, hvis det var til en gæstgiver eller købmand, så solgte Du nok!« Fra den dag af lod gårdmanden sit korn male på en anden mølle; men da en årrække var gået, solgte han jordstykket til en købmand. Far gik da til ham og sagde: »Nu, da min spådom er gået i opfyldelse, må Du såmænd hellere lade male hos mig igen.« Og således blev det.

Friskolen holdtes i en lille, uanselig stråttækket bygning med små vinduer og skæve stolper, omgivet af valnødder-, kastanie- og asketræer. Der var lavt til loftet; men hvor blev verden stor og vidunderlig, når vi hørte om det dejlige, men tabte Paradis, om jødefolkets store mænd, Vorherres

vandring på Jorden, om Frode Fredegod, Thorvald Vidførle, Holger Danske og alle historiens levende skikkelser. Her fødtes mine første drømme om fremtiden. I de to første skoleår havde jeg sønderjyden Nikolaj Dam til lærer. Hans brystsyge trolovede, Sanne, opholdt sig i den tid hos mine forældre. Hun lærte mor at tilberede to sønderjyske retter, nemlig æggemælk og tyske klumper. Jeg kan ikke mindes ret meget om Dam. Dog står morgentimerne, hvori han fortalte bibelhistorie for os, i glans for mig endnu. Han var en højvokset og alvorsfuld skikkelse. Så afløstes han af Jørgen Pedersen, som underviste mig i 4 år. —

Vore forældre kunde fortælle om, at de sommetider græd, når de skulde i skole. Lærer Halvorsen i Ryslinge havde slået mor så hårdt i en hovedregningstime, at hun i nogle dage måtte holde sengen, og morfar fandt det nødvendigt at gå op og slå i bordet for hr. Halvorsen, og true ham med, hvis sligt blev gentaget, at tage til Odense og gå op til sin fætter, biskob Faber, med en skarp klage, hvilket hjalp så godt, at mor aldrig siden modtog nogen hånds-rækning.

Fra min skolegang hos Jørgen Pedersen mindes jeg kun to sørgmodige dage. Da lå sneen så højt, at mor fandt det uforsvarligt at sende mig afsted. De to dage sad jeg hjemme og græd. —

Det glædesblus, som Grundtvig og Christen Kold tændte i den fri skole her i Danmark, har vist intet sted blusset klarere end i Egebjerg friskole. Der mødtes vi dag efter dag

NIKOLAJ DAM

med ham, som ved sin ejendommelige personlighed holdt os i ærefrygt, lydighed og glæde. Vi elskede Jørgen Pedersen! Hans tålmod, ordenssans, arbejdssevne og forståelse af barnesindet; først og sidst hans hengivelse i sit livs store, ansvarsfulde gerning lå altsammen over os som en jernvilje, der ikke kuede men ildnede op og æggede til arbejde. Ingen af mine læremestre har som han vakt min videbegærlighed, forsynet mig med »åndeligt gribetøj« — for at bruge Kolds udtryk. Her et lille eksempel blandt mangfoldige. Der var i egnen en bondekone, som man fortalte om havde været ond mod en gammel blind svigermor, ofte narret hende ved måltiderne, givet hende ringere mad end tjenestefolkene, bænket hende ved et lille bord i en ensom krog, medens gæsterne sad sammen og spiste ved det lange bord. Så mistede hun i en sygdom selv synet, og en aften, da Jørgen Pedersen var i besøg hos mine forældre, drøftedes alt dette i enkeltheder. Da sagde han flere gange meget bestemt: »Nemesis!« Jeg turde den aften ikke spørge ham ud, men senere fik jeg besked. Konen fik sin straf, hvor hun havde øvet sin brøde. Det, hvormed man synder, dermed straffes man også. Han hjalp mig med at finde bøger, som kunde kaste lys over dette emne: græsk mytologi, Goldschmidts og Linnés værker m. m. Nu er der ikke så få, der gerne vil høre mig tale om Nemesiskræfterne i tilværelsen, i det tyske folks skæbne f. e. Jørgen Pedersen slog mig i gang. Hans er æren. —

Lad mig også nævne, at han kunde fremsige en salme som »Nu rinder solen op i Østerlide«, sange som: »Underlige aftenlufter« og »Der var en tid, da jeg var meget lille«, på en sådan måde, at vi gik hjem og lærte dem. Ramseriet var naturligvis banlyst, men vi lærte at synge uden bog en mængde salmer og danske sange. Samlede det op med hjertet, som Englænderne siger. Det er ingen overdrivelse, når jeg hævder, at Jørgen Pedersen var en mester i fortællingen

kunst. Og hvor var de timer frugtbare, da han gik frem og tilbage mellem de lange skoleborde og ledede en samtale med os; han søgte som med et falkeblik ind til forståelsen af vore evner, anlæg og tilbøjeligheder. Ja, også »overhøring« blev brugt. Vi skulde lære endda ikke så lidt hjemme; men det skulde være sager, som kunde tåle det, geografi f. e.; aldrig gudsforholdet, som ødelægges ved grov berøring ligesom sommerfuglens vinger.

Disse timer krydredes tidt ved en frugtbargørende latter. Således havde han en gang, vistnok efter læsningen af Bjørnsons Arne, funden på, at vi skulde fortælle ham om vore drømme. Min kammerat, Jørgen, som i henhold til sin noget svære krop altid hed Tykke Jørgen, ligesom den snævre gyde, hvor hans lille hjem lå, kaldtes Tarmen, fik en dag ordet og fortalte, at han havde drømt om natten, at han var kommen op i Himlen, hvor der omkring et langt bord sad mange flere mennesker, end der var i hele Egebjerg by. Vorherre sad selv ved bordenden; men nu rejste han sig og sagde: »Velkommen Tykke Jørgen. Vær så god at komme hen til bordet og få Dig en kop thevand!« Så gik der i det samme hul på Himlen, fordi jeg var for tung, og så faldt jeg lige ned i Tarmen.«

Jørgen Pedersen lærte os ret at kunne høre men glemte derfor ikke, at vi skulde opøves i at læse godt indenad i en bog. Det kom ham her til hjælp, at han var en udmærket oplæser. Vi fulgte med opmærksomhed ikke blot fortællinger, historiske romaner og islandske sagaer, men også rejse-skildringer fra månedsskriftet »Fra alle lande«. I Reglen fik vi en sådan times oplæsning hver skoledag. Ofte tiggede vi ham om at blive ved så længe, at mørket faldt på, og vore forældre måtte ud for at lede efter os. Hvor var det lykkelige dage; Da lukkedes porten op til bøgernes æventyrland, hvor rige og fattige kan glæde sig lige meget, hvor det

dufter som fra Edens have, og hvor kundskabstræets frugt ikke er forbudt, men smager lifligt og virker nærende.

Som en fuldtro discipel af Kold byggede Jørgen Pedersen skolearbejdet på det jævne; men hans personligheds formende og skabende kraft lagde værdighed der over. Børn opsnapper så meget. Vi vidste godt, at hans løn i mange år var mindre end en tjenestekarls. Han klagede aldrig, knyttede ingen næve imod samfundet. Nej, der var stil og festglæde over hans tarvelige ydre kår. Han havde jo naturens daglig ny herligheder ganske gratis. Man behøvede da heller ikke at have penge på lommen for hver søndag at kunne gå op til Kirkeby kirke og give sig hen i menighedens liv. Der blev også altid råd til at være med ved de møder, hvor ånderne krydser klinge for livets sag på jorden, og hvor hjerterne opvarmes til virksomhed og dåd.

Hvor der skulde agiteres med mundlæderet, blev han tidt hjemme hos sin elskelige hustru, Karen, og hans spydighed imod dem, der bare kan snakke, var skåret ganske godt til, og da kunde hans jydsk latter være smittende og uforglemmelig. Når kampen stod lidenskabeligt om friskole eller statskole, sagde han ofte ligesom Termansen: »Der kommer ikke nær så meget ud af at strides om, hvad der er det bedste som af at kappes om at vise, hvem der kan gøre det bedste.« Få lærere gjorde det bedre end han. Han agiterede med sin personlighed på en sådan måde, at vi hans lærlinge kom til at hungre og tørste efter kundskab, stemning, livsvisdom. Vi har aldrig — end ikke i vore dårligste tider — nogensinde kunnet ryste ham af os.

Straks efter, at jeg var bleven konfirmeret, samlede Jørgen Pedersen i sit hjem de drenge og piger fra Egebjerg friskole, som det forår havde »stået på kirkegulvet,« og han holdt ved denne lejlighed følgende lille tale til os: »Nu skal jo de fleste af Jer forlade hjemmet, og alle er I færdige med skolegangen her hos mig. Glem nu aldrig det gamle ord:

Slet selskab fordærver gode sæder! Det er naturligt, at I vil søge fornøjelser, morskab. Det vil ungdom altid; men følger I mit råd, så skal I kun danse og spille kort med de unge, der løser alvorlige opgaver i fællesskab, f. eks. i aftenskolen, på gymnastikpladsen eller i skytteforeningen. Hold Jer borte fra drikkelag og al offentlig dans i Svendborg og i omegnens kroer; thi der samles nemlig alle de tarveligste mandfolke-driverter, og sødt forvirrede kvindfolk kommer myldrende fra 11 kirkesogne. En sund ungdom må være aristokratisk. Den må holde sig for god til at deltage i gadetrækket om natten, hvor der undervises af landets dårligste lærere med snavsede ord, som man så er pint til at huske i al fremtid, hvor gerne man end vilde glemme dem, og hvor kærlighedens pletfri klædebon, ungdommens kosteligste klenodie, så ofte tilsmudsas.

Se på Svendborg amts skytteforening! På dens store årlige festdag, som altid er en hverdag, danser de unge 3—4 timer en sommereftermiddag, så det er en fryd at se derpå. Uden alvor i sindet kan den unge slet ikke more sig. Hans og hendes samvittighed må være ræmt af Sokrates ord: En del dårlig nydelse i dag skaber hundrede dele smerte i fremtiden, hvorimod en del forsagelse for det godes skyld idag giver hundrede dele glæde i fremtiden. Det vil gøre mig så ondt, om I piger og drenge, som jeg nu har undervist i syv år, skulde findes blandt dem, hvis lømmelalder aldrig hører op, som drikker, danser, sjover på gaden om natten, bander, spytter i bue og sjældent læser i andre bøger end Jacob Holmblads fedtede almanak. Husk Bjørnsons ord, at den ungdom, som mætter sit mod i det vilde jag, kender sig mindre dag for dag.

Skulde I imidlertid rode Eder ind i noget, som I ikke synes, at I kan finde ud af igen, så ved I jo, hvor Eders gamle lærer bor! —

Jørgen Pedersen var ikke en pædagogisk håndværker,

som med opøvet færdighed kan proppe kundskaber på tomme flasker. Nej, han var kunstner, håndterede børn og ungdom som vådt ler i opdragelsens atelier. En utrættelig forkynder om den livets herlighed, som han troende, villende, elskende havde lagt ind til sit varme hjerte.

Vokset op mellem jævne slidere kom han i sit skolesyn tidlig til at sætte virkeligheden højt over alle teorier. Den gode danske, kristne moder foran professoren. Hjemlivet højere end skolen. Mennesket langt foran samfundet og staten. Hjertet over forstanden. Samvittigheden foran viden-skaben. Sådan omtrent var hos ham den pædagogiske rangforordnig.

Jørgen Pedersen blev aldrig sentimental. Dertil havde han for dybt og klart et hjerte. Sommetider forekommer han mig størst der, hvor han med myndig røst og fast hånd skred ind for at fri unge mennesker ud af dårlig slægtsarv eller tåbelige omgiversers fristelser. Han vilde ind til samvit-tigheden, og kunde det ikke nås på anden måde, så tog han os på tomandshånd. Dette holdt vi ikke af! Men ret længe var vi ikke bænket i det spartansk udstyrede værelse, før der lige som dalede kirkehøjtid ned over vort splittede sind. Vi var jo i hans lønkammer. Her udførte han daglig sin energiske forberedelse. Herfra var de mange bønner — også for os — steget op til Gud.

Når han opdagede, at nu kneb det for os med at holde fantasien ren, så skrev han ikke i bladene om den fra fæd-rene vanslægtede ungdom eller om vor tid som den værste af alle tider. Ej heller rejste han rundt til møder og appelle-rede til selvgodheden ved at tømme en skarnbøtte fra hoved-stadens mørke gyder. Nej. Han forberedte sig; tænkte til-bage på sit eget ungdomsliv, da han havde det ligesom os; han vidste, at »navne forandres i tidens løb, men tingen er dog den samme.« Så gik han fra bønnen i lønkamret ind til os i aftenskolen og læste »En glad gut« på en sådan måde

og med kloge tydninger, at det blev for os den bedste hjælp til sejr i den strid, som alle unge kender.

Endnu efter de mange års forløb har jeg svært ved at styre mine følelser, når jeg tænker tilbage på de unge mennesker, hvis liv Jørgen Pedersen simpelthen reddede fra undergang. Han tog os fast i hånden og ledte os hen til livets friske kilder i kristenlivet, historien og poesien. Og hvad han gav, det holdt så godt, alt som årene skred. Derfor vokser hans personlighed for os, jo længere vi lever.

Her en lille hilsen, som jeg sendte ham, da han med sin prægtige Karen ved siden i et væld af blomster fik ridderkorset på brystet som en ydre anerkendelse for flere års arbejde som formand for Svendborg amts skytteforening.

Tak, høvding god i Soltofts stuer
for hjertefinhed, vise råd.
Som katedralens høje buer
sig hvælver over os din dåd.
Du er i alt, hvad vi har levet,
hvad vi har talt, hvad vi har skrevet.
Din børneflokk i Verden vide
er — om end fjernt — dog ved din side.
Til Dig går vore ønsker hen
på denne dag, trofaste ven.
Nu hejser vi vort danske flag,
Gud signe hjem og højtidsdag.

For den lille friskole i Egebjerg så vi børn vore forældre lide og bringe ofre, og dette fik en ikke ringe betydning for os. Den kostede dem penge, og egnens flertal gjorde nar ad den; men med menigsfæller havde de rige sammenkomster. Der gjaldt intet hensyn til gård eller hus, fin eller grov. De holdt sammen, trods al menneskelig skrøbelighed om deres store opgave: børnenes fremtid.

Jeg ser endnu så tydeligt Rasmus Jepsens kone fra Rødme, Rasmus Hansens kone, Egebjerg, og min moder sidde ved et lille bord hjemme i vort sovekammer drøftende i timevis emnet: statsskole — friskole. Sommetider talte de også sammen om hædersmanden Niels Hansen fra Langhøjs mølle, som på sit dødsleje 1865 spurgte pastor Brandt fra Ollerup om, hvordan han bedst skulde anvende sine penge. Præsten rådede ham til at støtte de tre friskoler i Egebjerg, Lunde og Brudager, som hans brødre havde været med til at rejse. Han oprettede så med slægtens glade samtykke et

JØRGEN PEDERSEN OG HUSTRU

legat på 10—1200 kroner for hver af de tre friskoler. Han fik sit hvilested på Kirkeby kirkegård, nær mine forældres grave. Hver gang jeg gæster dette sted, standser jeg også ved hans mindesten og læser indskriften:

»Fra svage legem en barnesjæl smiled,
mod saligheds hjem han i troen iled;
men først blev givet ham skønt at vinde
hos små og store et elsket minde.«

Min bedste kammerat i skoledagene var den nuværende redaktør i Svendborg, Hans Rasmussen Egebjerg. Men før end jeg dvæler ved vort forhold, må jeg kortelig sige lidt om hans hjem. Faderen, Rasmus Hansen, var født i Egebjerg den 20. februar 1820, og han døde i sin fødegård 28. april 1896. Han voksede op i et arbejdsomt og tarveligt hjem i en trang tid; men han forstod bedre end de fleste at lade sig løfte af tidens bedste tanker. Hårdt måtte han arbejde hjemme og på Hvidkilde hovmarker. Fødegården var nemlig fæste under baroniet Lehn. Frihedsbevægelsen greb ham stærkt; men det mærkedes ikke så meget i hans tale; thi han var alle dage en stilfærdig natur, en mand af få ord og med et dybt og ærligt hjerte. Ord og følelser hos ham spirede i det stille og voksede op som trofast handling, pligtopfyldende virksomhed. Hans forældre vilde have lejet en stillingsmand for ham, da treårskrigen kom; men derom vilde han ikke høre tale, han vilde med i kampen for sit land.

NIELS HANSEN

Som menig ved 5te forstærkningsbataillon deltog han i felttogene 1848—50, var med både i Fredericiaslaget 6. juli 1849 under Rye og i Istedslaget 25. juli 1850. Her blev han hårdt såret i den ene albue og skulder. Han lå længe i smerter på lasarettet. Alle hans kompagnikammerater udpegede ham som den, der virkelig havde fortjent et hæders tegn, og kong Frederik den Syvende kom da selv ind på sygestuen og overrakte ham Dannebrogskorset. Han har

skreven en fængslende dagbog fra krigsårene: »En menigmands erindringer.« Den er et udmærket bidrag til forståelse af stemninger og tilstande i Danmark i de dage.

Fædrenergården blev købt til selvejendom 1859, og Rasmus Hansen overtog den. Samme år holdt han bryllup med en datter af den for sin dygtighed over hele Fyn kendte Rødmesmed. Hun hed Anne Larsen og var en from, ejegod og evnerig kvinde. De fik et meget lykkeligt hjem. Gården ombyggedes fuldstændig. Rasmus Hansen strøg og brændte

RASMUS HANSENS GÅRD

selv alle mursten til gården og teglsten til stuehuset, forarbejdede også selv alle vinduer og døre samt udførte det allerreste snedkerarbejde.

Der var i det hele taget meget lidt i denne gård, som han ikke selv havde været mand for. Fra hans hånd stammede billedrammer, bogskab og øvrige møbler inde i stuerne, værktøj og maskiner ude. Han var snedker, sadelmager, drejer og bogbinder. I en stor have, som han fik fredet op om den ny gård, blev der i et hjørne lagt en smedie med

støberi. Her gjorde han de nydeligste kaneklokker færdige, ikke at tale om flere snese høvlejern.

Altid var Rasmus Hansen selv foran i det strengeste arbejde, enten det så gjaldt om at grave drænsgrøfter, læsse mergel eller høste den svære rug. Det kunde vel gøre lidt ondt i den stive arm en gang imellem; men viden om vidste man, at der »skulde en god èn til at sætte ham.« Han havde en indgroet ulyst til offentlig fremtræden, men kunde dog ikke altid blive fri; han var således i en årrække sognerådsformand i de to store kommuner Ollerup og Kirkeby. Han troede på og elskede folkefriheden i Danmark. Bjørnsons ord om den norske bonde Ole Gabriel Ueland kan godt passe på Rasmus Hansen:

»Han tænkte fint som nogen
i hele kongens råd.
Hans år er vidner dyre
om, at vi nok skal nå
det jævne folkestyre,
som han i ånden så.«

Nærmest ved selvarbejde var han bleven en af vore bedst oplyste bondemænd. Ikke mange steder så man et så vel forsynet bogskab som hos Anne og Rasmus Hansen. Jeg mindes deres fortrolighed f. eks. med Bjørnsonsskrifter. De vilde, som man kan tænke, gerne give deres børn en god oplysning, og som oprigtige kristne frastødtes de af ramseriet i den offentlige skole, denne åndsmekanik der på de tider lænkebandt så megen religiøs kraft og virkede søvndyssende i stedet for opildnende. De greb da friskolebevælgelsen med stor varme.

Når man havde den fåmælte Rasmus Hansen på tomandshånd kunde man godt få ham til at fortælle fængslende træk af det selvoplevede. Det var ved en sådan lejlighed, at

jeg en gang spurgte ham: »Hvad var det egentlig, som drev Dig til at gå med i kampen for vor land?« »Ja«, svarede han stiltørdigt, medens et lunt smil spillede om munden, »jeg havde jo læst Ingemanns historiske romaner.« Dette svar dukker tidt op i min erindring, og der viser sig da altid

RASMUS HANSEN OG HUSTRU

et billede af en stræbsom og helt igennem ægte personlighed, hvis ærlige hjerte gav genklang af de bedste toner, som lød i Danmark i den tid, da han færdedes iblandt os.

Hustruen, Anne, havde en vistnok sjælden evne til at kunne forme, hvad hun vilde sige til os børn, på en sådan måde, at vi ikke så let kunde glemme det. Ved et af mine første besøg i dette hjem sagde hun til mig: »Ja, Du har et

par gode forældre, men det skønner Du vel sagtens ikke på?» og så stod hun lidt og så smilende på mig. Jeg ser og hører hende endnu, og årene har uddybet for mig den vemodige sandhed, som lå i hendes ord.

Ved et andet besøg kom hun mig særlig venligt i møde og sagde: »Jeg er altid glad, når Du kommer her ud for at lege med børnene, De er så gode, når Du er her; her kommer andre, som gør dem vilde og uartige.« Jeg indkasserede dette som en ros og ønskede tidt, at det altid måtte passe. Den dag idag beder den kærlige og kloge moder mig igen- nem minderne om at leve livet sådan, at det kan blive en appel til det gode hos dem, som omgiver mig.

Sønnen, Hans, født 31. maj 1860, og jeg arbejdede sammen i skolen, vi søgte sammen om søndagen for at lege så tidt, som vi kunde få vore forældres tilladelse. Jeg kunde blive næsten syg af længsel, når det søndag eftermiddag varede lidt længere end sædvanligt, inden han kom.

Vi anlagde en vandmølle ved kildevældet på mine forældres jord, byggede også en vejrmølle, som kunde hejse små sække fyldt med grus i vejret. Vi lavede sabler til at fælde tidsler og nælder med. Det legede vi var tyskere, som fuldt for vort sværd. Bismarck og grev Moltke var blandt de faldne. Vi opsøgte fuglereder, plukkede vilde jordbær, hindbær og brombær, svømmede i mergelgrave, fangede gedder i tørvemosen og gæstede på lange fodture min slægt i Ryslingeegnen og hans i Lunde og Brudager. Var vinteren stræng, sad vi inde og tegnede. Vi lærte at prente de forskellige alfabeter romersk, gothisk og fraktur udenad, og vi skrev naturligvis digte og fortællinger i massevis. Vi holdt sammen, når vi syntes, at Jørgen Pedersen var uretfærdig imod os. Således hændte det en dag, at vor kammerat, Jeppe, udsatte en præmie på to mark (65 øre) til den, der turde vove at åbne døren ind til lærerens værelse og se, om han var derinde, samt 8 øre til den, der turde gå med. Jeg

vovede forsøget, og Kristjan Pedersen — nu gårdmand i Egense ved Svendborg — gik med mig. Værelset var tomt.

Jørgen Pedersen havde forladt det for at spise til middag hos sognefogden, så vore penge var let tjente og gik derfor let igen. Vi bød en bunke kammerater med over til høkerens, hvor hele beløbet omsattes i brystsukker og lakrits. Det var livsfølelse, så det foreslog noget, at ligge i grøften og sætte disse herligheder inden for vesten. Men ak, efter den søde klø kommer den sure svie. Jeppe, som pengene stammede fra, skulde bruge dem til indkøb for sine forældre; han gav sig nu til at brøle, sagen blev indanket for Jørgen Pedersen, som af sin egen pung betalte ham beløbet og dømte os andre to til at komme til ham med pengene, så snart det var os muligt. Jeg syntes og mener endnu, at dommen var rasende uretfærdig og Hans stemte i med; han hjalp mig også med at samle ben på markerne, indtil vi fik et lispund, som kunde sælges til sønderjyden Jes Jessen ved apoteket i Svendborg og indbringe den sum, som Jørgen Pedersen havde tilgode. Når vi efter mange års forløb fortalte den gamle dette, lo han, så tårerne stod ham i øjnene.

Vi to kammerater betroede hinanden vore drømme om fremtiden, vore stolte planer og vore tidligt opdukkede kærlighedslængsler. Vi har i ungdommens dage skrevet meget lange breve til hinanden, sommetider på flere store ark, og de varme bånd blev bundet stærkere, alt som årene gik.

»Aldrig briste, skønt de brage
rosenbånd fra ungdoms dage.«

Det bragede stærkest, når vi talte om politik. På det område var vi tidt uenige og kunde dænge hinanden til med mange skarpe ord. Især har det ikke skortet fra min side. I Londons parker og Paris' restauranter har min heftige na-

tur og mine slidte nerver målt ham skæppen fuld. Men vort venskab holdt indtil denne stund, og jeg er glad ved, at jeg af mit fulde hjerte kunde telegrafere til ham, da »Folkebladet« fyldte 25 år: »Tak for bladet fra første nummer indtil nu. Enig eller uenig — altid til selvprøvelse, fordi din og din hustrus fædrelandskærlighed er så varm og ægte!«

Hans har været en udmærket, trofast hjemmets mand som ægtefælle og fader. Han har haft et lykkeligt hjem. Josefine, f. Knudsen, forstår den sjældne kunst at kunne skabe stilfuld hygge under jævne kår og med ikke altfor store årsindtægter.

Her en fødselsdagshilsen:

Du freded om min gamle ven
og skabte ham et hjem med lys og lykke,
og derfor kommer jeg hvert år igen
på fødselsdagen for din hånd at trykke.
Oprigtig tak for alle svundne dage,
og Gud velsigne dem, Du har tilbage!

Hun er en førsterangs børneopdrager, og det tjener også både hende og tjenestepigen, Line, til megen ære, at de har holdt sammen på så smuk en måde gennem mange år. Fru Egebjerg omfatter sit fædrelands fremtid med de varmeste følelser. Da de skulde fejre deres sølvbryllup, sadlede jeg naturligvis min poetiske gang og red over til brudeparret med følgende sang:

Tone: Det var en sommermorgen.

Det var ved Juletime,
I bygged Eders hjem;
men årene de skride,
nu tyve svandt og fem.

Hvad stærkt de Eder bragte
af glæde og af sorg,
det kommer ganske sagte
i dag fra mindets borg.

En gammel ven af huset
må også være med;
han i lykønskingsbruset
sig stille sætter ned
og lader blikket glide
hen over femti år:
til leg i barndomstide
og ungdomsfriske vår.

Han sølvbrudgommen takker
for trofast vennefærd,
fra leg på fynske bakker
med brynje, skjold og sværd,
for fælles ungdomsglæde
og mangen hidsig dyst;
den varme mindekæde
end stråler rent og lyst.

I hjemmets stuer formed
sølvbruden hver en krog,
og når det stundom stormed,
så var hun pædagog.
De fires adfærd taler
om moders faste hånd
og ubevidst afmaler
husfruens rige ånd.

I nitten vintre virker
med glæde Line her,
her små og store pirker,
og arbejde har enhver.

Her er det gode gamle
i stue og ved bord,
som kan så let os samle
om skæmt og alvorsord.

Ja, brudepar! til lykke!
Gud signe Eders vej!
Vil trængsler Eder trykke,
jeg véd, han svigter ej.
Han er vor ven i nøden,
lønkamrets ædle gæst,
han følger os i døden
til himmelsk brudfest!

Så må jeg også her nævne stjernen, som lyste over mine barndoms- og første ungdomsår, Marie Rasmussen, en søster til Hans. Hendes rolige, skønne personlighed møder mig fra uskyldige barndomslege, fra mange ungdomsårs bedste drømme. Hun sad helst hos mig på min slæde, når vi om vinteren rutschede ned ad de høje bakker. Hun var glad, når jeg under den fransk-tyske krig 1870 klippede billeder ud af »Søndagsposten« og forærede hende. Konfirmationsdagen, da jeg rejste mig fra altret, hvor jeg havde lovet at blive Vorherre tro til det sidste, mødte jeg hendes milde blik, og en varm følelse gled gennem min sjæl. Senere mødtes vi i aftenskolen og undertiden ved kirken. Hun viste mig aldrig mere opmærksomhed end nogen anden. Men jeg vil dog ikke sælge min stille, mangeårige drøm for alverdens guld. Jeg ønsker tværtimod adskillige unge en lignende omgang. Der kan være noget rensende, i livets fristelser stærkt bevarende og religiøst i en skuffet ungdomskærlighed. Måske den unge derved for første gang erfarer, at hvis han aldrig får, hvad han daglig i årevis beder om, så modtager han noget, der er bedre. Dette er jo altid den kærlige Guds

arbejdsplan! — En hjernebetændelse lagde Marie Rasmussen i en tidlig grav.

I 10 års alderen sendtes jeg af mor første gang til torvet i Svendborg for at sælge smør og æg, og i flere år udførte jeg dette hverv hver anden eller tredje lørdag. Der er en

REDAKTØR H. R. EGERJERG OG HUSTRU

mil at gå, og vejen er usædvanlig smuk, først ad en sti gennem bøgeskoven Fuglehaven; dernæst over Hvidkilde marker og ad en vej langs den med højt stendige og stakit indhegnede dyrehave, hvor firben, snoge og hugorme boltrede sig på varme sommerdage. Udsigten over Sydfyn er glimrende. Hvis jeg virkelig ejer en lille gnist af poesiens hellige ild, så står jeg i gæld herfor til denne min hjemegns

herlige natur. »Her må jo alle mennesker blive digtere!« sagde P. Bojsen, da han en gang var med på tur i egnen. Af og til afbrødes naturstilheden ved, at en lille fugl fløj op fra sit usete hjem og svang sig mod Himlen med en kvindende glad morgensang.

Den sidste halve mil er landevej. Nu er dette torvedagsliv forsvunden; men den gang var der stor handel; madam-merne kom og stak deres, ofte snavsede, tommelfingre ned i smørret for at få lidt på neglen, som de kunde smage. Når jeg fik udsolgt, så havde jeg lov til at anvende 4 skilling — 8 øre — og gik da ind til bager Hansen, hvor man for dette beløb kunde købe en meget stor bakkelse, overstrøet med hvidt sukker. At sidde inde i hans lille butik og fortære sådan en bakkelse, det var en nydelse, som aldrig noget festmåltid senere har kunnet stå mål med.

En sådan lørdag, efter endt torvetid, skulde politikeren I. A. Hansen holde møde her. Hjemmefra havde jeg tilladelse til at blive og overvære mødet. Han havde tre modstandere som havde forberedt sig på at bekæmpe ham og delt arbejdet imellem sig. Det var en byfoged, en oberst og en præst. Under deres foredrag sad I. A. Hansen hele tiden oppe på tribunen og smilte, som om dette ikke kom ham ved, skønt det forekom mig, at de næsten knuste ham. Han noterede enkelte af deres udtalelser i en lille bog. Da de var færdige, tog han fat, og under forsamlingens bifald trak han dem til vands, én for én. Jeg fulgte hans tale med den største forundring. Da han nogle gange havde brugt udtrykket »hr. pastoren«, råbte præsten op til ham: »Her er vi ikke præster! Vi er allesammen danske borgere!« »Nu vel,« svarede I. A. Hansen, »hr. borger Møller mener altså . . . men jeg vil gøre hr. borgeren opmærksom på — —« og nu varierede han dette borgernavn på den mest irriterende måde, stadig under forsamlingens lattersalver. Præsten kom ud af fatning, opslog sin paraply, skønt det var dejligt, regnfrit vejr, snublede, da

han gik ned fra tribunen og løb så ned ad gaden fulgt af en skare drenge, der istemte vilde fryderåb. Så tørnede han imod en tysk bagers store ølmave og blev i den anledning skældt frygteligt ud.

Fra den dag af forstod jeg bedre, hvorfor Høgsbros »Dansk Folketidende« stadig med opmærksomhed læstes i mit hjem, og jeg lyttede mere efter, når far, som den fritalende venstremand han var, drøftede offentlige sager med møllegæsterne, en enkelt gang så kraftigt, at han mistede søgningen fra en af de nærliggende herregårde.

Der var på den tid i Svendborg en købmand, som tjente sig rig ved en ganske enestående evne til at snakke med folk. Hans varer var dårligere end de andre købmænds, priserne lige så høje, ofte højere; men i mundlæder var han de andres mester, og han holdt altid den slags butikssvende, der lige som han selv i veltalende ord kunde udtrykke deres levende interesse for nogle tusende kunders koner, børn, høveder og daglige forhold samt sende en bunke hilsener med vognene ud på landet til en mængde mennesker, som de ikke vilde have interesseret sig mere for end for byfogdens kat — hvis de ikke havde drevet handel. Så hændte det en dag, da jeg var færdig på torvet, at jeg kom ind i en restauration, hvor der var klublokale. Uset af den før nævnte købmand kom jeg her til at høre ham give en ung slægtning undervisning i handelspraksis. »Du behøver ikke at holde så gode varer,« sagde han, »når bare Du kan vrøvle med bønderne altid og om alt, hvad der kan optage dem. Så har Du jo Fanden gale mig lov til bag efter ved din aften-toddy at grine dem et langt stykke!« Disse ord bragte mit blod i kog. Jeg var jo bondefødt. Harmen dirrede i mit sind. Det var dog vistnok værd at sætte noget ind på et oplysningsarbejde blandt sine standsfæller således, at der kunde komme en tid, hvor de ikke længere lod sig narre af

en glatkæmmet rosinpillers besnakkelse, men fik lært at skelne lidt klarere mellem ægte og uægte værdier i verden.

I disse tider holdtes der hvert år i Egeskov, 1 $\frac{1}{2}$ mil fra mit hjem, et meget stort marked. Det var over det ganske Fyn blevet et mundheld at sige, når man forlod slægt og venner: »Ja, ses vi ikke før, så ses vi da til Egeskovs marked!« Man sagde også, at der mødtes alle kæltringer. For os børn var dette marked en udsøgt nydelse; alle de mange smukke heste, brølende køer og brægende får. Ja, der var også gæs, ænder og høns i tusindtal. Man så beværtningstelte, karusseller, troldmænd og linedansere; hørte klarinetter og lirekasser. Når sådan et marked var sluttet, begyndte alle børn at tigge deres forældre om tilladelse til at komme med næste år.

En gang svarede far, at jeg nok måtte komme med, hvis det ikke blev regnvejr, og nu bad jeg mange gange Vorherre om, at det dog i det mindste måtte blive smukt vejr, indtil de brune mølleheste blev spændt for, og vi havde kørt den halve vej; thi kom vi først så langt, var jeg ret sikker på, at far vilde ikke vende om og køre hjem. Jeg blev bønheørt. Først da vi kun havde $\frac{1}{4}$ mil til Egeskov, begyndte regnen, der nu strømmede ned som fra åbne sluser den ganske dag. Vi måtte opholde os i den samme af mennesker overfyldte stue hele dagen; men hvor var det dog godt alligevel, at vi kom afsted. To små udflugter fra mors hånd hen til honningkagerne blev der da også anledning til at udføre.

Ved et andet marked i Egeskov, hvor vejret var strålende, solgte far en hest og fik den vist ret godt betalt. Han skulde da give lidkøb; mor og jeg kom med ind i teltet og fik vort glas med. Det var gammel fransk vin; den smagte mig svært godt, og den gjorde sin virkning. Jeg var overstadig kåd under hjemkørslen, og det morede de andre meget, at jeg vilde tage den før omtalte Kristian Jancke om halsen.

Senere gik glansen af disse markeder, og den ungdom,

jeg sluttede mig til, samlede i stedet for ved den årlige fest, som Svendborg amts skytteforening holdt i landsbyen Kværndrup, nær ved Egeskov.

Formanden, Kaptajn Edv. Nielsen, udtalte ved den første fest her ønsket om, at folk nu i fremtiden måtte kunne sige til hinanden: »Ses vi ikke før, så ses vi da ved Egeskov skyttefest!« Det var ved samme lejlighed, at gamle Albrekt fra Lombjerge kravlede op på talerstolen og holdt et lille foredrag, som slog stærkt an blandt os børn. Han stod med sin store »12 kanders hat« i hånden, og så råbte han med vældig røst: »Kongen er født 1818. Det er gamle Albrekt også. Kongen er gift. Det er Albrekt også. Kongen har flere børn. Det har Albrekt også. Men gamle Albrekt har ét i vente. Det har kongen pinedød ikke!« Længere kom han ikke, for nu trak man ham ned fra tribunen. Vi drenge fulgte ham under hurraråb hen til Kværndrup kro. Der blev også — jeg mindes ikke af hvem — talt om at få en bedre ånd ind i hæren. Da sagde en tilstedeværende kaptajn: »Ånden — ja, men den er sgu et meget flygtigt element!«

I umindelige tider havde sognepræsten været selvskreven formand i sognerådet; men nu var den gode pastor Jens Sofus Brandt i Ollerup bleven træt og fik far til at indtage sin plads. Derved kom jeg én og anden gang til Ollerup præstegård, skønt jeg havde så stærkt som nogen bondebarnets rædsel for at komme ind i stuerne til »de fornemme«. Fruen kom med en kurv æbler og bød mig et; undselig tog jeg et af de aller mindste. »Vær nu bare ærlig,« sagde hun, »Du vil såmænd helst have et af de største,« og nu tog hun et sådant og gav mig i hånden. Jeg syntes, hun var storartet, og hendes beskyldning for undselighed gik jeg så hjem på Egebjerg banker og gennemtænkte nærmere. Med sønnerne Aleksander og Morten Brandt samt børnene fra Bejerholm deltog jeg i adskillige lege i den 10 td. land store, dejlige præstegårdshave.

På denne tid begyndte forsamlingerne i Egebjerg. Pastor Brandt og andre ordførere kom til mit hjem, til Rasmus Hansens, Knud Jensens, Sognefogdens o. fl. hjem for at holde foredrag. Vore stuer var gerne ved sådanne lejligheder tæt pakkede. Indgangspenge betaltes ikke, talerne fik ingen rejsegodtgørelse; men de samlede en trofast kreds omkring sig til disse kristelige eller folkelige foredrag. Der var en fællesskabets glæde udbredt over sammenkomsterne, som det er velgørende at mindes. En aften vilde Brandt fortælle nordiske myther, og vi sang da efter hans tale »Vikingemoder, dronning på havet«, hvor der jo står om Thor, at han »elsker det folk, som er Asernes æt.« En gammel kone med kraftig røst sang på sin måde: »Han elsker det folk, som har asierne ædt,« hvilket morede mange, ikke mindst pastor Brandt; han sagde til mor; da mødets deltagere var gået: »Ja, jeg ved sāmænd ikke, om de spiste agurker, de gamle karle, men jeg tvivler om det!«

Far havde mange bryderier med sognets sager, og — ligesom sin søn — han tog sig ikke altid i agt for de små ærgerrigheder, som har velgerninger at hævne. Jeg mindes, hvorledes han en Søndag formiddag, siddende ved sit arbejdsbord, havde tårer i øjnene. Mor kom da og vilde vide, hvad han fejlede. Ja, det var jo beskyldningen imod ham, at han af egennyttige grunde og af hensyn til møllevognen havde sat sognets forsømte vejvæsen i orden. Mor sagde da: »Er det da værd at bryde Dig om Niels, når Du gør, hvad der er ret!« Disse ord hjalp ham over den tunge stemning.

Der var i mine forældres samliv et mørkt punkt at komme over, følgerne af en snublen på livsvejen, før kristendommen fik rigtig tag i deres hjerter. Men de stred redelig. De græd sammen, og de bad sammen. Sådant noget snapper et barn jo — Gudskelov — op på sin måde. En Søndag spændte de, efter mors forslag, hestene for vognen og kørte

to mil hen til en familie, der ligesom de selv var bleven kristelig vakt ved Vilhelm Birkedals forkyndelse, og med disse mennesker sad de og samtalede i flere timer, hvilket havde til følge, at de kom glade, trøstede og foryngede til-

VILH. BIRKEDAL

bage til hjemmet hen ad aften. Dagen sluttede med den langelandske bondepige Martha Clausens salme: »Så vil vi nu sige hverandre farvel.« Linjerne i Grundtvigs salme:

»Så frydelig der til evig tid
med venner i lys vi tale,«

har i mit hjerte mange gange fået større dybde og klarhed gennem dette barndomsminde.

Mine forældre tog mig med til Ryslinge den 8. Avgust 1866, da Nasaretkirken blev indviet. Laden på Boltinggård, som hidtil havde været brugt til gudstjeneste, skulde nu sættes til med korn, så det var i rette tid, at menighedens samlingsplads var bleven færdig. Man havde fået rejst kirke og præstebolig midt i Ryslinge sogn uden nogen licitation; man bar sig ad, som da Dannevirke byggedes. Hver mand kørte sit læs. Aldrig er en kirke rejst hurtigere og billigere end denne.

Folk strømmede til fra alle kanter, trods dårligt vejr med hvasse byger og kun få solglimt ind imellem. Der var langt over 400 mennesker inde i kirken, og flere endnu stod udenfor. Lægprædikanten Peter Larsen Skræppenborg råbte med skarp stemme: »Slå alle ruder ud. Jeg betaler!« Det er den eneste tale, som jeg hørte denne mærkelige mand holde. Ruderne blev knust i de 8 vinduer, for at skarerne udenfor kunde høre. Så lød salmen: »Foragter ej de ringe dage« som en mægtig brusen gennem kirken. Jeg har aldrig senere, ikke engang i Vartov, hørt mage til salmesang. Den har tonet i min sjæls mindehaller mange gange nu i 57 år. Billedet af dagen står så levende. Hvor kunde disse mennesker dog høre. Hvilken forunderlig stilhed. Hvilken glæde i ansigterne. Vilhelm Birkedal hilste på far og mig. Jeg var, mens han talte, kravlet op i en stol, som jeg ikke vidste var forbeholdt ham og blev skamfuld og ulykkelig, da han kom og sagde: »Må jeg så sidde der igen, lille ven?«

Jeg tænkte som så, at her vilde jeg altid gå i kirke, og i mange år kom jeg der da også meget ofte. Det er umuligt at kunne glemme, hvor gribende Birkedal Søndag efter Søndag kunde fremsige Grundtvigs vers:

»Hver gang en ærlig sjæl på jord
 vil sine hænder folde
 i Jesu navn, men bønnens ord
 vil dø på læber kolde;
 forbarm Dig over støvets kår,
 vis Du på alt kan bøde
 og hvisk til os dit Fadervor,
 så vore tunger gløde.«

Jeg hørte hans billedrige forkyndelse, hans varme vidnesbyrd. Det var også gennem disse prædikener, at jeg første gang blev mindet om H. C. Andersen og Øhlenschläger og fik lyst til at læse deres digterværker.

Her var altid højtid, fest, glædesstemning, musik i hjerterne. Hvor har disse Søndage efterladt mange rige minder. Hvor ofte sagde jeg ikke til mig selv, når gudstjenesten var endt: »Ja, hvad Du end så kommer til at arbejde med i verden, dette vidunderlige skal Du altid være trofast imod;« Løftet blev ikke altid holdt — så havde jeg været lykkeligere nu, end jeg er — men alligevel gav Søndagene vækstmuligheder. Når stemningens Nilflod glider tilbage til sit gamle flodleje, har den jo dog frugtbargjort hjertets jord.

En lang tid i min barndom voldte det mig tankebryderier, at far som møller arbejdede om helligdagene, når det da blæste, og samtidig lærte jeg budet: kom hviledagen i hu, at du holder den hellig. Men så var det en Søndag i Nasaretkirken, at menigheden sang med en egen inderlighed Grundtvigs Søndagshymne:

»Denne er dagen, som Herren har gjort,
 den skal hans tjenere fryde;
 op han idag lukked Himmerigs port,
 så skal hver Søndag det lyde;
 thi i dens hellige timer

herlig af graven opstod Guds ord,
 nådig fra Himlen Guds ånd nedfor,
 véd I nu, hvorfor det kimer.«

Da faldt der et mildt klart lys hen over mine forældres færd. Derfor elsker jeg denne salme. Igennem den blev budet til »sang i mit udlændighedshus« — for at bruge Davids ord i den 119 salme, vers 54.

Det var ikke så underligt, at når mor kom hjem fra kirkefærd her, sagde hun stille og højtidsfuldt til dem, der ikke havde kunnet komme med: »Herrens velsignelse være hos Jer!« og så rejste alle sig op.

Med kirkekampen i Ryslinge var den tid forbi, som min farfar Peder Pedersen i Lørup, Birkedals ven og ivrige tilhænger, spøgefuldt karakteriserede ved at sige, at alle mennesker i Ryslinge sogn mente det samme, og det kunde de sagtens, for de mente i virkeligheden ingen verdens ting. Nu begyndte de at mene noget. Der gik en bragende kampbølge gennem min egen familje, som jeg ofte i taknemlighed mindes, når nogen istemmer Hostrups:

»Lad det bryde, lad det gære,
 stem ej strømmen, tål dens brag,
 den skal bære
 grøde til en sommerdag.«

Men nu var der noget, som jeg i barndoms- og ungdomsårene ikke for alt i verden kunde begribe. Lige i nærheden af Nasaretkirken boede en mand, som aldrig nogensinde satte sin fod i kirken. Langvejs fra kom folk i store skarer forbi hans hus om Søndagen, når de drog til kirke. Han gik da i reglen og sled ude på marken. End ikke nysgerrighed kunde bringe ham til en eneste gang at gå ind i

kirken. Hvordan kunde det dog være? Så lige op ad og dog ganske udenfor det hele?

Den første 5. junifest, som jeg var med til, holdtes ved herregården Holstenshus 1867. Hovedtaleren den dag sammenlignede grundloven med et træ i haven, bestemt til under en kyndig gartners hånd at vokse op, så det kunde komme til at brede sine skyggende grene ud over markerne. Og det kendte vi jo nok, sagde han, at sådan et træ måtte af med alle vilde skud. Det måtte beskæres i tide; derfor mødte gartneren med sav og kniv 1866 og fjernede alt det uheldige fra træet! Da disse ord udtaltes, hørtes der en stærk hyssen fra den store forsamling af fynske bønder. Far, som holdt min hånd i sin, hyssede med af al kraft. De mente åbenbart, at gartneren havde taget fejl og bortskåret en af de grene, der tegnede bedst.

Da foredragene var holdt, vandrede vi rundt i den store smukke have og kom da også ind i en grotte, hvor en billedstøtte stod opstillet i baggrunden. Da jeg så den, blev jeg ganske forfærdet og ilte ud igen på havens gange. Jeg havde nemlig den foregående nat drømt, at et menneske forfulgte mig hjemme på Egebjerg banker, helt ind i vor have, men det lykkedes mig at komme op i et åbentstående sovekammervindue, hvor jeg holdt i vinduesstolpen og sparkede så voldsomt ud efter forfølgeren, så han ikke kunde komme ind, og på dette tidspunkt af kampen vågnede jeg; men jeg kunde blive ved at se forfølgerens skikkelse, og hvor mærkeligt — her nede i grotten stod han for mig, i de mindste enkeltheder svarende til mit tydelige indre billede. Da jeg fortalte mine forældre det, sagde far: »Ja, der skér så meget her i verden, som ingen kan forklare.«

Far døde kort tid efter. Han faldt ned ude i laden en dag, da jeg hjalp ham med at få fat i noget langhalm. Vi havde tækkemænd. Faldet var hverken dybt eller hårdt; men han døde alligevel 14 dage derefter. Han havde i

længere tid anet, at døden vilde komme. Møllen forpagtede han ud til Lars Simonsen fra Fåborg, thi han troede, at den vilde blive for vanskelig for mor at drive, når hun kom til at sidde enke. En ondsindet hest blev solgt af samme grund.

Mens far lå syg, havde vi læger både fra Svendborg og København. Præsterne Brandt fra Ollerup og Birkedal fra Ryslinge opholdt sig længe hos os hjemme i denne strenge tid. Det var to mænd, som ikke spildte deres tid med snak om vejr og vind og torvepriser; men de havde så vist aldrig travlt, når der kaldtes på dem under alvorlige livsforhold.

En mængde mennesker fulgte far til graven på Kirkeby kirkegård. Bedstefar var også med, og jeg tænkte, at det var da underligt, at han skulde overleve sin søn. —

Efter indbydelse af frimenigheden i Ryslinge, blev der 1868 i Boltinggård skov holdt et såkaldt vennemøde. Oven på de stærke bølgeslag omkring Vilhelm Birkedals færd vilde man drøfte den kirkelige stilling her i landet og samtidig støtte sønderjyske venner, som i et antal af over 200 var kommen til stede.

Ved denne herlige fest 17. og 18. juni slog en stor og lyttende forsamling kreds om så udmærkede ordførere som C. Hostrup, Vilh. Birkedal, Poulsen fra Bovlund, Klaus Berntsen, Dr. L. Helveg, H. Svejstrup, Svendsen fra Jellinge, Jens Sofus Brandt fra Ollerup o. fl.

Den taler, som jeg bedst kan mindes, og som stærkest greb mig, var den unge Klaus Berntsen. Hertil bidrog måske den omstændighed, at farfar for ikke ret længe siden havde givet tilladelse til, at han måtte blive gift med faster Lone, hvad han tidligere ret stærkt havde været imod. Jeg mindes den gamle, ejendommelige bondemand med sin høje »12 kanders hat« på hovedet stående under et stort bøgetræ, mens Klaus Berntsen talte. Tårerne randt ned ad hans kinder, og da taleren sluttede, sagde farfar til mig: »Klaus vil nok blive god ved Lone, ikke sandt Grønvald?« »Jo, det

kan I stole på farfar.« »Ja, Gud ske lov!« Så kom der en ældre sønderjyde, som tog ham under armen og førte ham med sig.

Klaus Berntsen talte om kærligheden til fædrelandet, og han knyttede talen til en fortælling om, at der i en af de fynske præstegårde i sommerferien havde været så mange feriegæster, især mange studenter. Præsten og fruen var dybt rørt over, at disse unge mennesker viste dem så megen opmærksomhed; men hemmeligheden var den, at præstefolkene havde 6 smukke, voksne døtre. En dag legede de unge panteleg i haven, og da panterne skulde indløses, fik en af studenterne øje på en ældre husmandskone, der med sin lille dreng sankede aks på marken udenfor haven. Han fik da det kåde indfald at byde konen og drengen ind i haven, og så fik den fattige dreng og konen lov til at lege med, og da drengens pant indløstes, skulde han sige, hvilken af de mange damer, han her så, der var den smukkeste. Præstedøtrene sad spændte på, hvilken af dem, han vilde foretrække; men de undrede sig såre, da drengen rejste sig og uden at tænke på dem gik hen og faldt sin fattige moder om halsen, idet han udbrød: »Mor, hun er den kønneste!«

Det var en tekst, som Klaus Berntsen forstod at håndtere. Han vilde sige ligesådan om sin egen mor, der her var tilstede. Men vi har alle en fælles fattig mor, Danmark. Denne vor mor er fattig, fordi hun er frarøvet store dele af sin ejendom og mange af sine børn; men alle vil vi sige: Danmark, vor mor, er den smukkeste af alle. Hende vil vi ære, elske og hylde i et: »Leve gamle Danmark!«

Det var en tale, som ikke blot faldt ved mig som 11-årig tilhører; men efter 30 års forløb kunde P. Skou, Bukshave, gengive den næsten ordret.

Da Berntsen kom ned af talerstolen, sagde hans gamle lærer fra Sødinge højskole, pastor Schiørring, til ham: »Hvad tror De, Deres kæreste siger til den tale?« hvortil Berntsen

svarede: »Jeg tror, hun siger, at hun vil stræbe efter at ligne min mor.«

Til festen havde Hostrup skrevet sangen:

»Danmark delt ved hav forinden,
kløvet nu tilsidst af fjenden!
Om Du plyndres,
ej Du søndres,
båndet er dit modersmål.«

Den blev sunget med kraft og varme. Sønderjyderne havde tårefyldte øjne, og de var overbeviste om, at der vilde blive talt dansk i Himmeriges rige! Med Hostrup havde de jo lige sunget om, at det danske sprog var det hjerteligste blandt alle jordens tungemål:

»Hjertesprog blandt tungers vrimmel!
Hjemmets bud fra jord til himmel!
Flyv Du kække,
bring fra begge
danske hjerter håb og trøst!«

De var også fuldt sikre på, at vi nok skulde få Sønderjylland og den i 1866 tabte valgret vunden tilbage og at dette vilde ske samtidig!

Her var mange mennesker, kommen fra egne både syd og nord for grænsen, der tog den store folkesorg på rette måde, gik til Gud med den og blev fremsynet som sagatidens kvinder på Island og profeterne i det gamle Israel. Jeg kan ikke være taknemlig nok for, at det faldt i min lod som barn at se dem løfte en lille flig af det tæppe, som skjuler fremtiden. De så jo ikke fejl.

Året efter fejrede faster Lone og Klaus Berntsen deres bryllup på hendes 22 årige fødselsdag, 31. juli 1869. Der blev rejst telt i bedstefars have. Blandt de mange bryllups-

gæster var pastor Birkedal med familie. Han havde døbt og konfirmeret bruden. Taler og sange slag i slag naturligvis. I mit minde hviler der en såre smuk glædesstemning over denne dag, og jeg var ganske fortryllet, da bruden kom og takkede mig for gaven. »Du kunde ikke have glædet os med noget bedre.« Det var Grundtvigs: »Kristenhedens syvstjerne;« men jeg var alt for undselig til at få hende fortalt, at jeg slet ikke selv havde funden på dette valg. Det havde mor ordnet for mig. —

Kort tid herefter giftede mor sig. Det var med Lars Johansen fra Lørup hede, som hun havde kendt fra barndommens og ungdommens dage og nok en gang overrakt en kurv. Hvis han har lovet hende og sig selv at være god ved sin stedsøn, så kan ingen mand bedre holde et givet løfte, end han gjorde det. Han var mig en god stedfar. Dog var vi uenige om min lille fædrearv. Han vilde, at den skulde stå urørt i sparekassebogen, indtil jeg fik mig et hjem. Jeg vilde have den omsat i bøger, kundskaber og rejser. Men vi skød aldrig med skarpt, og sejren var for mig ret let at vinde, thi mor stod på min side.

Pastor Brandt i Ollerup konfirmerede mig. To gange ugentlig, et år igennem, gik vi til forberedelse hos ham. Der er $\frac{1}{2}$ mil fra mit hjem til præstegården; men nede på Ollerup skovmark gik jeg hver gang ind hos Hans Markvardsens og fik sønnen, Rasmus, med. En morgen, da jeg kom inden for døren, sad konen på en stol og hulkede. »Hvad er der dog ivejen, Karen Margrethe?« spurgte jeg. »Å«, svarede hun, »jeg er sikker på, at vor datterovre i San Francisco er død i nat. Hvor er det dog tungt.« »Ja, men det kan Du jo da ikke vide.« »Jo, det er sådan,« svarede hun vemodigt. Fem uger senere, kom der et brev, som fortalte, at datteren netop døde den nat, som moderen havde nævnt.

Den første dag forskrækkede Brandt mig. Da han havde

indskrevet mit navn, spurgte han nemlig om, hvilken dato jeg var født, og jeg svarede, at det vidste jeg ikke! Lillejuleaften havde nemlig ingen dato i samtalerne hjemme. »Nå, men hvad hedder så din mor?« fortsatte han. Heller ikke dette vidste jeg. Hende kaldte jeg jo altid mor, og først lidt efter gik det op for mig, at andre mennesker sagde Christiane. Med et fint smil og en stemme, som han forsøgte at gøre skarp, udbrød han: »Du kan vist ikke blive konfirmeret, når Du hverken ved, hvad dag Du er født eller kender din mors navn!«

Nogle dage senere besøgte han Egebjerg friskole og vilde straks i lag med mig. »Nå, Du møllertamp, kan Du noget Danmarkshistorie?« begyndte han. »Ja, lidt kan jeg nok.« »Vil Du så fortælle mig om Frode Fredegod?« Nu tog jeg fat. Det var et kært emne, som jeg kendte ud og ind. Han lyttede efter og sagde, da jeg standsede: »Jeg kommer sandelig til at konfirmere Dig alligevel!« Og så blev jeg konfirmeret på Frode Fredegod.

Vi lærte intet udenad hos Brandt. Han var helt anderledes gennemført den fri skoles mand end Vilhelm Birkedal. Hver dag nævnte han en salme, som han bad os om at læse så godt, at vi kunde synge den uden bog, og vi konfirmander betragtede det som en æressag altid at kunne sin salme. Han var en stor mester til at fortælle bibelshistorie; men somme tider førte han os ind i sidegader, hvor vi umuligt kunde forstå ham. Da således Pio og Geleff kom frem i det offentlige liv, fik vi en forelæsning om »Internationale«, som vi ikke begreb andet af, end at det var noget, som præsten var meget bange for.

Han kunde også til tider såre os. Således indflettede han en gang en bemærkning om, at bønderbørns ansigter var så træde og stive, så man ikke kunde se, hvad de følte og tænkte; det kunde man derimod, hvis børnene kom fra de dannede klasser. Han påstod også, at bønderne havde

ingen natursans, de kunde slet ikke fryde sig over naturens skønheder. Der var et og andet i bondelivet, som han aldrig lærte at forstå; men han var en betydelig personlighed, en redelig kraft, kemisk ren for alle blødsødne følelser; men med et stort og varmt hjerte for det himmelske og jordiske fædreland, i hvis tjeneste han gav sit liv hen. Hans skikkelse står med usædvanlig klare omrids i min erindring. Konfirmationsdagen syntes jeg var så vemodig. Gav jeg dog ikke Gud et løfte, som jeg ikke kunde holde? Men når Brandt ud af sit hjertes fulde inderlighed oppe foran altret udtalte det ønske, at vi børn måtte blive bestandige i vor tro, vor sjæl til salighed, ja så kom dagen alligevel i fremtiden til at stå med kirkens højtid over sig.

Sidste gang jeg hilste på ham i den kære, gamle Ollerup præstegård, var han fuldstændig blind; men i hans tale lå endnu det brede danske lune som en yndig ramme om livets alvorstræk. »Kan Du ryge cigarer?« spurgte han, da vi fra den store have var kommen ind i dagligstuen. »Jo, det kan jeg nok.« »Ja, det bør en ung mand altid kunne. Har Du tændstikker?« Også herpå svarede jeg ja. »Og Du har vel en kniv i lommen?« »Nej, ikke for tiden.« »Ja, se det er jo en mangel ved din opdragelse.« Så gled han ind i en betragtning over, hvor kraftigt Gladstone i England kunde tale på sine gamle dage. »Jeg kan jo ligefrem ikke stå mig for ham!« Vi talte meget om svundne tider. Der lå, syntes jeg, en himmelsk glans over de ædle træk. Da jeg skulde gå, rejste han sig og lagde sin hånd på min skulder. Hans gamle øjne var fyldt med tårer. »Ja«, sagde han, »i min alder kommer man sommetider til at tænke på, når en ven går ud af stuen, at her på jorden ses vi måske ikke mere. Sådanne tanker har jeg også nu, da Du skal gå.« Så lyste han Herrens velsignelse over mig og gjorde denne korte stund til en af de rigeste i mit liv. -

O lykkelig den, som vidste blot
en havn, et mål i det fjerne,
som så i drømme sit ungdoms slot,
om end kun i lys fra en stjerne.

Vidste jeg, hvor jeg skulde ta' fat
i livets brogede vrimmel,
jeg vilde arbejde dag og nat
mod min ungdoms lysende himmel.

Allerede i barndommens dage dukkede tanken om at blive højskolelærer op i mit sind. I Egebjerg friskole blev der ofte kastet en dragende glans over højskolens arbejde. Jørgen Pedersen var Kolds elev, og min gode stedfar havde ligeledes været på Dalum højskole. Men mine skoleplaner krydsedes dog ofte af andre fremtidsdrømme. En tid tænkte jeg på at gå den militære vej. Det gjorde mange drenge og unge mennesker i den nærmeste tid efter 64.

En søndag efter gudstjenesten i Kirkeby kirke gik jeg ud til maskinbygger Christen Andersen på Slæbæk teglværk og bad ham om at hjælpe mig frem i verden til en lignende gerning som hans, hvilket dog den kloge mand i løbet af to timer fik mig snakket fra.

Der var noget feberagtigt i min søgen efter et bestemt livsmål. Et foredrag af Jørgen Pedersen ved de unges aftenskole bragte ligevægt i min urolige sjæl. Han talte over

ordsproget: Lykken er en Himlens gave. »I den rationalistiske tid,« sagde han, »levede man i den tro, at enhver er sin egen lykkes smed; men nu har vi lært, at lykken kommer fra Gud som en velsignet gave. Også den lykke, at det enkelte menneske kan få klarhed over, hvad der er hans eller hendes kald her i livet. Vi får kun fasthed og sikkerhed i vor gerning, når vi modtager den som en gave. Ingen kan jage sin egen lykke op. Men kommer vi kun så vidt, at vi kan bede Gud om at vise os vejen, tage vort kald fra hans hånd, så giv bare tid. Den, der tror, haster ikke. Den stund skal nok komme, da gerningen kommer til at ligge således, at vi slet ikke kan tage fejl; thi Gud har selv sagt: Leder, så skal I finde! Beder, så skal I få!

Der er sagtens en og anden blandt alle I unge som endnu ikke rigtig véd, hvad I skal være i fremtiden. Det skal være mit råd til Jer: Stil Eder på barnestade og bed Gud om at give Eder lykke til at finde, hvad I søger. Fra ham kommer lykken, I formår ikke selv at skabe den.«

Jeg gav mig helt hen i tro på min gamle lærers vidnesbyrd, og det har jeg indtil denne dag ikke fortrudt. Hans ord var som et fredens solskin hen over mine ubestemte længsler. På en lille bænk oppe i »De fynske Alper« sad jeg ofte i den tid, og i ensomme timer sendte jeg brændende bønner op til Gud om at hjælpe mig til klarhed. Mine lærlinge erindrer vist, at jeg ofte citerede Oehlenschlägers vers:

»Jeg kender vel de rustne søm,
som holde bænken planker,
der havde jeg min ungdomsdrøm
og mine første tanker.«

Nu ved de hvorfor. —

Mine forældre holdt på, at jeg ikke måtte blive højskoleelev før det 17—18 år, og jeg skulde selv tjene pengene

sammen til udgifterne. Det var meget fornuftigt tænkt. Et år tjente jeg på Egebjerg mølle og fik mere i løn, end nogen gårdmand vilde give. Mølleren, Rasmus Andersen, og husstyreren, Karen, som senere blev hans hustru, var til at begynde med lidt ængstelige ved den unge læsehest; men det gik langt bedre, end de havde turdet tro, så jeg fik mere i løn, end der var lovet mig.

De var hæderlige og nøjsomme mennesker, og de havde åbne ører for den tids bedste ord i hjem, skole og kirke. Om sommeren kørte jeg møllevognen gennem landsbyerne Egebjerg, Kirkeby, Dongshøjrup, Rårud, Slæbæk, Rødme, Stenstrup, Hundtofte med den vidtstrakte tørvemose, samt Ollerup skovmark og til herregårdene Skjoldemose og Løjtved. Jeg kom ind i alle hjem, så og hørte meget, som har været mig til hjælp siden, når jeg skulde bedømme jævne folks sjælelige liv. Jeg husker, hvorledes en bondekone i Rødme karakteriserede grundtvigianismen ved at sige til mig: »Ja, Du er vel grunvianer ligesom dine forældre, og I kan jo sagtens, for I tror jo, at vi kan danse og drikke og more os lige så towle (tåbeligt), som vi vil, for det er jo tidsnok at omvende sig efter vor død.«

Om vinteren var jeg møllersvend og nød den ære at blive sendt til Hvidkilde mølle hos hr. Corfitzen for at lære at hugge den ny fransksigtes stene.

Børge Kristensen fra Ollerup skovmark var min jævnaldrende kammerat på møllen. Vi var begge en tid hengivne til kortspil — spillede især »mis«. — men blev enige om at bryde over tvært der med, fordi det gik ud over vor læsning. Vi udførte i fællesskab adskillige gavtyvestreger. En af møllegæsterne sagde altid nej, når vi efter den tids skik bød ham en snaps. Derimod satte han brændevinsflasken for munden og tog nogle dybe slurk, når vi ikke var til stede. Men da vi en dag så ham komme gående op ad møllebakken, satte vi en flaske fed maskinølje på brændevinsflaskens

plads, og så borede vi et par små glughuller i loftet — de findes der endnu — hvorigennem vi kunde se ham sluge et betydeligt kvantum olje. Da hviskede Børge til mig: »Nu behøver han ikke amerikansk olje for det første.« Der kom også af og til en tyvagtig gæst, og da han en dag var ene på det nederste loft, fyldte han begge sine jakkelommer med flormel. Vi havde imidlertid opdaget dette gennem hullerne, og da vi kom ned ad trappen til ham, råbte Børge: »God dag, gamle ven!« og slog begge sine hænder så hårdt ind på hans lommer, at melet dampede ham op i ansigtet. Han blev ganske forfjamsket og løb hjem uden at sige far vel.

En anden gæst havde ofte en stor puddelhund med sig. Vi kunde da finde på at hejse den, ligesom møllesækkene, op gennem lugerne til det højere liggende loft, medens den gøede af alle kræfter — og sprang så ud på sin ejermand, som måtte udløse den der oppe.

Fra November indtil Jul stod møllen aldrig stille; vi skiftedes da til at våge således, at den ene af os sov fra kl. 6 eftermiddag til kl. 1 nat, den anden fra kl. 1 nat til henda kl. 8 morgen.

Vor møllerkusk, Niels Andersen, ejede en stor, hvid puddelhund, som i lang tid fulgte ham, når han kørte rundt i egnen; men så solgte han den til en mand, hvis hjem lå $\frac{1}{3}$ mils vej fra møllen. Da skete det, at Niels Andersen kom ulykkelig af dage. I en agestol, der ved reb var bunden fast til hattehjulet sad han udvendig på møllen så højt oppe, at han kunde nå at gnide tjære på møllehatten. Det var den dag blikstille, og ingen havde tænkt på at lægge pressen på hjulet. Men så kom der pludselig lidt vind og slog møllen i gang. Han blev trukken ind mellem to hjul og døde straks. Da han lå lig, kom hunden en dag gående. Den havde i sit ny hjem, hvor de talte om dette, kunnet høre på toneklangen, at noget sørgeligt måtte være hændt dens tidligere ejer. Den gik søgende rundt alle steder

stadig klagende og vilde intet æde af det, som sattes hen til den. En gang imellem så den op på os, som vilde den bede os om hjælp. —

Den følgende sommer arbejdede jeg for dagleje hjemme samt hos gårdmændene Jens Larsen og Jens Knudsen. Jeg foretrak de to sidstnævnte, fordi der hos dem blev holdt op præcis kl. 7^{1/2} aften; hjemme derimod smølede vi, så længe vi kunde se en flue på en væg, og fik lidt mindre bestilt. Jens Larsen og hans gode hustru, Karen, var begge udgåede fra hjem, som i nogen grad sluttede sig til »Indre mission«. Der læste jeg ivrigt »Indre missions tidende«. En afhandling, skrevet af pastor Ipsen i Nordby på Fanø, om at søge Herren, medens han findes, kalde på ham den stund, han er nær, optog især mine tanker, navnlig fordi jeg syntes, at denne omvendelsesskribent ikke rigtig magtede at sige mig, hvor jeg da skulde søge Herren. Det gjorde dog min egen præst, J. S. Brandt i Ollerup, ganske anderledes tydeligt, når han talte til os om dåben, nadveren, fadervor og den hellige skrift. En aften, da Karen og jeg talte sammen derom, sagde hun: »Ja, dersom jeg var vokset op i et hjem som dit, så var jeg nok bleven grundtvigsk; men sådan noget hørte vi slet ikke i Hundtofte. Mine forældre sluttede sig til »Missionen«, og så voksede jeg jo ind i den.« Hvor er den sidste sætning god. En professor i sjælelære kan næppe sige den bedre. Hun var en from og god kvinde. Hendes skønne død som en inderlig overbevist kristen gjorde et dybt indtryk på mig.

Jens Knudsen i Egebjerg er af min egen slægt. Hans fader var min moders morbroder. Jeg var med i Trunderup den dag, da Jens Knudsen holdt bryllup med Mine Lunds-gård. Vielsen fandt sted i Kværndrup kirke, og alle vi, som var med, skulde efter gammel fynsk skik »spasere«, par efter par, ind i kirken. Jeg fik folketingsmand Jens Jensens datter, Sara, under armen; men, ak, ak! under op-

marchen til den meget højtliggende kirke kom jeg klodsmajor til at træde hendes kjole i stykker; en skærende lyd forkyndte det store ulykkestilfælde, og knappenålene måtte frem. Vi kom sidst ind i kirken, og jeg følte, at hendes tilgivelse næppe var ægte. Hun tilgav mig vist ikke, før hun nogen tid efter blev gift med min yngste farbroder.

Om aftenen var der dans i »Gamle Lundsgård«, og da jeg ingen mester er i Terpsikores kunst, sad jeg med lidt triste tanker henne i et hjørne og beundrede de andre, som havde så let ved at svinge sig i dansen.

I Mines og Jens Knudsens smukke hjem traf jeg en og anden gang sammen med digteren Mads Hansen og dennes gode ven, Peder R. Møller. For Mads Hansen nærrede jeg en stille beundring. Jeg havde set ham første gang på faders mark oppe i »De fynske Alper«. Han var bondeklædt, havde et svært, blondt hår og et kraftigt, lyst skæg, der dækkede underansigtet og nåede ned på brystet. Øjnene var store og blegblå. I Egebjerg blev denne vor første bondedigters sange: »Jeg er en simpel bondemand«, »I vor barndom vi hørte kartovernes brag«, »Til våben brødre tag bøssen fat«, »Vi har sagt det så tidt, og Du véd det så godt«, »Fo' ajle di små blomster« o. s. v. nynet ind i os, efterhånden som han digtede dem.

Også i en anden henseende følte jeg mig i taknemmelighedsgæld til Mads Hansen. Det var ham, som fik »Folkelig læseforening« oprettet i Sydfyn. Den omfattede flere sogne og havde udlån i fire skoler, hvor han påvirkede lærerne meget energisk. Han førte ad denne vej mange videbegærlige unge hen til fædrelandets bogskatte, og det er alle dage en fortjenstfuld gerning. »Man ser længere fra Parnasset end fra tronen,« sagde Grækerne. Ære og tak til dem, der i hine opvågningsår tog os ved hånden og førte os ind i den danske bogverdens herligste egne. Det var i hine dage lidt af en dåd!

Det undrede mig meget at høre Mads Hansen i Jens Knudsens stue, omgiven af en lille vennekreds, forsvare vort politiske Højre. Men nu kan jeg nok se årsagen til, at han ivrede så stærkt imod »Det forenede Venstre« og »Talmajestæten«, som man den gang kaldte demokratiet. I hans fødeby Hundstrup havde flertallet stadig modarbejdet det, som han elskede, og da kirkekampen kom frem i Ryslinge, tre mil fra hans hjem, fulgte han denne med levende deltagelse. Men var ikke netop flertallet imod friheden? Både blandt biskopper, præster og lægfolk. I Ollerup kirke, hvor han var en stadig gæst, hørte han ofte pastor Brandt tale mod den store, døde mængde — »Verden!« og der sang man jo:

»Hvor salig er den lille flok,
som Jesus kendes ved.«

Det kunde dog virkelig ikke gå an at give alle »Jætterne« valget; thi så vilde det jo blive disse og ikke »Aserne«, som kom til at råde i skole, kirke og alle vegne.

Han sang:

»Vi lever, så længe vi ejer Nordens ånd,
så længe blodet strømmer fra hjerte til hånd,
så længe som vi ånder i toner og ord
og nyder af frugten fra Asernes bord.«

Ordkampene var ofte skarpe; men jeg har aldrig hørt denne ædle mand såre nogen modstanders hjerte. Han var, som Andr. Dolleris skriver:

»Sanger i kofte, riddersmand i stræben
ædel og ren i lykke som i savn.«

MADS HANSEN.

Hans digtersind ejede langt fra en urkraft som Blichers. Hans toner var ikke stærke, men fine og yndefulde. Ingen fugl i den danske abildgård har kvidret med renere næb. —

1874 var jeg med til et grundtvigsk vennemøde i Odense. Forsamlingen blev her så stor, at den måtte deles i to så-

GRØNVALD NIELSEN.

ledes, at den ene del brugte Pantheons sal, medens den anden holdt til ude i haven. Det er nok det største kirkelige møde, der nogensinde har været holdt her i Danmark. Der var mødt 5—6000 mennesker fra alle egne af landet. Hovedårsagen her til var den skarpe politiske strid mellem Grundtvigs venner. Den første aften holdt Budstikke-Bojsen en munter tale, der greb mig og to jævnaldrende venner stærkere end noget andet. Han fortalte et norsk æventyr om »Tobaksgutten« og gav det en ypperlig udlægning, som endte med

en direkte henvendelse til os unge: »Er der en sag eller et menneske, som I kommer til at holde rigtig meget af, så vær trofaste! Det er det største, et menneske kan drive det til; men det er samtidig noget, som alle kan nå, uanset evner og rigdom. Det er indgangsdøren til livets herlighed!«

Hans stemningsrige tale skabte musik i vore hjerter. Jeg foreslog mine to gode venner, at vi skulde lade være med at gå i seng den nat. Vi fulgtes ad ud forbi Kolds skole. Hvor langt vi kom, husker jeg ikke; men vi vendte først tilbage til Flakhaven ved St. Knuds kirke, da fuglene oven på den lyse nat begyndte at lade høre fra sig.

Denne fodtur i to gode venners selskab, ovenpå Bojsens poetisk gribende vidnesbyrd, står med lyse, varmende træk i mindet. En åbenbarelse af ungdomsvenskabets herlighed! Vi sagde ikke ret meget til hinanden men følte en stille glæde ved at være sammen, poesians kilder rislede på bunden af vore sjæle. Ubevidst havde vi et indtryk af, hvad livet dog egentlig er for en mægtig bevægelse.

JENS LUND OG HUSTRU.

I vinteren 1875—76 blev jeg elev på Vejstrup højskole, hvor jeg kom i gode hænder. Morten Eskesen havde den gang lige sunget om Vejstrup:

»Herlige Vejstrup med dit Brejdablik,
over bøg og bølgetop, blide kår Du fik.«

I ydre henseende var kårene dog ikke altid så blide. Skolens forstander, Jens Lund, var en riddersmand uden frygt og dadel. For at være tro mod sig selv kunde han udtale kætterier, hvorved elevantallet sank ned fra 78 til 30 i løbet af et år. Han står for mig i dette tilbageblik som en

af de fineste karakterer blandt de danske højskolemænd, som jeg har kendt. Chr. Richardts ord i »Tornerose«: »Kæmp for alt, hvad Du har kært«, har fået plads under Jens Lunds billede og kan ikke anvendes noget bedre sted.

Da han blev 70 år, sendte jeg ham følgende telegrafiske hilsen:

»Du kære ven og lærer, som fylder støvets år,
tak for hvad Du gav mig i ungdommens vår.
Gud signe din aftenstund ved Vejstrup skønne strand,
Du gode, stærke, fromme, hårdt prøvede mand!«

Den rigt begavede husfrue, Sofie Laurent Lund, havde en sjælden evne til at vejlede unge gærende kræfter, og da hendes mand en aften fortalte hende, at jeg i en alenlang stil havde nedskrevet mine planer om at blive højskolelærer og bedt ham om hjælp, sendte hun straks bud efter mig. Vi førte den aften en samtale, som fik livskilderne i mit sind til at sprudle. Det blev med det samme bestemt, at jeg næste vinter skulde vende tilbage til skolen som elev og hjælpelærer i dansk og regning, læse om sommeren i Egebjerg friskole og så senere ty til den udvidede højskole i Askov.

Hver gang jeg fortæller mine lærlinge om Kamma Rahbek og Bakkehuset, tænker jeg på dette hjem. Sofie Lund kunde vist nok tegne lige så godt som Kamma. Hun var vel ikke så fortrolig med fremmed litteratur som denne; men jeg er nær ved at tro, at hun kunde vise unge mennesker flere kostbare perler i den danske. Jeg har smukke minder fra lærer N. K. Andersens undervisning og fra hyppige besøg i hans hjem, hvor eleverne altid tyede ind, noget oftere end til forstanderens. Vi var to lærlinge, som af Andersen fik privat undervisning i matematik, og hen i Marts måned holdt vi en lille festlighed i den anledning, hvortil jeg havde skre-

N. K. ANDERSEN OG HUSTRU.

vet en sang på 11 vers. Den gik på tonen: »Kong Kristjan stod ved højen mast«. Første vers lød sådan:

»Vi synge vil vor glæde ud!
Hvad glæde da? —
Jo, Adolph Steens de store bud,
som kosted møje, slid og slud,
er løst, Hurra!
Men bi kun lidt, på hylden hist:
Jeg ser hans Algebra, ja vist,
hu ha! hu ha! —«

Om søndagen tyede jeg ind til valgmenighedspræst R. Petersens inderlige forkyndelse. Jeg kom ofte i enkefru Laurents smukke hjem i højskolens have. Hun havde stået familien Ingemann og mange af Guldalderens store skikkelser nær, og hun kunde fremstille det selvoplevede med en mærkelig poetisk kraft. Datteren, Louise Laurent, fredede om hende og behandlede stamgæsterne på en så hjertevindende måde, at vi nok skal mindes det alle dage. —

I fritiden søgte jeg jævnlig hen til de stærke bondeslægter i egnen, som tidligt vågnede op til kristelig og folkelig alvor samt til stor borgerlig dygtighed. I en af disse familjer, gårdejer Peder Rasmussens på Oure mark, traf jeg den jævnaldrende ungersvend Jens Johansen, som senere blev min trofaste og forstående ven, så længe han levede.

Allerede ved vort første møde syntes jeg, at hans ansigt lyste af en frejdighed og et livsmod, som var såre velgørende. Store åndelige rigdomme lå og dæmrede i det skjulte på bunden af hans sjæl. De andre tjenestefolk holdt af ham. Han var tjenstvillig og hjælpsom, og han dæmpede råheden og holdt det dårlige nede. Blev der sagt noget, som var småligt eller grimt, tog han sig sammen til et krafttag, og da var hans ord bestemte, undertiden skarpe, med myndighed i sig, fordi han selv så gerne vilde frem mod et ædelt menneskeliv. Når Jens sagde til en af sine medtjenere: »Nej, stop nu lidt, sådan må vi ikke sige, for det er grimt«, og vedkommende i øjeblikket følte sig såret, så prellede deres kritik snart af på den renhed, hans hele karakter bar præget af at eje. Til mig faldt hans ord varmest, når han fortalte om sin slægt. Han var glad ved og i god forstand stolt af, at den vilde være med at leve for det bedste, der var oppe i tiden. Da vi senere mødtes på Askov, forstod jeg godt, hvor optaget han kunde blive af Schrøders foredrag om Vølsung-ætten og de gamle Nordboers dybe slægtskabsfølelse. Jo klarere, det kom til at stå for ham, at han skulde være en ordets tjener, des dybere følte han sig i taknemmelighedsgæld til slægten, særlig da til faderen, som i den gudelige vækkelsestid havde holdt møder omkring i hjemegnen ved Kerteminde.

Der var ved Jens Johansens stemme en ejendommelighed, som måske kun vi, der kendte ham meget nøje, lagde mærke til. Den havde noget blødt dragende ved sig i en samtale med venner; men når han talte til en forsamling, blev den

hård og noget skarp. Dette hang vistnok sammen med hans angst for at lægge sine dybe følelser frem for mængden. Han dækkede over dem, gemte dem til de få venner, som han var langsom til at finde og give sig hen til; men trofast til at bevare. Ja, trofast som meget få. Over for ukendte kunde han synes kold; man sagde da om ham, at han var »stolt« (stor i egne tanker). Vi, der har set, hvorledes han kunde ofre og give sig hen for dem, han holdt af, ved bedre besked.

Den følgende sommer læste jeg hos Jørgen Pedersen samt hjalp til med undervisningen i hans skole. Jeg var også i fire uger farbror Pers gæst ude i Bred, Vissenbjerg sogn, hvor han ejede en gård. Fra Stiftsbibliotheket i Odense hentede jeg bøger, som så blev pløjet i den store »stadsstue«, der stod til min rådighed. Så tog jeg høstarbejde og tjente så meget, at det vel gik an under stor sparsommelighed at vove sig ud på en tur til København.

Jeg gik på min fod gennem Fyn og Sjælland, tog i kvarter hos gamle Vejstrupelever så meget som muligt, overnattede også hos en mig ganske ukendt aftægtsmand, der boede lige ved landevejen. Han var ikke det mindste bange, sov trygt i sin alkoveseng, medens jeg brugte en gammel sofa. Vi vågnede begge meget tidligt. Han lavede kaffe og blev så oplivet af samtalen, så jeg ikke kunde få ham til at modtage nogen betaling.

Jeg dvælede ved de historisk minderige steder i Sorø,

JENS JOHANSEN

Ringsted og Roskilde. I hovedstaden fik jeg også »fri søvn«. Det var hos en stud. theol. Nielsen, som også stillede en slags sofa til min rådighed. Han gav mig også mange gode vink med hensyn til samlingerne og musæerne. Mange, mange år derefter traf vi sammen ved et efterårsmøde. Han har antaget sin fødebys navn: Munkebo. Hvor var det hyggeligt at sidde og samtale med pastor Munkebo om de gamle dage! Hans hjælpsomhed imod mig var fint papir fra først til sidst.

På det kongelig theater blev jeg meget grebet af »Ambrosius«. Jeg besøgte naturligvis Oehlenschlägers grav, Søndermarken, Frederiksberg have og Dyrehaven.

På en bænk i botanisk have traf jeg første gang lærer Hedeager fra Løvel ved Viborg. Vi havde begge to proviant med hjemmefra, thi vore forhold bød os at være sparsommelige. Da der alle vegne var mange mennesker, tyede vi ind i denne have for at kunne holde måltid i ro. Samtalen kom let igang. Da jeg fortalte Hedeager, at Birkedal havde døbt mig, tog han fat. Han havde mange gange vandret på sin fod 5 à 6 mil for at høre Birkedal, medens denne var præst i Sønder—Omme, og han tegnede disse søndage med jævne, inderlige ord. De lå og lyste i hans hjerte med en forunderlig skønhed.

Så slog vi to os sammen. Han førte mig sammen med digteren Hostrup og en kreds på 20—30 stk. en aften i Tivoli. Det var såre festligt. En anden aften drak vi the sammen med præsten Thomas Rørdam og dennes familje. Også denne aften er der glans over.

For min videre uddannelses skyld vilde jeg gerne have soldatertjenesten tilendebragt så hurtigt som muligt og gik derfor på session om efteråret, hvor jeg blev udskreven til infanterist. Vinteren derpå var jeg, efter før nævnte aftale med fru Lund og Jens Lund, elev og hjælpelærer på Vejstrup højskole. Jeg forberedte mig i 4 uger på mit første

foredrag, der handlede om »Jordens indre varme«. Det varede kun et godt kvarter. Jens Johansen, der sammen med brødrene Steffen og Hans var bleven elever, sagde, at da jeg sluttede, var det med et bønligt blik ud i rummet, om der dog ikke skulde findes lidt mere. Men der kom ikke mere. Lagerloftet var tømt, og humøret nede under nulpunktet.

En dag travede jeg til Svendborg for at høre N. J. Termansen tale i »Dansk samfund«. Mødet holdtes i en købmands baggårdsbygning, et stygt men stort rum, som aldeles fyldtes med tilhørere. De aller fleste var landboere og kun en halv snes stykker fra selve Svendborg by.

Til venstre for gårdspladsen havde det dagblad, som vi læste hjemme, »Svendborg avis«, sit kontor. Her gik jeg ind for at betale en lille regning til skolen. En fattig mand ude fra Østerskerninge kom der ind samtidig. »Hvad vil De, min gode mand?« spurgte redaktøren. »Ja«, lød svaret, »der er en fyr ude i vor egn, som har brækket sin arm. En krone kan vel ikke være for meget for nærmere oplysning herom?« »Det vil jeg sgu ikke give!« svarede redaktøren. »Vi har fået så mange brækkede arme og ben i de sidste dage. Nej, havde det endda været en brækket hals!«

Jeg faldt i forundring ved at høre Termansen begynde sit foredrag med at nævne Søren Kierkegaard som æmne. Om ham havde vi næsten intet hørt på højskolen. Datidens højskolelærere kunde ikke lide ham. Han havde jo sagt: »mig tykkes, at Grundtvig er et vrøvl« og så meget andet slemt. Endvidere fandt de, at han var for svær at forstå. Det spillede jo også noget ind, at de havde ikke læst ham!

Nu kom denne jyske bondemand og gik lige løs på Sørenskrifter. De vanskeligste sætninger hos ham blev omsmeltet til en så kærnedansk tale, at den kunde indsuges af alle, både unge og gamle. Hvilken omfattende viden! Hvilket herredømme over æmnet! Et sted i foredraget gengav han

store partier af »Den bekymrede lilje«, som jeg kendte fra Bojsens danske læsebog i Egebjerg friskole, hvor liljen var aftegnet liggende på vejen, medens den lille fugl flyver videre. Vi havde grædt over liljens skæbne og lovet en gang at slå den lille fugl ihjel med en sten. Ak — vi har ikke fået den dræbt endnu. —

Hvis det en og anden gang er lykkedes for mig som ungdomslærer at hente åndelig næringsværdi til mine lærlinge fra Søren Kirkegaards storladne værker, så skyldes det i høj grad Niels Jokum Termansen. Han, der jo var grundtvigsk højskolemand, fik døren lukket op på rette måde for os unge ind til vor navnkundige tænkners rige verden.

Termansen blev den dag — og for resten så længe han levede — mit ideal af en foredragsholder.

SOLDATERLIV.

Ved en lille afskedsfest i mit hjem, før jeg den 25. April skulde melde mig som soldat i Nyborg, opførte Hans Egebjerg, vor kammerat Lars Hjulmand fra Rødme og jeg tre små skuespil. Det første var en dramatisering af skoleløjerne i Ingemanns levnedsbog, som Hans og jeg havde formet i fællesskab. Lars spillede hørerens, hr. Høffdings, rolle; Mathis og Rosenkilde udførte vi andre to. Stykket morede især Jørgen Pedersen meget. Han lo meget stærkt hele tiden. Dernæst spillede Hans og jeg »En nat i Roskilde«. Mor, som aldrig havde »været på theater« før, tillod sig at bemærke midt i handlingen: »Men Grønvald, pas dog på din fars hat!« Alle 26 tilskuere hørte hendes formaning. Jeg blev meget vred på hende; men kunde jo ikke tiltale hende,

og inden stykket var spillet til ende, havde jeg ikke blot tilgivet hende men også lagt mærke til, at hun på sin måde havde været med til at sætte feststemningen i vejret.

Det tredje stykke var af mit eget fabrikat og handlede om en sydfynsk skolelærer, som der gik så mange historier om blandt befolkningen. Det er ikke til mere, men jeg erindrer et par vers, som er lagt ham i munden og blev sunget til melodien: »Nu hviler mark og enge«.

Engang i Danmarks have
 jeg fik en yndig gave.
 Hun var en blomst så skøn.
 Hun vilde mig ledsage
 i alle mine dage,
 opfylde hver min mindste bøn.

Mit hjerte måtte brænde,
 da første gang jeg hende
 på Svendborg gade så.
 Jeg tænkte, at jeg vilde
 den næste dag så silde
 til hendes rige fader gå.

De fleste af os, som mødte til tjeneste i Nyborg, kom vistnok med god vilje. Vi havde stundom mange gavtyvestreger i hovedet, det skal ikke nægtes; men der var lyst og vilje hos os til at blive raske soldater. I militærlivet brød man sig imidlertid den gang ikke så meget om viljer. Man tålte næsten ikke at se den mindste gnist af den slags. Vi skulde allesammen være som brikker på et skakbrædt. Jeg var nu ikke længere Grønvald Nielsen, men nr. 192 og intet som helst i Verden uden netop det alene. Det var nr. 192, der havde at vise »ubetinget, villig og nøjagtig lydighed mod en hvilken som helst befaling, given af foresatte«, og

det samme nummer havde den hellige soldaterpligt at »for-
svare kongen og fædrelandet«. Denne mistro til ungdommen
vakte harme hos de bedste og virkede sløvende på alle.

Da vi gik op på våbenkamret for at få de militære klæ-
der udleveret, fik vi en fornemmelse af, at befalingsmændene
ikke altid mødte soldaterne med de mest smagfulde ord.
Det hed i ét væk: »I Satans mennesker!« »I Djævl!« o. s. v.
Min sidemand sagde farvel til våbenmesteren. »Ja, jeg skal
den Onde gale mig farvelle Dem, det kan De stole på!« og
så kastede han en gammel barslidt frakke hen i ansigtet på
ham.

Vejen til vort kvarter gik forbi byens theater, og da vi
kom derhen, oplyste en plakat med store bogstaver os om,
at »soldater og hunde« måtte ikke indlades. Mon Nyborg
borgere da virkelig så på os soldater som en lavere klasse
mennesker, i rang med hundene? Også dette vakte vor
harme.

Næste morgen kl. 3 var vi oppe for at »pudse«, som en
stor part af tiden brugtes til. Der var, forekom det mig, da
jeg fik kendskab til rekrutlivet, mere lagt an på at uddanne
paradesoldater end feltsoldater.

Ældste premierløjtnant ved mit kompagni var en hel of-
ficer. Dygtig, men streng, både hvad øvelse og pudsning
angik. Han forstod at pille det forkælede af os. Men han
bandede rædsomt. Da han den første morgen gik ned langs
rækkerne for at se os efter, råbte han: »Vi må have den civile,
krumbøjede holdning praktiseret bort, op med hovedet, ha-
gen ind, skuldrene nedad og tilbage, hænderne tilbage, fing-
rene samlede og udstrakte, maven ind, brystet frem, hælene
samlede. Hvad Satan i hede Helvede står I og falder sam-
men for? Se op, for Djævl!« Han var en smuk mand.
Personlige anstrengelser skyede han ikke. Når han syntes, at
lemmerne ikke var tilbørlig smidige, tog han en kraftig hånd-
vægtsøvelse om morgenen, før han gik til kompagniet.

Med vor nybagte sekondløjtnant skulde vi have læsning. Nr. 43 gik i stå. »Er De venstremand?« spurgte løjtnanten. Intet svar. »Ja, vær De bare det, lad syv og fem være lige og slå Dem til ro med, at Christen Berg sørger nok for det hele! Hvornår ophører lydighedspligten?« fortsatte han. »I krigstid«, stammede synderen. »Nej, så Gud gør den ej nej! da skal man netop lyde«. Nu fik vi et helt foredrag, som om han havde deltaget i flere felttog. »Det kan jo være ubehageligt for en deling«, — sluttede han — »at blive kommanderet frem i fronten, når det rigtig kniber; thi den kan være sikker på at blive skudt ned; men når officeren befaler det, har mandskabet ubetinget at lyde. I det hele taget: den menige og hans ære i felten har ikke meget at sige. Med officerer er det noget ganske andet; thi der er kappelyst efter at komme fremad på ærens vej«.

MENIG NR. 192

Vi var allesammen harmfulde over sådan en tale. Havde en af de gamle krigere, som var med til at væрге Danmark, da det gjaldt, hørt den forelæsning, vilde fyren sikkert have fået sin mund lukket i en fart.

Vi havde en morsom gammel sergent til eksercits. Når en af os gjorde fejl med et geværgreb, kom han ganske langsomt listende hen imod vedkommende, idet han rystede

med hovedet og så meget alvorlig ud. Han standsede ud for synderen og så ham skarpt ind i øjnene. Nu ventede vi en rigtig tordentale, således som vi var vant til at få dem, men overraskedes ved at høre noget ganske andet. Han hviskede: »Er De forlovet, lille ven?« og så lo han polisk. »Ja vel, hr. sergent!« lød svaret. Da gjorde den gamle ganske rolig omkring med de ord: »Det kunde jeg Fanden huleme nok se«. Sommetider gjorde han sig lille, rakte hovedet frem og vinkede med pegefingern: »Kom hen til mig, kom«. Når synderen var der, brølte han: »De står og gør fejl i geledet! De er ikke rigtig vågen! March! Eksercerpladsen rundt i løb et par gange, vær så artig, min herre!« Til den næste hed det: »Fang ham, fang ham, pus!« Sådan løb der billigvis af og til 4—5 stykker efter hverandre, medens vi andre havde øvelse. Når det var varmt i vejret om morgenen, sagde han gerne: »I dag er det varmt at løbe pladsen rundt, folk«.

Så havde vi en sergent, der kunde hilse godmorgen med følgende ord: »Det går sgu småt med kristendommen her i dette kompagni; men det kommer nok — kommer Fanden brænde mig nok«. Han havde øgenavne til de fleste menige. Her nogle prøver: »Ham med de fire køer«, »smæksok«, »den tykke«, »ham med barseltrøjen«, »vildmanden«, »grinebideren«, »ham, der har drukket dus med premierløjtnanten«, »ham, der bærer mundtlige meldinger indstukken under overknæpningen«, »klods«, »husmanden«, »Klaus eftermiddag«, »Rødtop« o. m. fl.

Ved læsningen drev han det så vidt en gang, at han overhørte os i de 10 bud. Den første, som kom op, forstod ikke rigtig, hvad han mente og spurgte derfor om der mentes pligterne som soldat. »Nej«, var svaret, »det skal Satan knuse mig være de bud, som Moses efter de gamle krøniker gav Israels folk at rende med!«

En morgen spurgte han mig: »Er det synd at bande,

192; hvad — grundtvigianer?» »Ja, det er synd, hr. sergent«. »Bander De da ikke?» »Nej«. »Jo, når De bliver rigtig gal i kasketten, sætter De så Gud nok en lille en på; men I gør Jer nu så hellige og tror, I er bedre end alle andre mennesker«. Han gik dermed hurtig sin vej, som om han ikke ønskede noget svar.

Der fandtes adskillige brave befalingsmænd, officerer og underofficerer, som var deres ansvar over for os unge bevidst. De fortjener dobbelt tak, fordi deres vilkår var så trange. Systemet vilde egentlig binde dem som hunden til sin lænke.

Vor kaptajn var af den gode slags. Hans velkomsttale til os lød således: »Velkommen til kompagniet. Vi skal nu arbejde på, at I kan blive soldater, dygtiggøre Eder til at kunne forsvare fædrelandet i farens stund. Vi, der var med, hvor kuglerne peb, har erfaret, at det er stolt at være soldat. Gid nu vort arbejde med Jer måtte frugte således, at den samme følelse kunde komme op i Jer. Jeg har tro til Eders gode vilje, og før den tro skuffes, straffer jeg ikke; men sker det, straffer jeg hårdt. Når I skriver hjem, da hils de af Eders slægtninge, som var med, både da vi sejrede, og da vi tabte. Og nu til arbejde!»

Der var i tonen noget overbevisende varmt, som greb os alle. Han var en mand. — I hviletimen hørte jeg sekondløjtnanten og oversergenten behandle kaptajns tale. Førstnævnte sagde: »Ja, kaptajnen har Fanden gale mig vist meget af denne her grundtvigianske fædrelandskærlighed«. »Ja«, sagde oversergenten, »der har sgu altid været en god ånd i vort kompagni. Det har vi befalingsmænd jo sørget for«.

Vi var indkvarterede hos byens borgere. Jeg fik til kammerat sønderjyden Peter Grau, der nu nylig døde som gård-ejer ovre ved Maribo. Han var et åndsvågent ungt menneske, havde to gange været på Ryslinge højskole, og hans varme danske hjerte tog ingen fejl af. Som kammerat kan

jeg uden at fortale mig nævne ham som noget af det elskeligste, man kan møde på sin vej. Vi blev da også ved at holde fast på hinanden så længe han levede.

Først havde vi kvarter hos købmand Thybo, senere boede vi sammen på et lille tagkammer i Nørregade. Levninger

PETER GRAU

af en kakkelovn, to senge, en bæk og et bord af samme højde som bænken udgjorde hele inventariet. Lyset kom ned gennem et meget lille tagvindue; men for at vi ikke skulde forgå af varme, var der ret hensigtsmæssigt skåret et firkantet hul på tegltaget ved den modsatte side af vinduet. Her igennem tillod regnvandet sig på visse tider at strømme i sådan mængde, at vi måtte flytte vore skrin op på bordet, hvis vi ikke vilde risikere at se dem sejle ned ad trappen. Lokalet var tapetseret med 41

— siger og skriver en og fyrretyve — forskellige mønstre. Da den ensomme beliggenhed let kunde friste til melankoli, var 30—40 rotter så venlige, at gøre et ganske forfærdeligt spektakel, især om natten, når vi vilde sove, og vi havde jævnlig besøg af dem oppe i vore meget spartanske senge.

Felttjenesteøvelserne og skydningen fulgte de fleste med lyst. Paradeeksercitsen (de 80 % af tiden) var kedelig, og gymnastik lærte vi mindre af end i en god fynsk skytteforening.

Hvor god livet stod i stampe i sådan en lille garnisonsby. Der gaves ikke det spørgsmål af betydning, som kunde sætte menneskene i bevægelse. Det var som livets strøm ikke

kunde nå ind til dem. I fritiden gik jeg ofte ud til havet, så på fiskerbådene, som krydsede inde mod land, medens af og til en stor sejler dukkede frem i synsranden, og liggende i det bløde græs lyttede jeg til bølgernes nynnen.

Du kvalme by med dine røde tage,
 jeg flygter fra Dig til Guds fri natur,
 om ej så få af mine ungdomsdage
 Du slået har så høj og stærk en mur.

Jeg lå med tyfus på garnisonssygehuset i 6 uger. Der var dårligt drikkevand i byen, og vi kom ofte ovenpå en streng felttjenesteøvelse, hvor vi var gennemsvedte, til at stå stille ved afstandsbedømmelse og fryse. Mange måtte bukke under for sygdommen, og så holdt vi os oven senge alt for længe, fordi vi ikke holdt af at komme ind på det grå, gammeldags sygehus. Jeg blev bevidstløs lige efter indlæggelsen. Da jeg vågnede til klarhed, stod overlæge Claudi ved min seng. »Ja, 192«, sagde han, »De skulde egentlig være rejst, for De var en af de hårdest angrebne, temperaturen holdt sig længe på 42°; men De havde for stærkt et kadaver!« —

I den tid jeg nu gik her for at samle kræfter, skrev jeg et drama, som fik titlen: »I hjemmet og på valen, en lille mindeblomst på oberst Læssøes grav«. Det tilegnedes vennen Hans R. Egebjerg i et længere digt, hvoraf jeg hidsætter de tre vers:

Vennen min fra svundne, rige dage —
 tro som guld igennem lyst og nød —
 jeg Dig sender her en lille sage,
 skrevet, som min gode engel bød.

Døden nær, men nærmere Gud Fader,
 er en dyrebar, en hellig stund,

skønne minder den sig efterlader,
er som morgen skøn med guld i mund.

Vel må lønligst sorg og saligst glæde
tidt i verden vandre hånd i hånd,
men først da kan vi af hjertet bede:
Send til os, o Gud, din Helligånd.

Læssøe havde været vor helt i barndommens dage. Der var næppe nogen skikkelse i Danmarkshistorien, vi elskede og beundrede som hans, og vi fik tårer i øjnene, når Jørgen Pedersen talte om moderens udbrud, da man bragte hende budskabet om sønnens død: »Stakkels Danmark, hvad har Du dog mistet!« Nu havde jeg læst, hvad jeg kunde få fat i om disse to ædle mennesker, og så gav jeg i dramaet Læssøe en fortrolig, der hed Harald. Endvidere optræder dennes fæstemø, Ebba, og så De danske krigeres gode engel, som synger et meget langt drapa. Her dettes første vers:

Hver gang Danmark var i fare,
Gud opvakte mænd,
som på landets sag tog vare,
frelst det blev igen.
Læssøe, Du er en af disse.
Efterslægten skal tilvisse
holde højt dit navn i ære
og dit minde bære.

Heldigvis blev dette ubehjælpsomme drama ikke trykt. I så fald var jeg vist bleven stemplet som en litterær tyveknægt; thi ikke blot brugte jeg uden kildeangivelse store stykker af Signe Læssøes herlige afhandling i Dansk Folkeblad 1836: »En moders brev om pige børns opdragelse«; men Ebbas slutningssang på 16 vers er hugget i Øhlen-schlæggers digtning.

Derimod fortæller Harald sin oberst noget, som i hovedtrækkene var min egen oplevelse på en rejse i Sønderjylland, kort før jeg blev soldat — kun var det ikke soldater, men civile sønderjyske ungersvende, der fik flaget hejst oppe i kirken.

Læssøe

Hvad er det, som jeg ser vaje
 fra kirketårnet hist i byen?
 Et banner lig. Mon Tysken allerede
 sit ørnemærke dér os ville vise?

Harald

Nej, ædle oberst, det er ej så.
 Tillader I, skal jeg forklare sagen.
 Ej ørnemannere I dér ser vaje,
 men Dannebrog, vort eget gamle flag.
 Jeg kom med snigpatrouillen hen til kirken
 imorges alt før det blev dag,
 og snart jeg øje fik på én
 af fjenden fremskudt lyttepost ved kirken.
 Straks spurgte jeg de mænd, som fulgte,
 om de hvis tiden os det tillod,
 havde lyst at være med at spille
 de tvende tyskere et rigtigt puds.
 Et ja var det velmente svar
 de gav mig. Jeg straks da lod
 den ene i en bondegård os hente
 et Dannebrog. Vi med dette nærmed
 os kirken, hvor bag det gamle gærde
 vi foreløbigen os skjulte.
 Her lagde straks vi mærke til
 at Tyskerne, i stedet for at lytte
 og spejde efter vore poster, rolig

ved hinandens side gik kirken rundt,
 mens de en sagte tale holdt vedlige.
 »Nu bli'r I her, imens jeg går i tårnet
 og hejser dette banner, og hvis I ser
 de to hallunker dér vil mine gøre
 til at forstyrre mig i denne færd,
 I blot da hurtig våbnet fra dem tage.«
 Så talte jeg til mine to ledsagere.
 Dernæst jeg sneg mig indom muren,
 imedens vagten var hinsides kirken.
 Nu jeg bag høje buxbomhækker skjulte mig
 da atter de til denne side kom.
 Sådan lidt efter lidt forsigtig
 jeg nåede kirkens tårn og åbned døren,
 kom også heldig ind, forinden vagten
 igen samtalende drog der forbi.
 At komme op i tårnet og få flaget hejst
 på stangen det gik grumme let,
 og lykkelig jeg også nåede
 lidt efter lidt usét at slippe bort.
 Fluks forlod vi kirken alle
 for vort hverv fuldstændig at udrette,
 men nægte kan jeg ej, min herre oberst,
 at det os alle tre fornøjede,
 hver gang vi hørte byens ungdom sige:
 »Kom, skal I se! Hurra!« så snart de øjned
 vort flag så nær ved kirken vajel

Da jeg blev så rask, at overlægen turde udskrive mig,
 bar jeg længe på en livsglæde så varm og frydefuld som
 vel ingen sinde senere. Når jeg i stille timer vandrede på
 Nyborg vold, følte jeg rigtig, hvad Paludan-Müller mener
 med verset:

»O, læser var du nogensinde nær
 din undergang, da har Du det erfaret,
 når frelst Du vågnede, for døden sparet,
 at dette liv er vel at leve værd.
 Har Du erindringen endnu bevaret
 om dette håbets nye morgenskær,
 da har Du kendt, hvordan et hjerte banker,
 når barn man bli'r igen med voksne tanker.«

I vintermånederne gennemgik jeg korporalskolen. Det kneb svært med at få begyndt forfra på øksercitsen »på tælling«. Dog, det var jo kun om formiddagen. Om eftermiddagen skulde vi ind i klassen og have vore kundskaber udvidet. Vi regnede decimalbrøks addition hele vinteren. De, som ikke kunde det i forvejen, lånte vi andres tavler og viste stabssergenten. »Ja, ja, det er rigtigt,« sagde han, og så fik vi alle et 3 tal i karakterbogen; det betød »godt«. En dag, da han med ansigtet imod den sorte Tavle og ryggen vendt imod os udbredte sig i høje toner om forskellen på de »rene« og »urene« decimalbrøker, tillod jeg mig at gøre hr. stabssergenten opmærksom på, at de nok ikke hed »urene« men »blandede«; men hvor blev den lille mand drejet omkring i en fart, og nu tordnede han løs: »Ja, 192, jeg bryder mig sgu ikke om den nyere tids grundtvigianske forfattere!« Hele klassen lo.

Jo længere han kom frem i sin tekst, des mere højtrøstet plejede han at blive. Var nogen da så ondskabsfuld at banke på bordet, så råbte han: »Kom ind!« i den tro, at der stod én og frøs udenfor. I skønskrivningstimerne gav han ordre til, at vi ikke måtte lægge tryk på bogstaverne, alle linjerne skulde være lige fine; men jeg tror næsten, at han opgav os. »Vi ødelagde,« sagde han, »det papir, som hans excellence krigsministeren i sin nåde havde bevilget til denne skole.«

Vi fik også Danmarkshistorie. Vor lærer gennemgik tiden fra Gorm den Gamle til Kristian den Fjerde på én time. Hvad der blev gjort ved det øvrige tidsrum, hørte jeg ikke; vi var nemlig fire, som fik fri i disse historietimer, vistnok fordi vi kunde langt mere end vor lærer, og da så han hellere vor hæl end vor tå.

Vi blev en slet ikke så lille flok, der jævnlig kom sammen til sang og oplæsning. Et lokale blev lejet ud for slotsgraven. Jeg læste for kammeraterne: »Ved Nyårstid i Nøddebo præstegård« og flere bøger. Hvad gjorde det, at en officer heftede navnet »baptistforsamlinger« på disse møder.

I sommertiden, da vi lærte rekrutter, var Kristianslundskoven vort mødested. Her havde vi — underkorporaler og menige — mange forfriskende timer sammen. Enkelte søndage marcherede vi i flok til Vejstrup. Med hensyn til Jens Lunds stærke deltagelse i venstrepolitiken kaldte en kaptajn Vejstrup for »det Satans forbandede sted, hvor nr. 192 er kommen fra.« Vi hørte pastor R. Pedersens varme vidnesbyrd og besøgte højskolen, hvor samtalen gik livligt nogle timers tid. Kerteminde valgmenighed var også af og til vor udflugts mål. Det var så festligt, når Gudstjenesten endte, at blive budt ind til Niels Lindberg. Så fik vi hver én af hans 54 velholdte og af datteren altid velstoppede piber at dampe på, mens han fortalte historier fra sit uudtømmelige lager, og ungdommelig latter fyldte stuerne.

En mandag morgen fik jeg bud hjemmefra om at komme hurtigst muligt. Lægen havde sagt, at mor ikke kunde leve til tirsdag aften. Om middagen gik jeg til kaptajnen og fik — nej. Det kunde ikke tillades før lørdag. Der kom nu en streng uge. Men hjemme skete det, som både lægen og alle andre regnede for at være mirakuløst, at mor levede, til jeg kom hjem lørdag eftermiddag. Jeg spurgte hende straks, da jeg kom ind i sygeværelset: »Kender du mig, mor?« »Ja,« svarede hun sagte, »skulde jeg ikke kende Dig,

min dreng. Vorherre holde sin hånd over Dig.« En salig fred prægede hendes ansigt, da hjertet hørte op at slå. Hun vidste, at rejsen gik til Guds evige rige.

Det er mors — mere end noget andet menneskes — skyld, at jeg nu i en lidt fremrykket alder kan sige, som Termansen på sin dødsdag sagde til sine børn og børnebørn: »Det er Kristendommen som har holdt mig oppe midt i Verdens larm. Jeg vilde være gået til grunde, hvis den ikke havde grebet mig!«

ASKOV.

Jeg gæstede Askov første gang i Avgust 1878. Da var der lærermøde, men på grund af sygdom måtte jeg rejse hjem efter 4 dages ophold. Ludvig Schrøder hørte jeg slet ikke. Derimod erobrede Nutzhorn mig ved foredrag om vore folkeviser og ved sin udmærkede ledelse af sangen. Vi begyndte med: »Udi de dybe dale for Norden under ö«, og det slog mig, at under hans ledelse blev man på Askov ganske anderledes hjemme i vor rige historiske sangskat end i de kredse, hvor jeg hidtil havde levet.

Jeg delte værelse med semenarielærer Jensen-Lyngby fra Gedved, senere redaktør i Silkeborg, og han betroede mig, da vi første aften var kommet i seng, at naturen havde aldeles ingen indflydelse på hans sindsstemninger. »Jeg hedder Jensen-Lyngby,« sagde han, »underviser i matematik på Gedved og er ganske den samme under fuglesang ved forårstide, som når efterårsstormene fårer hen over nøgne marker og sølede veje!« —

Min kære ven, Holger Begstrup, så jeg her for første

gang. Han gik og samtalede med en bekendt om noget, som de kaldte »subjektivism«. Ved at lytte lidt til samtalen, fik jeg besøg af den samme vemodige følelse, som kunde komme frem i mit sind, når jeg i barndommens dage så Birkedals sommerklædte døtre gå forbi vore vinduer hjemme: »Den slags mennesker lever i en skønnere verden end Du. De glider som svaner på voldgraven i Krumstrup have. Du er den grimme ælling fra Pæ' Pæ'sens mergelgrav.«

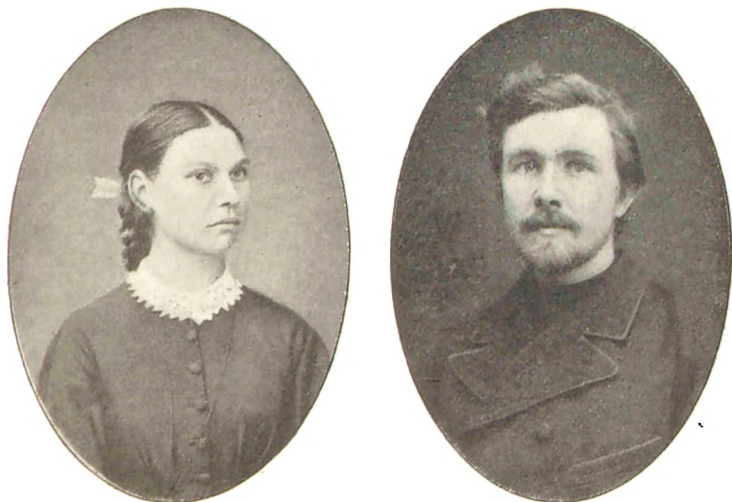
Som lærling mødte jeg på Askov i begyndelsen af oktober 1879. Kursuset spændte den gang over 7 måneder, hvilket havde den glædelige følge, at Nørregård og Bågø fra Testrup kunde holde foredrag for os i oktober og i april. Sidstnævnte gav os et udmærket stykke Danmarksgeografi. Nørregårds tale om og oplæsning af Æskylos, Sofokles, Euripides og William Shakespeare var såre fængslende.

Den Lingske gymnastik var endnu ikke nået Askov, hvorfor en hjempermittet korporal kunde få plads her som leder af gymnastikken og derved tjene, hvad undervisningen i de øvrige fag kostede. Kaptajn Edvard Nielsen, min kompagnichef, skyttesagens ihærdige talsmand, anbefalede mig stærkt til Ludvig Schrøder, og dermed var den sag i orden. Eleverne blev i vinterens løb så dygtige, at en officer, som var tilstede ved den afsluttende opvisning, erklærede, at det skulde være ham en glæde at modtage os alle som rekrutter! Denne bemærkning voldte Schrøder nogen ulejlighed, og da flere dygtige, harmfnysende gymnaster havde fyret under ham, lod han ved aftensbordet nævnte officer vide, at de fleste af os havde været soldater, og ikke så få stod som befalingsmænd i hæren. I en kort, klog tale tegnede han et rammende billede af den frivillige gymnastikbevægelse i Danmark.

Jeg boede på et værelse, som hed »Aftenrøden«. Vi var tre stråler. Først nævner jeg Jens Johansen, min tro og forstående ven fra Vejstrup. Han blev den følgende vinter

min efterfølger som gymnastiklærer her, tog senere fat som lærer hos Jens Bæk på Mellerup højskole men blev ret snart afbrudt. Lungerne var angrebne. Så drog han til Korsika, hvor hans gravhøj nu findes. Ludvig Schrøder og Povl Bjergerne formede et smukt mindeskrift om min så tidligt hjemrejste ven.

Dernæst Hans Jørgen Nielsen fra Ferritslev på Fyn. Han

HANS JØRGEN NIELSEN OG HUSTRU.

var vokset op i den samme åndelige luft som jeg, og vi havde fundet hinanden i soldatertjenesten. Han blev senere gift med en datter af den vidt kendte bondemand Thyge Hansen fra Ferritslev, og i nogle år havde han sæde i Landstinget. Han var i flere retninger den evnerigeste af os tre; men et skrøbeligt helbred har ofte gjort hans arbejdsmark mindre, end han havde drømt om. Hans vennesind og klare dømmekraft mindes jeg med en oprigtig tak, og jeg var glad den dag, da hans søn, Erik, kom her som elev.

Vi 3 unge venner levede rige timer sammen på »Aften-

røden«. En dag stod vi og så på et billede, der prydede den store spisesals væg. Det fortæller om, hvordan de unge mænd Schrøder, Nutzhorn, Bågå, Jens Nørregård o. fl. søgte sammen om aftenen til samtaler om livets grundspørgsmål. De hentede derved en rig næring for personlighedslivet. Hver enkelts indre helligdom blev varmere og skønnere. Det gav os en fornemmelse af, at når disse unge mænd vendte hjem fra et sådant samstemt lag, da havde de vundet en god hjælp til at kunne mestre livets småligheder. Da sagde Jens Johansen: »Ja, sådan noget skulde jo Aftenrøden være.« Hans ansigt havde i det øjeblik den fine stemning, som de ansigter ofte får, der snart skal rejse fra os.

Askov højskole blev for mig det samme, som en kær ven altid er: noget der vinder og vokser ved nærmere bekendtskab. Der var megen kritik imod skolen i de Grundtvigske kredse, hvor jeg havde levet; men de kritiske ord, født i døgnets strid, er afblegede eller døde for længe siden; medens Askov-ordene er vokset i årenes løb, ligesom mors og fars ord i vor barndom bliver klarere, jo tiere livets erfaring dugger dem.

Om Ludvig Schrøder havde jeg hørt sige, at han kun var i sit rette element, når han stod på talerstolen, og dette er rigtig for så vidt, at han sjælden undte sig tid til selskabelig snak; men jeg fik altid god besked, når jeg spurgte, og ikke mange lærere har fulgt en gammel elevs færden senere med et mere vagtsomt og kærligt øje. Ingen har bedre end han lært mig at arbejde. Første gang, jeg talte med ham, sagde han: »Ja, hvis De vil nå det, som De sidder og taler om, så må De sandelig hænge i. De må bruge tiden. Og lad så være med at holde for mange gudelige taler omkring i landet, så længe De er så ung og har så begrænset en erfaring. Der er så mange, der snakker sig selv tomme på alle de kristelige møder. Hent hellere noget frem fra de store guldgruber i vort folks historie og digt-

ning. Glem heller ikke at sige til Dem selv, hver gang De forlader en talerstol: Dette skulde have været gjort en del bedre. Og hvis De selv får en skole — føjede han til med et lunt smil — sæt da ikke eleverne for mageligt ved bordene, for så spiser de mere.«

Senere indleverede jeg naturligvis et større digterværk, som han med rørende tålmodighed arbejdede sig igennem. Ved domsafsigelsen pegede han på et bestemt sted og sagde: »Se, her skriver De om en ko, der ligger og tygger drøv så sorgløst som en juridisk kandidat, der har fået en assistentplads i et ministerium. Det må Deres gode hukommelse have hugget et eller andet sted, for det er jo forhold, som De ikke kender til, og der står skrevet: »Du må ikke stjæle!«

Min forstander havde set rigtigt. Udtrykket var taget i en gammel »Folkekalender for Danmark«.

Alt som tiden gik, kom jeg til at holde mere og mere af Schrøders foredrag. Ofte har hans plov gået dybere i mit unge hjerte end nogen anden ordførers. Han lærte mig ydmyghed overfor det uransagelige og taknemlighed mod svundne slægters bøn og arbejde — det sande historiske liv. Under hans bedste foredrag var der over tilhørerne en stilhedens og skønhedens stemning, som jeg sjældnen eller aldrig har oplevet mage til.

Der var lærersammenkomst i Schrøders hjem hver torsdag aften, hvortil fru Charlotte Schrøder også indbød mig, skønt jeg jo væsentlig var elev. Jeg mindes tydeligt hendes moderlige færd og varme taknemlighed for den mindste håndsrækning. Således en gang, da jeg havde sagt til hende, at hvis Olav var min søn, så skulde han ikke have lov til at løbe omkring på elevkamrene for at tigge historier; thi den pædagogiske guldvægt savnedes enkelte steder. »Å, tak skal De have,« udbrød hun bevæget, »hvør er det tidt svært med børn på en højskole.« Denne udtalelse forstod jeg bedre senere. — Sommetider spillede vi historisk fir kort, og

da var »vor Far« stolt over, at datter Ingeborg, som sad ved hans side, tog de fleste stik hjem.

Jeg følte den gudfrygtige og ydmyge videnskabsmand Povl la Cour som en stadig appel til det fineste i mit sind. Jeg ser ham så levende, som han en eftermiddag står og forklarer os spektralanalysen, viser hvorledes alle farver, som pryder Jorden, ligger gemt i det hvide sollys, og så føjer den fromme mand til: »Se, alt dette vidunderlige har Gud viselig ordnet årtusinder før menneskene lærte at forstå det.« Han kunde forvandle tørre naturlove til poesi i lær-lingens sind.

Hver dag mødte han til gymnastik. Kun den dag, da den la Courske familie var samlet i hans hjem, blev han borte, men meldte forfald — i sandhed lovligt forfald — dagen forud. Denne hans store iver for og troskab imod gymnastiken lettede mig arbejdet betydeligt.

Jeg var meget optaget af Nutzhorns foredrag om Danmark fra 1660—1848, og jeg takker ham og fru Nutzhorn, fordi de tog mig med den uforglemmelige aften, da Vilhelm Birkedal var hjemmets gæst. Der falder altid fred over det uharmoniske i mit sind, når jeg gæster den gode, gamle Nutzhorn. Han var den eneste af de store gamle, som jeg blev »Dus« med, og det skete senere en gang, da vi i fællesskab havde drillet Bågå med, at vi vilde have Uffe Birkedals fredssang optaget i »Højskolesangbogen«. Der står i den:

»Vore sværd vil vi danne til spader,
vi er børn af den samme Alfader.«

Da Bågå havde læst disse linjer, rejste han sig i hele sin længde og erklærede os harmdirrende for umuligheder som ungdomslærere. Nu foreslog Nutzhorn, at vi skulde drikke »Dus« — hvilket vi udførte ved et glas dovent øl på et hotel i Fredericia.

Cand. jur. Anders Pedersen gav mig den første vejledning til at hæve skattene, som ligger gemt i Thomas Carlyles værker, og hans hustru Augusta (datter af Gunni Busck, der »købte lovsange til Guds hus«) var i to måneder min udmærkede husmoder. Deres hjem ligger lyst og smukt i vi gamle Askoviters mindeverden. Povl Bjerger står jeg i taknemlighedsgæld til, først for godt kammeratskab og senere for den store dygtighed, hvormed han som »bogkonge« i Askov skaffede mig kilder, hver gang jeg kom for at trænge til bunds i et eller andet emne.

Det var, og er måske endnu, en almindelig mening, at på den udvidede højskole bliver samlivet blandt lærlingene ikke så rigt som på en almindelig højskole. Jeg er nu ikke helt sikker herpå. Jeg vil hellere sige, at det former sig på en lidt anden måde. Når jeg lader mit blik glide de 43 år tilbage mod Askov, så møder det et galleri af mænd, som jeg skylder megen tak. Jeg nævner nogle enkelte og kunde måske med lige så god grund fremdrage andre. Der var nu Povl Hansen, Vallekilde, som fortalte mig om trofaste bondeslægter i vor fælles hjemegn på en sådan måde, at der knyttedes bånd imellem os, som er blevet bundet fastere i årenes løb.

Igennem Peder Andresen, Vinding, kom jeg Sønderjyderne nærmere end før. Kristian Højer tog mig med til Øster Linnet og indførte mig som oplæser i en ægte sønderjysk kreds, hvor det var en fryd at komme, og hvor vi drak så megen kaffe, at jeg — selv mens jeg var møllekusk hjemme — aldrig havde været med til noget lignende.

Landsmænds færd i Amerika kom mig nær igennem P. Kjølhede, Bodholdt, Kr. Anker, Svenningsen Nørgård, Martin Holst, Peder Hansen og Schantz Hansen. Sidstnævntes datter var på kursus her i Vestbirk forleden år og kom med en smuk hilsen til mig fra sin fader. Igennem Lasse Trædal fra Sogn og især Olaf Ingolfsrud fra Hitterdal fik jeg indpas

i Norge. Sidstnævnte holdt juleferie sammen med mig hjemme på Fyn og dirrede af harme, da en bondemand fra Palleshave spurgte ham: »Havde I Nordmænd det ligegodt ikke bedre, da I stod under vos end nov, da I står under Svenskerne?« Senere hen på vinteren fik han fra en norsk jente et brev, som han ikke syntes om, og i sin fortvivlelse skrev han da et fireakts drama, som naturligtvis endte med Verdens undergang. —

Det var godt at komme indenfor døren hos Jens Johansen, Ladelund, når sinus, cosinus, tangens, cotangens, secans og cosecans opførte runddans i ens hjerne. Han var vor første matematiker. Jeg lønnede ham senere ved at give ham én af mine bedste elever til hustru, og jeg fik Jens Busk til at tro, at nu var hans dage talte som folketingsmand i Ribe. Men det gik ikke i opfyldelse.

Islændingen Gudmundur Hjaltesen havde just ikke let ved at tilegne sig de gymnastiske færdigheder. Han væltede træhesten adskillige gange og under bajonETFægtning mod rytteriet stak han lovligt højt op i luften; men han rejste sig tidligt om morgenen og øvede sig, indtil han kom i højde med de andre.

De to Jens Petere, nationalbankdirektør J. P. Dalsgård og redaktør J. P. Sundbo, lærte mig på forskellige områder mere, end de vistnok selv aner.

Der er mange andre, som jeg kunde have lyst men ikke får plads til at nævne. Jeg træffer dem, skifter ord med dem og bor i deres hjem, når jeg farer landet rundt til møder. Det var en såre rig vinter.

NORGESREJSE.

Da skolen sluttede sidst i april 1880, rejste jeg med 152 kroner i lommen op gennem Vestjylland. Jeg vilde prøve med denne uhyre kapital at erobre et stykke af Jylland og det ganske Norge.

Først til Esbjerg. Jernbanestationen derude var et lille bræddeskur, og foruden dette fandtes der kun 5-6 boliger. Hver gang jeg nu ser, hvilken by og havn her er vokset frem, siden jeg første gang gæstede stedet, får jeg en følelse af at være bleven meget gammel — mindst hundrede år. Apostlenes heste var mit befordringsmiddel herfra langs vestkysten til Limfjorden. Jeg havde mange adresser i lommen til rigens gode mænd og kvinder. En eftermiddag hos gamle lærer Sørensen i Nørre-Nebel var rig på udbytte. Han var af dem, der hver søndag gik ind i kirken under følelsen af, at hans tjenergerning i menigheden var et betydeligt led i hans livsgerning. På hans boghylde fandtes L. N. Bojsens: »Det israelitiske folks historie«, og den så ud til at være brugt meget, der var mange blyantsbemærkninger i margenen. Et lille fingerpeg til forståelse af, at jeg var gæst hos en af dette slægtleds bedste lærere. Som den ivrige venstremand, han var, førte han mig hen til møller Husted i Lønne mølle, og her blev vi et helt selskab til ivrig politisk diskussion der først sagtnede af kl. 2 om natten.

Næste formiddag blev jeg sat over Nymindegab (»æ gaw«) og traskede så videre op gennem Holmslands klitter. Mølleren havde givet mig en anbefalingsskrivelse med til gårdejer Kristen Pedersen i Hourvig; men jeg spurgte flere gange for-gæves efter denne mand, som ingen syntes at kende, indtil en grøftegraver udbrød: »De sku wal da åjler væ ham Kræ Pæjr?« Jo — det var Kræ Pæjr, en velhavende højremand, der holdt et stort københavnsk blad, havde sejlet på lang-

farter i svundne år, hentet dyrt hollandsk porcellæn hjem til at tapetsere stuerne med og var i en sjælden grad gæstfri. Da jeg havde tilbragt en behagelig nat i familjens gæstekammer og fået morgenkaffe med kogte æg, gik han med mig ud i klitterne. Vi standsede ved en klynge Vesterhavsfiskere, mænd og kvinder. De var ifærd med at skyde en temmelig stor båd ud fra landet. En svag dønning skar hen over inderste revle. Gennem marehalmen susede det løndomsfuldt. Vældige grå skyslotte hævede sig i horisonten, forbud på storm. Fiskerne med deres hustruer stillede sig op i en række ved hver side af bådens kant, bøjede de brune, vejrbitte nakker og bad en kort bøn til Gud om at være dem nær, når storm og uvejr brød løs. De sang så med barnlig andagt en salme af den norske præst Svend Olsen Bruun:

»I Jesu navn
fra hjemmets havn
på rejsen vi os give;
vort anker op,
vort sejl i top,
for vinden hen vi drive.

Et træ så svagt
har nu os bragt
ud på de stolte bølger;
det grumme hav
blir vist vor grav,
om Du ej med os følger.

Når stormen går,
og bølgen slår,
og lyn omkring os spille,
vær Du ombord
og tal et ord,
at vejret bliver stille!

Du følger med,
 og al fortræd
 i nåde fra os vende;
 byd vind og vejr,
 de med os er,
 giv rejsen godt at ende!«

Siden hin morgenstund har denne ejendommelige kirkefærd ved Vesterhavet stået for mig som et billede på den ungdom som får mod til at sejle ud på livsdybderne; den, der ikke magelig vil ligge og fange flyndere ved flade kyster, men beder sin bøn, synger sin salme, følger den indre røst i livets vartimer og lader stå til ud over bølgerne.

Jeg takkede min gode vært og sagde ham farvel. Nu drog jeg op til min kammerat fra Askov, Knud Jensen i Ulstrup — senere medlem af det kirkelige udvalg. Han førte mig rundt i Husby klitter. I klitplantagen boede gamle pastor Østergård, som ejede alle udgaver af Grundtvigs skrifter, og denne sjældne bogsamling havde jeg svært ved at løsrive mig fra.

Efter at have gæstet Mads Agger og flere fremragende grundtvigske folk i Bøvling-egnen, nåede jeg Thyborøn og blev i båd sat over til Aggertangen. Vandringsen herfra til Thisted tog to dage, og jeg overnattede i den smukke Koldby kro, hvis ejer I. Nyboe straks tiltalte mig. Der sad i skænkestuen fire unge fyre med hver en halv bajer foran sig. En af dem havde givet en omgang, som det hedder; men da en anden forlangte en omgang bajere mere, fik han det bestemte svar fra hr. Nyboe: »Nej, sådan bærer vi os ikke ad her. I er ikke mere tørstige nu. Gå I nu bare hjem igen!« Man sagde der på egnen, at han ved markederne stadig passede på, at ingen skulde blive beruset. Da han hørte, at jeg vilde ind til postfører Faber i Thisted, som var min morbror, var der ikke tale om, at jeg måtte betale

noget for kost og natteleje. »Gamle Faber er en af mine gode venner,« sagde han.

Morbror Christian var postfører i Thisted i over 40 år. Han levede i et hyggeligt, men barnløst ægteskab, var udpræget højremand og søgte til den høje kirke. Det var ham stadig uforståeligt og lidt af en sorg, at jeg ikke vilde gå ad embedsvejen, men valgte noget så usikkert som højskolen, hvor der hverken var fast løn eller pension. De to gange, jeg var med ham og hans kone i selskab, kneb det for morbror, når han skulde præsentere mig som højskolelærer, og han skyndte sig hver gang at tilføje: »Det er da alligevel bedre end at være friskolelærer!«

Der blev lejet vogn til en udflugt, som gjaldt Klitmøller, og det blev en god tur; thi Vesterhavet var i oprør, et skib strandede der ude dagen i forvejen.

Da morbrors hustru, Rikke, døde, søgte han og fik sin afsked. Nu vilde han hjem til det kære Ryslinge for at tilbringe livets aftenstund der. Her døde han af skuffelse og ensomhed, som gamle folk ofte gør, når de efter et mangeårigt fravær kommer tilbage til deres fødeegn. Deres slægt er uddøet, og næsten alt er fremmed.

Jeg overværede et bevæget kirkeligt møde i Silstrup, og opholdt mig fire dage på Galtrup højskole hos Poulsen-Dal. Denne alvorlige mand, tidligere Kolds medlærer, havde i sit ansigt og hele sin færd noget tungt og uforløst, så jeg forstod godt senere, at han kunde gribes af det sværmeriske pastor Henriksenske væsen; men det bedrøvede mig, da jeg hørte, at han og hustruen med de mange stærke indre kræfter måtte forlade højskolen og drage til Amerika.

Søren Olesen, der senere blev landstingsmand og grundtvigsk lægprædikant, virkede den gang som lærer på Galtrup højskole. Når jeg tænker på ham og på indholdsrige samtaler i hans hjem om aftenen, så står hans billede for mig, som Jeppe Aakjær har tegnet det:

»Gamle Søren, lad mig mindes
end en gang med pen i hånden,
hvad Du var for mig og mange,
mens Du end var ung i ånden:

Bred på foden, bred om lænden,
bred og djærv og tung i talen
stemmen blød og vemodssløret
som et åløbs fald i dalen.

Intet hovmod, ingen fraser,
stille ord om kristensynet,
og to milde, brave øjne
ærligt lysende bag brynet.«

Nu sejlede jeg fra Thisted til Ålborg, tog straks med toget til Frederikshavn, og da der dengang ikke var nogen Skagensbane, måtte jeg bruge fodtøjet — det vil sige tretten mil fra søndag morgen til mandag formiddag, da jeg havde lovet at tage imod min norske kammerat, Olaf Ingolfsrud, når han fra København kom til Frederikshavn.

En anstrengende, men overmåde frisk tur. Jeg var ude på Grenen for at se Vestervovvov og Kattegat mødes og hvilte med ryggen mod den gamle af sand næsten tilknøgede kirke. Tydeligst i mindet står fodturen i den lyse majnat forbi klitter og over hede tilbage til Frederikshavn.

Ingolfsrud mødte jeg på gaden. »I, Du store verden!« råbte han, »jeg har været søsyg fra København her til, og den bøfsteg, som jeg nu nød oppe på hotellet, er vist gledet ned med en returbillet.« Denne spådom gik i opfyldelse. Billettens gyldighed var udløben, førend »Baldur« nåede op i højde med Skagen. Vi skulde have været i Laurvik kl. 1 om natten, men på grund af en orkanagtig storm nåede vi ikke ind før kl. 2¹/₂ næste eftermiddag.

To hovne, tyske turister, som ved afsejlingen fra Frederikshavn betroede mig, at Danmark ret snart vilde blive indlemmet i det store tyske fædreland, blev mere søsyge end alle andre. Den ene lå på maven med hænderne fremstrakt; han havde lige netop kræfter til at kunne løfte overkroppen, når han skulde spytte hen ad dækket. Den anden kom nede fra salonen, men blev liggende på trappen med hovedet så langt oppe, at hans store offer kunde finde sammen med kammeratens. På så godt og så spydigt tysk, som det var mig muligt, foreslog jeg dem at vente lidt med Danmarks erobring, og dette gik de med stor beredvillighed ind på.

Sejlskibene, som vi passerede, tog sig smukt ud, vuggende på de vældige bølgebjærge, hvorfra skummet fløj som hvide snekager. Styrtesøer slog ind over dækket, og alle kasseroller i køkkenet faldt ned; kokken slyngede en vældig ed hen over dem. På de rejsendes ængstelige spørgsmål svarede kaptajnen blot: »Baldur er et godt skib.« Senere fortalte han mig, at der var et øjeblik, hvor han troede, at vi vilde gå til bunds; »men sådan noget snakker vi jo ikke om.«

Ingolfsrud lå en tid på dækket og græd — det store norske menneske.

Hen på morgenstunden sagtnede stormen, og Baldur, som stadig havde styret vest på for at undgå revlerne, vendte nu om og gled rask ind mod havnen, hvor en mængde mennesker, længe havde ventet det. En såre gæstfri Havgianerfamilje tog Ingolfsrud og mig med hjem. Vi fik fersk suppe, steg og — hvad der især gjorde godt: en lang middagssøvn.

Hen på eftermiddagen tog vi med et dampskib op ad Skienselven, og her mærkede jeg snart, at »Statsrådssagen« var dagens brændende spørgsmål. »Vor frihed —« sagde en gammel, hvidhåret bondemand fra Thelemarken — »den er folkets eget barn, ikke særskilt embedsmændenes barn,

ikke kongens, men folkets! Det må blive folket, der må tænke på sit barns fremtid og velfærd!«

Han så kæk ud, som han stod der på dækket i sin pyntelige nationaldragt (kort, hvid vadmeststrøje, knæbenklæder, sko med sølvspænder, samt den uundværlige tollekniv ved siden) og talte til de omkringstående med den næsten højtidelige alvor, som er Nordmanden egen, når vigtige sager står på spil, og som følger ham også ind på Stortinget.

Hen på aftenen nåede vi Ibsens fødeby, Skien, hvor en søn af Hans Nielsen Hauge den gang var provst. Her har Ibsen travet omkring som barn og lært mennesker at kende, der senere blev taget til modeller i hans digtning, fortalte man os; således fogden i »Brand«, der

»liker godt lidt poesi,
det gør i grunden alle vi
i denne bygd dog alt til måde,
i livet bør den aldrig råde.«

En gammel, rødøjet, halvfuld fant, hvis støvler ikke så ud til at have smagt blanksværte i umindelige tider, viste os »Saugbruket«, en stor stenbygning, nylig opført efter den tidligere træbygningsbrand. Træstammerne, som de norske bønder fælder i skovene, bliver om vinteren slæbt hen til elven og om våren kastet ud i denne, efter at de er stemplet med gårdens navn, der jo altid i Norge tillige er ejernes slægtsnavn. Så fører strømmen dem måske mange mil ned til købstaden. Er der fossefald, må stammerne være forberedt på en »koldbøtte«, hvorved mange knækkes. Her i Skienselven er der en dæmning, og stammerne bliver ved en jernlænke, der trækkes af fabrikken, slæbt op i denne. I »Bruket«, som Nordmændene siger, kan vi iagttage fyrre-

stammernes forvandlelingsproces på de forskellige stadier, indtil det tykke pap er lavet færdig.

Blandt byens vakre omgivelser var det Klosterfossen, som længst fængslede mig. Den roligt flydende elv kommer til to, just ikke store, afsatser, nedenfor hvilke dens leje svævrer sig noget sammen, og der fremkommer et sammenstød af skumbølgerne. Nedenfor den laveste afsats breder disse bølger sig ud som en lysegrøn flade med boblende hvidt skum i randen. Til højre vaskes den sorte klippemur i mange alens højde af fossens vandstænk. Ud over en lille vandmølle i baggrunden breder sig et par højstammede birkes lette kroner.

Et ikke lille sluseværk er anlagt ved Nordsøen for at kunne løfte eller sænke skibene de 100 fod, som søen ligger højere end elven. I en mindre målestok det samme som ved Trollhättakanalen i Sverige. Jeg vandrede ad en gangsti langs med kanalen, hvorfra jeg havde en prægtig udsigt ned over sluserne og det sig langsomt hævende skib, samt op mod bjergskrænterne, hvor træerne vokser lige ud til randen, og hvor venlige, hvidmalte bygninger hænger som svalereder på en herregårdsgavl.

Vi kørte om natten forbi den berømte Hitterdalsstavkirke, og kl. 2—3 om morgenen fik min kammerat sin moder vækket. Der var stor gensynsglæde, hvorfor hun dampede kraftigt på »snadden« — en lille kort tobakspibe — mens vi huggede ind på fladbrødet og de kogte æg. Hun kunde for sit liv ikke begribe, hvordan et land så ud, hvor der ikke var fjæld, og »hvor er det synd mod koen, at hun ikke må få komme op på sæteren om somren.«

Næste dag var der møde i skolen, hvor Ingolfsrud havde været lærer, før han rejste til Askov, og som han nu igen skulde overtage. Det gjaldt en adresse til Johan Sverdrup, en tak for hans trofaste arbejde og en bøn om dog at stå fast. »Han bør vide, at vi er med,« sagde ordføreren ved

mødet, »at flertallet i Norge står last og brast med dets repræsentanter på tinge.« Så læste han op, hvad Bjørnson nys havde skrevet til Sverdrup: »Som det stolte fyrretræ på fjældet, sådan har Du nu stået i mange år på Norges storting med rødderne slået dybt i folkets jordbund; men svigter Du nu, skal Du ikke sætte din fod inden for Norges stortingsdør mere!« Taleren føjede til, at Sverdrup græd som et barn, da han modtog denne hilsen fra digteren. Han kendte Bjørnsons forunderlige evne til at give udtryk i ord, hvad almuesmanden tænker og føler; han, der bedre end nogen anden har kunnet give bondens uforløste toner liv og klang. Det led langt ud på aftenen, før vi sluttede med sangen:

»Norges højtidsstund er kommen!«

En nat — det var så kvælende varmt om dagen — gik Ingolfsrud og jeg over fjældet til Siljord, hvor 50—60 gutter og jenter var samlede på gården Bjørge til et fire ugers møde. Det var vistnok blomsten af det sydlige Norges ungdom. Til dette møde knytter sig nogle af mine frejdigste ungdomsminder.

Natten mellem 8. og 9. juni brændte der lys i alle huse og gårde her i Siljordeggen og vistnok over det ganske land. Vi vågede alle i spænding og forventning indtil telegrammet kom om venstres sejr over kongens absolute veto: »Sejret, sejret!« lød det fra mund til mund. En gammel bondemand, som ikke hørte til dem, der er lette til tårer, sagde med våde øjne: »Ja, Johan Sverdrup er likevel trofast, han!«

Underlig tydelig ser jeg nu, efter de mange års forløb, den store skare feststemte mennesker stå og lytte til stortingsmand Rindes fremstilling af sagens gang inde i rigsdagen.

Højre havde raset. Venstre jublet. Oven på Sverdrups gribende slutningsforedrag stod mangan gammel politiker

med tårer i øjnene. Rinde kunde næsten ikke styre sine følelser under skildringen af det stolte øjeblik, da Sverdrup kom ud på altanen, og 12—14000 mennesker istemte:

»Ja, vi elsker dette landet!«

Nu blev der fest, så det forsløg noget. Til denne kom den gamle, oplyste bondemand Øveland, i hvis hjem jeg stødte på Hostrups og Birkedals bøger, folkedigteren Jørn

Tellnæss, den senere stor-
thingsmand og minister Odd-
mund Vik, de prægtige jenter
Margit Berge, Ingebjørg Øve-
land o. fl.

VIGGO ULLMANN

Viggo Ullman og Olaus Arvesen var ordførere, og de to mænd havde ikke blot ved denne herlige fest meget at sige os, men hver dag hentede vi næring i deres kraftige vidnesbyrd om alt det bedste, som groede i det norske folks liv. Disse to mænd var så dejlig forskellige. Ullmann var den energiske kraft, tankeklar og veltalende. Han havde læst uhyre meget, oversat mange ting fra oldtidssprogene og,

før nogen anden nordbo, omplantet på vor nordiske tunge Henry Georges værk: »Fremskridt og fattigdom.«

I personlig omgang sagde han meget lidt. Det blev kun til: »Ja — ja, så — nej — nej da!« men i sine sprudlende foredrag viste han, at han så vist ikke manglede lyst til at meddele sig. Når han talte over bibelske emner eller enkelte

større partier af verdenshistorien, særlig der, hvor kristendommen støder sammen med verdensbegivenhederne, da måtte jeg sige, at jeg aldrig havde hørt hans lige — og har det ikke endnu. Hans verdenshistorie i 3 bind er da også ret enestående, men den er ingenlunde læsning for begyndere. Han forstod den sjældne kunst, at kunne tegne store, rammende og fængslende oversigter, karakterisere en hel tidsalders åndelige og materielle liv. Dertil en fremragende debattør, som under de voldsomste diskussioner lagde en ærlighed og en frygtløshed for dagen, som forbavsede hans venner og ofte vandt selve modstanderne for ham.

Ullman kunde også godt i ny og næ fremkalde en frisk, befriende latterbølge. En gang — det var for resten her på Vestbirk højskole — indledede han en forhandling om fællesskole for de unge, piger og karle, som elever samtidig. Den ene modstander efter den anden marcherede op med frygten for, at det vilde føre til en mængde forlovelser. Med et lunt smil og en lidt ærgerlig, gnaven stemme svarede Ullmann; »Ja, Herregud! vi skal jo alle den vej!« Da brast forsamlingen i så stærk en latter, at dette punkt gled ud af forhandlingen med det samme.

Arvesen var af en helt anden støbning. Han havde ikke læst så forskrækkelig meget; men han kendte ud og ind,

OLAUS ARVESEN

som vi kender stuerne i vort hjem, de nordiske myther, Norges historie og digtning, især da Bjørnsøns, Ibsens og Henrik Wergelands. Ud fra folkets arveklenodier vældede der frem gennem hans foredrag næsten alt, hvad der var ham en hjertesag at forkynde sin samtid. At han var digter, vidste jeg iforvejen. Vi danske synger jo: »Fremad er verdens vilde røst«; »Frihed er det bedste ord«; »Velkommen hver, hvis glæde«; »Ord, som kan flagre« og »Når en gang i fjerne tider« allevegne, hvor en levende folkesang er brudt frem. Men nu opdagede jeg, at det var særlig denne digteriske evne, der havde båret ham frem til at blive en fremragende journalist, en stor folketaler — i mine ører Bjørnsøns mester — og den herlige ungdomslærer, som 1864 kunde bygge Norges første folkehøjskole på Sagatun.

Munter, vittig og meddelsom havde Arvesen altid en flok gutter og jenter omkring sig. Aldrig har jeg hørt noget menneske kunne skildre en »jætte« så godt som han. Så mærkede vi også, at han ikke for ingen ting havde været elev på »Studenterskolen«, hvor »gamle Heltberg«, der vel nok er Nordens genialeste latinskolelærer, havde sænket Sønderjyllands skæbne dybt og alvorsfuldt ned i de unges hjerter.

Når Arvesen talte til os, syntes jeg, at disse linjer fra hans sang ved indvielsen af Sagatun strålede i hans ansigt:

»Så skøn en drøm ej findes
som den på ungdoms strand
om arven, som skal vindes
i åndens fædreland.«

Før afrejsen fra Siljord besøgte jeg Olavskirken. I en langsom slæbende prædike tone stod sjælesørgeren og fortalte om, hvor stor den hammer og hvor lange de søm var, som man brugte ved Vorherres korsfæstelse. Prædikenen

var skreven og læstes op, stadig med en ensformig, højtidelig og søvndyssende tone. Syndefaldet forklarede han på følgende virkningsfulde måde: »Der kan I se, mine dyre medforløste udi Kristo, hvilke følger synden har. Vi kunne se det allerede i Paradisets have; thi vore første forældre gik bort bag havens træer, og hvad tror I, at de vilde der? De vilde naturligvis tage sig selv af dage — hænge sig!« — »Det var — sagde Margit Berge fra Morgedal til mig, da vi gik ud af kirken — da for resten godt, at de ikke gjorde alvor af det, for hvad skulde der så være bleven af alle os andre?« Jeg tænkte på Christoffer Bruuns ord: »Der gives et teologisk mørke, som intet kan forstå, der ligger uden om de tilvante tankers kreds; et mørke dobbelt så uigennemtrængeligt som vor sjæls medfødte blindhed.«

Jeg var inde i en gård i Vinje præstegæld, hvor en maler fra bygden, der »ikke kunde andet, end hvad han havde lært sig selv«, havde dekoreret alle vægge med bibelske billeder. Det skortede ham lidt på kendskab til østerlandske forhold; alle de optrædende var i norske nationaldragter, og ved de 5000 mands bespisning brugtes fladbrød og fjældørred.

I samme egn var jeg med til et bryllup hos en Haugianerfamilje. Stemningen var omtrent som ved en begravelse hos os. Kvikke unggutter havde på fornemmelsen, at her gik det ikke an at slippe munterheden løs. Men kirkefærden var romantisk. Vi blev opstillet, to foruden kusken, ved hver af de 26 tohjulede enspænderkærrer. Op ad de langstrakte bakker måtte vi gå ved siden, brud og brudgom ikke undtagne; men da vi så nåede højdepunktet, sad alle op, og nu gik det i strygende fart for de små heste ned ad de stejle bakker. At holde på hestene, når det går ned ad, kender Nordmændene ikke; nej, der lader de stå til, så en jyde vilde forundres, hvis han var med. Så bøjer vi ind mellem de alvorsfulde fyrretræer. På vejen er lunt og stille,

men i træernes toppe leger en mild luftning, de skæggede grene bøjer sig sagte op og ned over vore hoveder og fremkalder en dæmpet melankolsk susen, der sagtens har lydt over brudeparrets kæreste barndoms- og ungdomstider — måske over deres første kærlighedsmøde? Hvad under da, at den i dag vil følge dem til Guds hus for atter at minde dem om, at livet er alvor. Nede i dybet hørtes elvens dumpe brusen på dens ilsomme fart gennem trange fjældkløfter.

Jeg rejste nu op gennem den snævre, trange Grungedal. Vejen bugter sig langs med elven. Her er til gavns fattige bygder, hvor fladbrød og surmælk er stabburets eneste forsyning 3—4 måneder i træk. Hen over marken kom en gut løbende med papirknive, servietbånd, skeer o. s. v., som han selv havde udskåret, og man skal rejse langt for at finde hans lige. Når aftenen kommer, er han også mand for at tage frem »felen sin« og spille — først buldrende vildt, som skulde isbræen styrte ned og knuse hele præstegældet, siden så vemodigt, at minder om tunge tider glider en forbi.

»Nordens ånd har skatte,
for gemt i fjældets ly,
de findes må i morgengry
og frem på ny.«

Dødstræt kom jeg til Bottens behagelige skydsstation og fik en forsvarlig ret fjældørred. Næste morgen afsted mod den bekendte sæter Haukelid.

Der har vi sneen. Solen glitrer alt på de store hvide driver langt forude, den dybe stilhed afbrydes af bjælde-lyden fra nogle små finhårede køer, som marcherer hen over et snestykke, fulgt af gråtunge skyers skygge. Tonerne lyder så højtidsfuldt her i naturens store ensomhed. »Kommer Du ifra Vinje?« spørger Haukelidkærringen, så snart

jeg træder ind. »Ja, jeg gør det.« »Hvordan står det til hos præsten Povlsen?«

»Barnet døde, mens han og kærtingen var i Danmark.«
 »Ja, Du sejer det, Du — hm — ja så mænd!« Hun tog frem det hvide lommelærklæde og tørrede en tåre af øjet. Jeg fik at vide, at der hverken var slægtskab eller nærmere bekendtskab mellem hende og præstens, og i sandhed denne deltagelse slog mig. Afstanden er 12—14 mil; men her i sparsomt bebyggede fjældegne er indtrykkene kun få, og de går da så dybt. Det er ikke som i store byer, hvor så let noget nyt ligesom udvisker det gamle.

I flere år havde her været arbejdet på en kørevej fra Telemarken til Hardanger over dette fjæld, og nu var den endelig snart færdig. 30—40 mand var i virksomhed her på det farlige sted, hvor fjældene snævrer sig sammen, og vandet siver ned ad skråningen, for ikke at tale om sneen, der i store driver lå ud over vejen. Arbejdslønnen var kun 2—2½ krone daglig på egen kost, og så måtte mange gå langt over en mil morgen og aften. Jeg fik rejseselskab til Hardanger med sprogmanden Hans Ross fra Kristiania og en engelsk arkitekt. Englænderen, der var bedst ved penge, lejede en nordbak til vort rejsetøj, og så »for vi i vej« (i Norge hedder det ikke at »gå« eller »rejse« på fjældet, men altid at »fare«). Vor første fælles bedrift skal imidlertid ingen af os prale af; vi fór vild, sådan rigtig til gavns vild, og måtte vade over en temmelig strid elv. Englænderen havde taget nogle fine fornemmelser med, som man helst skal lade blive tilbage, når man vil til fjælds. Allerede da vi forberedte os til at vade over, sås en svag antydning af fortrædelige krøller på hans næse, og da vi kom ud i strømmen, hvor små snekager og isstykker dansede om benene, slap hans tålmodighed op. Hesten var for længe siden ovre og stod og ventede. Nu vandrede vi hen over en snebræ en halv times tid, og det regnede stærkt,

så vi var gennemvåde, da vi lykkelig og vel nåede den første Hardangersæter. Her spildte Englænderen sovs på kærnen, som budejen havde vendt bunden i vejret på og givet ham til bord, da han vilde i lag med sine hermetiske sager. Hun blev vred og skældte ud. Dette blev så inderlig komisk der ved, at han ikke forstod et ord af, hvad hun sagde.

Siden gik det kvikt ned ad snirklede stier og veje mod bygden Røldal. Skyerne hang ned over den snævre fjældåbning som lādengrå frynser. Her er nogle tætgrønne klippe-skrånninger, der ligner meget, hvad man ser i »The lake district« (landet med søerne) ovre i Vestengland. Det er her de samme små, lavstammede, buskkronede birketrær som histovre, og fjældene er her som der bevokset med tæt lysegrønt græs lige til toppen. Røldal, hvor nøgne sorte stenskrænter sænker sig ned mod fjældsøen, frembyder en smuk udsigt op mod Hardangerfjældene, som dog overgås af højdepunktet mellem Røldal og Siljestad. Her oppe, hvor sneen ligger ind over vejen, høres som en fjern musik fosse-
durens toner ud over dalen, der strækker sig ned mod Sørfjorden. Skyerne, som svæver hen over den 6—7 □ mil store snebræ Folgefon, så ud som røg, der steg op fra tusend sæterhytter.

På vejen nedover kom vi til en klippeportal. Lig en Walter Scottsk borgruin er den grøn lige til toppen, og gennem dens spidsbuede åbning ser man elvens grønne, brusende strøm hinsides. To små friske birke frister livet i en siksakrevne på portalens spids. Den ene luder sig lyttende ned over strømmen.

»Du dejlige birk, Du kære!
på Dig vil jeg ofte se.
Gud give, jeg måtte lære,
hvad Du mig så smukt kan te:

at vokse i eget øje
 nedad med hver en dag —
 at krone og at ophøje
 det vorder da Herrens sag!«

Vejen ned mod Odda byder rige afvekslinger, og her træffer man turister fra de fleste europæiske lande. Fra de to stokværk høje, hvidmalede bondebygninger, der er drysset omkring mellem elvens slyngninger, stiger røgen lige i vejret. Hist i en stor bondegård er de ved at bjerge hø ind. Det går for sig på en ejendommelig måde. Høet skal hjem oppe fra lien, der ligger på fjældet mod øst, 2000 fod højere end gården. Den besværlige sti, som fører herop, er over $\frac{1}{2}$ mil lang og næsten ufremkommelig, selv for de fodsikre nordbakker. Men desuagtet går det snildt med at få høet bjerget. Fra gården op til lien er der spændt metaltråde; de ligner telegrafråde. Disse stikkes igennem et stort knippe hø, og så rutsch! et øjeblik efter tørner det mod »låven« nede på gården. Hallo! Nu sendes et knippe risbrænde afsted på samme rutschefart. Turisten, der med tornystret på nakken kommer trækkende op ad den storvej, som er sprængt hen ad fjældets side, må standse sin gang og have at se, hvad det er, der suser over hans hoved.

På de østlige fjælde ser man, hvordan skoven bliver mindre og mindre i de voksende højder. Til sidst er der blot nøgne sten; men vandet fra isen og sneen, som nu ligger og tør højere oppe, falder som tæt vævede tråde ned over og ligner et hvidt slør dækkende grå kampestensmasser. Ud over bydende, trodsige fjælde mod Vest breder Folgefonnen sig som et hvidt lagen, og ned gennem kløften strækker den sine favnedybe isbræer som lange grønne arme.

I en gård i Hildal havde sønnen gjort et godt parti. Derom vidnede fem fyldte kister på »stua«: fjorten svære

sengetæpper plus kjoler i massevis. Alligevel fik vi kaffe uden mælk, fløde, sukker eller de dele, som sådanne bygder kun sjælden ser. Om aftenen gik jeg ud for at se på fossens kast. Hvidere og klarere tegnede den sig, efter som tusmørkets bløde skygger svøbte sig om den. Fossedurens højtidelige, dæmpede brusen nåede mit øre som naturens drømmende aftensang. Jeg forstod, at her kunde Wergeland udbyde:

»Ak, hvor findes sådant sted
uden i din herlighed
underdejlige Hardanger.«

Endnu en gang op i denne vidunderlige dal. Så står jeg på en buet bro over elven. Lige under mig har jeg en fos. I skumstøtten, som den sender til vejrs dernede fra dybet, dannes den prægtigste regnbue fra fjæld til fjæld. Lidt længere fremme styrter en fos ned fra klippen mod vest; også denne danner regnbue. Hvor er det skønt her fra broen at se disse to buer vibrere mod hinanden. Det er naturens triumfbue over Norges skønneste og mest fuldendte parti. På den grønne tange, som skyder sig ud i Sørfjorden, ligger kirken, som Munch havde for øje, da han skrev:

»Ærværdig står kirken på tangen
og signer med klokkeklangen.«

Så er der bræerne! Når man har set en fos styrte ned nogle hundrede fod, og så tænker sig den størknet, stivfrossen i et nu, da har man billedet af en vild isbræ. Men det er så mærkeligt flere steder her i Hardanger, at kun nogle få skridt fra isen ligger der på sine steder i sommerens glans de frodigste haver, så man omtrent bogstavelig kan stå på isen og plukke kirsebær. Dette gælder især

Buarbræen, der for resten år for år skubber sig langsomt frem over Buargårdens marker.

Fossefaldene, dalens yppighed, skrænternes bregneklynger, storvejens forvovne slyngninger, elvens sølvhvide bugtninger, småbirkenes yndefulde bøjen ud over elven, bræernes grønne ismarker ned gennem kløfterne, Folgefonnens brede sneflade — alt er så frisk, så overvældende, at vi nok kan nynne med, når Welhaven stemmer op:

»Kender Du de svale,
mørke kirkestille dale
uden arner, uden sti og navn;
ved de sorte elve
tårebirke skælve,
de har nævnt mig alle mine savn.

Der har Herren stillet
for min ringhed almagts billed,
der er orgelklang fra fjæld og fjord,
der vil droskens tone
kvæge og forsone
i det stille, klippevalte tempelkor.«

Fra Odda fulgte jeg med flere danske til Skæggedalsfossen. Kl. 4 om morgenen lagde vi ud med vor lille båd. Lette tåger lå hen over Sørfjordens grønne vandspejl. Gennem disse skimtede vi i horisonten Folgefonnen i morgendæmringens halvt hemmelighedsfulde belysning. Det var kun et lille stykke, vi havde at ro, så op over klovstiens tunge, hartad umulige snoninger.

Et sted er fjældet, som vi vandrer henad, en nøgen flade, træstænger er spigret fast til at gå på, for at vi ikke skal glide ned i dybet! En gård — lignende et dukkehus — ligger dybt nede ved fjældsøen, som vi skal roes op over.

Langt om længe nåede vi der ned, og en forkrøblet udgave af en fjældbonde med en skarprygget, næsten gennemsigtig næse bød os brændevin til styrkelse ovenpå anstrængelsen.

Det var søndagshøjtid at ro hen over Ringedalsvatnet. Danske sange vekslede med norske. Tonerne vuggede sig op mellem klippernes halvt udgåede træer, og snart åbnede der sig ind igennem en kløft en malerisk udsigt mod Folgefonnen. Da stemte vi i med:

»Der ligger et land mod den evige sne.«

Skæggedalsfossen er både stor og smuk; men den overtræffes dog i skønhed langt af Tysestrengene, der falder ned i dens nærhed. Intet vestlandsk vandfald har fængslet mig som dette. I en stålgrå fjældkløft styrter det ned, og duren lyder som en fjern tyssen — deraf navnet. Der er på skråningen ved siden ikke spor af plantning. De øverste rande tegner sig imod himlen som en fæstningsmur med langt udrækkende kanoner.

I god tid var vi tilbage i Odda for at komme med dampskibet op ad Sørfjorden til Ullensvang højskole. Jeg var her cand. Arctanders gæst i hans prægtigt beliggende hus med udsigt over fjorden og mod Folgefonnen, beundrende hans store, velholdte bogsamling, hans mange kundskaber og varme kærlighed til alt det bedste hjemme i Danmark.

Jeg hjalp ham og forstander Joh. Helleland efter ævne i en stærk diskussion om: »hindringer og betingelser for højskolesagen i Norge.« Vi baskede løs på hinanden i to samfulde dage. Haringen er Norges Vestjyde, lidt sén at få med, men sejt til at holde ud, når han endelig kommer. En ordsnild bonde lignede folkehøjskolen med Søren Kierkegaards »Den bekymrede lilje.« Den var en dansk plante, sagde han, oprykket af den eneste jordbund, hvor den kunde vokse, og som en lille slem norsk fugl var fløjet op til fjældene med, for at den kunde visne på de solvarme lier. —

Gården Helleland har endnu én af de gamle »Ljorstuer,« som ellers er ved at forsvinde; taget er loft, og i rygningen er en lille lem, hvorigennem man slipper røgen ud. I denne egn træffer vi slægter, som har fulgt det danske åndslivs udvikling med stor opmærksomhed. Grundtvig, Ingemann, Hostrup, Birkedal o. fl. står ikke ubrugte på hylden. Her som over alt, hvor jeg kom i Norge, var det interessant at lægge mærke til, hvor stærkt Ingemann har grebet dette fjældfolk — vistnok stærkere og længere frem i tiden end her i hans eget fædreland. Olaus Arvesen var ikke den eneste, der kunde sige til mig: Ingen forfatter har nogensinde fængslet og fortryllet mig som Ingemann.

Her får vi også sagnet at høre om, hvorledes kirken oprindeligt var bestemt til at skulle bygges hinsides fjorden; tømmeret var tilkøbt, men munkene flådede det over til denne side ved nattetide, fordi det var dem for langt til kirke, og bildte så folk ind, at det var gjort af usynlige magter.

Det ene fagre fjordparti afløser det andet, mens vi sejler nord på. Ulvik, hvorfra flere af Wergelands digte skriver sig, bærer dog prisen frem for nogen anden plet. En slank, hvidmalet kirke lige for fjordarmen; snestribede, kuppelformede fjælde rejser sig bag dalens tætgrønne skrån timer og talrige bygninger.

Ned i Stejnsdalen, som jeg nu gæstede, falder Øvsthusfossen således, at man kan gå ind mellem vandstrømmen og den ud over hængende klippe og stå og se på regnbuфарvernes leg med den skummende støvregn. Jeg besluttede at ville opføre et badehotel her med frisk styrt, hvis det ikke vilde skride for mig som højskolelærer hjemme.

Fra Østensø kom jeg med til sæters, og det var på en sæter, hvor mange af højskoleungdommens bedste kræfter i disse egne har levet rige dage. Der har Bjørnsons sange

lydt, der blev om søndagskvælden hans fortællinger læst for gutter og jenter.

Vi var fire, som fulgtes ad der op en stille sommeraften. Ad bugtede, tunge stier kom vi efter to timers gang til en fjældsø. Lyset fra et lille hus på modsatte side kastede spøgelseagtige stråler ud over en hemmelighedsfuld kløft og bragte os til at tænke på og tale om lysene, der brænder over nedgravede skatte ved nattetid hjemme i Danmark. Klokkeren 11 bankede vi budejerne op og fik anvist seng: brædder — ikke underdyne eller madrats — at ligge på, og så et par tæpper over os. Hen over midnat begyndte det at regne og blæse, stormen piskede uafbrudt døren op, så der var kun tale om at knagfryse med anstand. Sæterliv er ikke altid idyl. Om morgenen gik vi til bækken for at vaske os, budejen bød os sin nattrøje til at tørre os på, og så gik vi tilbords. Frokosten var varm melvælling at søbe til fladbrød. Klokkeren 8^{1/2} skulde der være dåbsfest. »Kua« forstår sig. Altid, når køerne skal have navn, er der stor rådslagning mellem jenterne. Således også her. »Kua« får aldrig sit navn, før den første kalv er født til verden, og er nu en af de ældre køer afgået ved døden, nævnes den naturligvis op. Det er morsomt at se, hvor godt hver ko har lært sit navn — »Blomros«, »Fagerli« o. s. v. — så den slet ikke er i tvivl om, at det er den, der kaldes på af gjæterguten eller budejen. Oddmund Vik, som jeg havde glædet mig så meget ved at lytte til og leve sammen med i Siljord, fortalte her for os om de dage, da han som unggut i disse vestlige egne blev grebet af højskolebevægelsen. De lå for ham i ungdomsmindernes fagre glans. Han blev mig en trofast ven i kommende tider. Han var med ved mit bryllup, og han har hjulpen os med vore efterårsmøder her i Vestbirk på en så herlig måde, at egnens befolkning sent vil glemme ham. Da han havde talt her om Ole Bull — som han har skrevet en prægtig bog

om — kom en jysk husmand hen og holdt hans højre hånd fast inellem begge sine de barkedede, medens han sagde: »Tak, tak! Det var da noget af det skønneste, jeg nogensinde har hørt.«

Min hjertensven fyldte med ære i krigens grufulde tider en vanskelig plads i det norske ministerium. Det tog på kræfterne. Nu er han amtmand i Molde.

Odmund Vik førte os en dag ned til et svælgende dyb, der kaldes Helvede. Tågen lå tyk og tung hen over den dybtliggende dal, ligesom når mosekonen brygger. Vi afbrød naturstilheden med at synge Heibergs:

»Jeg lagde mit hoved til Elverhøj.«

Nogle mil her fra kom vi i besøg hos en kæmpekarl af en bonde. Der fortaltes, at han var en ætling af en forvist tysk prins, og at hans fader havde boet i København. I hans hjem fik vi et stærkt indtryk af Vestlandsbondens hårde livsvilkår. Særlig har »gårdkærringa« det strængt. I høsttiden må hun, efter at have givet alle davre, med ud for at bære græs fra Kl. 9 formiddag til Kl. 4 eftermiddag. Tidt må det bæres $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ mil ned ad trange stier. Det er derfor intet under, at der på Vestlandet findes mindre hjemlig hygge end på Østlandet. — Over Vossevangen gik nu turen til Bergen.

Skønt jeg har gæstet Kristiania 6 gange og kun været i Bergen 2 gange, så står dog sidstnævnte mit hjerte langt nærmere end hovedstaden. Dennes omgivelser er herlige. Voksenkollen kan i kort tid styrke nogle trætte nerver; det har jeg gentagende erfaret, og en juleferie med skiløb, slædeture og fodvandring mellem hvidklædte graner stråler i mit minde. Omgivelserne er vidunderlige, men selve byen nærmest en gryde.

Jeg har holdt foredrag begge steder; men i Bergen var langt den bedste sangbund for de billeder, som jeg prøvede

på at drage frem fra dansk åndsliv. Jeg forstår godt, at ingen norsk digter har rost Kristiania. Welhaven synger:

»I hovedstaden kæmper småtadsnykker
med residensens sæder og manerer.«

Camilla Collett udbryder i »Amtmandens døtre«, denne stærke samfundsroman: »O, Du store, du lille by, hvad er det for en sky af kulde og mismod, der ruger over dig! Du er stor nok, Du tusendnæbbede, stor nok til langsomt at hakke det menneske til døde, der ikke morer Dig længere, eller som Du ellers har fået noget imod. Dog ikke stor nok til, at en sådan ulykkelig kan finde en vrå til at skjule sig i.«

Norske digtere vilde ikke bo der. Bjørnson holdt til på landet. Kjelland krøb ind i en småby. Som regel valgte de en frivillig landflygtighed. De literære hovedværker er skrevet i Rom, München eller Paris. Aldrig i Kristiania.

Men kom til Bergen! Liggende i et havfrisk leje mellem sorte fjælde, hvor det ganske vist regner næsten hver dag, har den storsejladsen lige uden for sine skinnende hvide huse. De forskellige nationers flag vifter med billeder fra det store verdensliv. Her fødes stærke udfærdslængsler i den unges sind. Det udpræget norsk-norske mødes med Evropa. Tilfældigt er det heller ikke, at her fra kom den norske statsmand, Michelsen, som med en enestående evne til at tænde begejstringen, vække modet og bøje alle kræfter sammen i fast handling, stod ved statens ror 1905, da unionen med Sverige løstes. Med folkets hengivenhed og taknemlighed — og med et af slid, kamp og spænding undergravet helbred drog han ovenpå bedriften hjem til Fjøsanger ved Bergen.

Friske, vækkende kræfter er ofte fra denne by rislet ind i norsk åndsliv.

I fem dage travede jeg omkring til byens seværdigheder og var især optaget af Tyskebryggen, det gamle hanseatiske kontor, hvorfra tyske købmænd i to århundreder trodsede de indfødte borgere og de skandinaviske konger. Her er et udmærket musæum. Vi ser de store ølkander, som måtte tømmes i de tider, toiletborde med rindende vand fra en stor beholder, så man ikke som i vore dage behøvede at gnide snavset op i ansigtet igen flere gange; tranlamper med tre etager og tolv vægter; slaguhr fra et forlist hanseatisk udvandrerskib; lysestager af ørnekløer o. s. v.

I Håkonshallen, opført i det 13 århundrede af Håkon Håkonsen, vistes jeg omkring af en lærer, som i nogle dage havde været min rejsekammerat. Jeg mindes, hvor højtidsfuldt og smukt han her læste for mig Henrik Ibsens: »Kong Håkons gildehal«.

»Du gamle hal med de mure grå,
 hvor uglen bygger sit rede;
 så tidt jeg Dig ser, må jeg tænke på
 kong Lear på den vilde hede!«

o. s. v.

Fra Bergen med skib ind i Sognefjorden. På skovbare klippeøer frister nogle unge hoveder en kummerlig tilværelse ved at afgnave det korte fjældgræs. De trygler med bønlig blikke, om vi dog ikke vil være så snilde at tage dem med til bygden. Faste, vejrbitte, majestætisk bydende står fjældene og ser ned på det småkravl af menneskebørn, som vugger hen over den spejlblanke fjord.

Man føler sig så lille. Det er næsten, som tanker og følelser skulde stivne ved granitblokkenes knugende favntåg.

En flok Haugianere, som har været til stort møde i Bergen, synger salmer henne i forstavnen. Nu og da øjner man snestribede fjældtoppe, talende til den tavse beskuer om et

højsind og en renhed, der stræber op ad gennem alt, hvad der knuger menneskesindet — opad mod lyse og klare egne.

Kaptajnen: »Klar til at fyre!« vakte mig af mine drømmerier. Jeg troede, at det var en fredelig lystsejlad og ikke et krigstogt, som jeg havde givet mig ud på. »Kom her op på kommandobroen, danske mand, så skal jeg forklare,« sagde nu kaptajnen. »Ser De de flere tusind fod høje fjælde? Renden der imellem ligger i siksak og er bare så snæver, at to dampere umuligt kan komme forbi hinanden; vi må give signal for ikke at mødes derinde, forstår De?« Jo, jeg forstod ham. Skuddet gik, og genlyd gav det fra fjæld til fjæld i en næsten endeløs række.

En landhandler i Skjolden — ladeplads ved enden af Lysterfjorden, som denne arm af Sognefjorden kaldes — var så venlig at fæрге mig over Fortun-elven til dennes sydlige side, hvorfra vejen går op over; men fru Fortuna havde ikke sit aller blideste smil på den dag. Da vi kom ud i strømmen, stødte vi på grund, båden snurrede rundt som en top; takket være Nordmandens ånsnærværelse undgik vi kæntring og et ufrivilligt bad i den stærke strøm.

Jeg benyttede hverken hest eller fører til rejsen; thi Yngvar Nielsens udmærkede rejsehåndbog fortalte, at på dette fjæld fandtes gode varder. En varde er en stor sten-hob med en stang i midten. De kan nok vise vej, når der ikke er alt for megen »skodde« (tåge). På stationerne spurgte jeg ud om gården Berge, som jeg vidste, at jeg skulde til; men hvor blev jeg forundret, da man pegede op mod de bratte Fortungalder, som mange steder hænger næsten helt ned over en smal vej, der bærer det ret betegnende navn Fuglestien. Her var intet andet at gøre end trøstig kravle opad. Den unge Gudbrandsdøl, som jeg var i følge med, gik og fortalte, hvor vanskeligt det er for folkene fra Berge at komme ned i dalen om vinteren, når der ligger sne og

is på vejen. En gang tog det ved en begravelse tre dage at bære kisten ned til kirkegården.

På Berge fik jeg at vide, hvor jeg skulde finde den bedste sæter til nattekvarter. Til trods herfor gik jeg dog alligevel vild på fjældet en stund og nåede først sent på aftenen op til sæteren.

Det er ved en sådan lejlighed aldeles nødvendigt at have sin »skræppe« (madæske) i god orden og så altid et lille kompas i lommen. Man kan nemlig på fjældet altid være udsat for at fare vild, selv om man er aldrig så godt underrettet. Der kan komme tåge, som stænger for udsigten til alle sider; man kan støde på »myr« (mose), hvor stien aldeles hører op, og mange gange er den umulig at finde ved mosens modsatte side. Endelig kan man gå mange timer uden at træffe så meget som en sæter, hvor man kan få lidt mælk at drikke.

Næste morgen fik jeg af sæterjenten besked om vejen frem til varderne, og efter en lille times vandring var jeg ved disse. Man undredes over, at jeg vilde rejse ene over fjældet. Jo, jeg elsker denne tavse ensomhed — elsker den lige så højt som elvens stærke brusen og fossefaldenes toner i det »underdejlige Hardanger«. Her forstår jeg tilfulde Bjørnsons:

»Blot en fjældbæk risler kvikt,
blot en småsten ruller,
føres hid din glemte pligt
med en verdens buldér.«

Jeg kom forbi et sted, kaldet Oskarhaug, hvor der er rejst en sten med indskrift: »Oskar Frederik, 15. avgust 1860«, til minde om den daværende norsk-svenske konges rejse over Sognefjæld. Fjælde og bræer kransede horisonten i meget vilde former. Ganske nær ved fjældvejen ligger Fæna-

rokkens snedækkede masser, kendt fra Wergelands »Spaniolen«. Digteren har selv rejst over Sognefjæld, og den mægtige natur, som han her fik at se, er det, han har malet i den berømte scene i »Spaniolen«. Han fortæller i indledningen til digtet, at på Fænarokfjældet stod et kors med følgende indskrift:

»Skynd Dig, skynd Dig, fly som en hind!
Se, hvor det griner bag Fænaroktind!«

Dette kors findes ikke mere.

Det var lidt over middag, da jeg nåede ned i Lejrdalen, og så gik jeg op til sæteren Raubergstulen og overnattede der for at være så meget længere fremme om morgenen. Nu gjaldt det Galdhøpiggens bestigelse.

Klokken var kun to næste morgen, da jeg begyndte opstigningen.

Foran mig lå en lyngklædt fjældskråning i den årle morgendæmrings lys. Ud over dalen nordpå hvilede en skybunké, så bygden, elven og skoven var skjult. Snart så jeg Jøtunfjældenes snedækkede spidser rage frem. Jeg syntes, at jeg var klar over, hvilket fjæld, der var Galdhøpiggen, og derimod styrede jeg nu mine fjed. Efter en times vandring så jeg, at jeg måtte ned igennem en dalsænkning, hvilket var meget vanskeligt, da skrænten var stejl og dækket med sne og is. For en gangs skyld kan det lade sig gøre at sætte sig og så hugge hælene i ved hvert flyt fremad for ikke at komme på glidebane; men det er en anstrængende og ubehagelig måde at komme frem i verden på. Tilsidst gled understøtningen fra mig, og så gik det igrundern aller mest gemytligt; men det havde været rart at kunne »bremse« lidt bedre ved endestationen; det mærkede jeg bedst på mine skrabede og noget forslåede apostelheste.

Kun en ensom lille sæter oplevede dette højereliggende

dalstrøg. Elven flød rolig og ærværdig. Sådanne børnestreger som at lave fossefald eller bruse gennem trange kløfter, var den hævet over. Ovre på sæteren sang gjætergutten. Han vedblev længe at se efter mig, som om jeg kunde være på forkert vej, men jeg mente mig for sikker i min sag til, at jeg vilde spille en halv time på at gå over for at spørge, om det ikke var mod Galdhøpiggen, jeg styrede. En sideelv fra højre, som der ingen bro var over, måtte jeg følge en fjerdingvej nærmere mod dens udspring, før jeg kunde vade over, og da jeg gik ned ved den anden side, så jeg gjætergutten komme løbende. »Kære vænel! Hvor skal Du hen, Du?« råbte han. Det var vanskeligt at høre ham for elvebruset. »Skal Du på Galdhøpiggen, Du?« »Ja, jeg skal så!« »Så har Du tullet Dig bort i fjældet. Det er ikke rette vejen. Du farer ifra Galdhøpiggen, som ligger der!« sluttede han, pegende i en ganske anden retning, end hvor jeg tænkte mig min vandrings mål.

Jeg vadede altså over elven igen og fulgte med gutten hen til sæteren, hvor jeg nød en forsvarlig mellemmad og et par kopper kaffe. Inde i hytten lå to norske studenter og klagede sig. De havde været oppe på Galdhøpiggen dagen forud. »Å nej, å nej!« jamrede den ene, »gå ikke der op; vi var der igår og det blev tåge, så vi fik ingen ting at se. Og så vore stakkels trætte ben! De kan ikke forestille Dem tiendeparten af den træthed, som det giver!« Hans overtalelser hjalp imidlertid ikke. Jeg havde rigtignok nu gået i syv timer og var lige så langt fra målet, som da jeg begyndte opstigningen om morgenen kl. 2; men rejse i Jotunheimen og så ikke komme på Galdhøpiggen, syntes mig uforsvarligt.

Gjætergutten fulgte med mig. Efter to timers forløb stod vi ved bræen, hvor isen ligger favnedybt, skjult af sneen og stundom med dybe revner, hvor flere end én forvoven turist har funden sin død. Her bandt føreren den ene ende

af det medbragte reb fast om livet, og han bad mig knytte den anden fast om mit liv. Der var 20 fod imellem os. I hånden havde vi hver en tyk stav med stålspid. Med denne kunde vi undersøge om der var revner eller skrotis. Svup! Der sad jeg i en revne lige til armene. »Kære væne! Du forstår Dig ikke på at fare i fjæld, Du!« udbød nu min fører, »når Du mærker, at Du glider ned i revnen, må Du være snar til at dreje staven om, så den kan komme til at ligge tværs over, for så kan Du holde Dig fast ved den og er da ikke så svær at hale op.«

(I Norge siger man altid »kære ven«, når man bliver ærgerlig, gal i hovedet. Det er ligesom når vi andre slås i »Højskolebladet«s spalter. I begge tilfælde betyder ordene: »Du er et asen!«)

Med skam at melde var jeg for sen i mine bevægelser. Først når det var for silde, og jeg sad i revnen, begyndte jeg at arbejde med staven.

Langt om længe stod vi ved målet. Tolv timer var svundet, siden jeg begyndte den eventyrlige opstigning, og anstrengende havde det været. Men jeg vil altid mindes denne dag. I den rene klare fjældluft stod jeg nu mere end 8000 fod over havfladen, på det nordlige Europas højeste fjældtinde og så ud over denne uendelighed af fjæld, sne og is. Der står — for at tale med Bjørnson —

»så langt vi også lar øjet vandre,
den ene bjærgkæmpe over den andre,
og dette til yderste Himmelbrynet.
Man står og venter et verdensbulder.
Den evige stilhed forstørrer synet.«

Her kan vi med rette synge:

»Der ligger et land mod den evige sne.
i revnerne kun er der vårliv at se.«

Som et hav, der er størknet midt i et oprør, således tegner sig i mange miles omkreds de mægtige fjældrygge. Jeg så ned i dybet. En tordenbyge trak just hen der over og gav stærkt vand, medens jeg stod oppe over den i dejligt solskinsvejr.

Hist mod vest ligger Jostedals bræen, Norges største, 70 kilometer lang, 6—13 kilometer bred. Den dækker en flade af 900 □ km og har form som et hustag. Fra bræen udstråler 24 store gletchere som istunger ned i de tilstødende dale. Hvilken tavs forladthedens stemning strømmede ikke mod mig fra denne umådelige sneflade! En lille frontforandring, og så havde jeg det mest sønderrevne indtryk, som Norges natur kan give, nemlig Jøtunfjeldenes vilde former. Hist er et fjæld styrtet ned og har knust sig selv i faldet for at få den højtliggende sø fyldt; men det er dog ikke helt lykkedes; endnu omgiver vandet stenkolosserne. Mod syd stikker spidserne i vejret som sammenslyngede pyramider, i hvis kløfter grønne bræer hviler. En rensdyrflok løber hen over den nærmest liggende bræ, standser et minut for at betragte de fremmede, og så pilsnart afsted igen i den lette dans over sneen.

I den fjærne horisont mødes fjældhavet med himlen.

Jeg vandrede nu ned til Øvre-Gudbrandsdalen og lagde mærke til, hvor snildt bønderne forstår at lede vandet fra sneen gennem halvt åbne træer ud over alle marker. Man har da også her fra gammel tid det fyndord: »Bare Vorherre vil give os solskin; regn skal vi nok selv sørge for.«

Da jeg nåede Romsdalen, måtte jeg sande, at de, der har lovprist naturen her, har ikke løjet. Høje og bydende rejser fjældene sig med dristigt formede tinder på begge sider af dalen. Der er steder, hvor den er så smal, at kun vejen og elven kan få plads i den. I rig afveksling kan ikke mange norske dale måle sig med denne. Her var jo Bjørnsons barndomshjem fra hans sjette år. »Jeg voksede op

på Næssets præstegård», fortæller han, »en af de skønneste i landet, som den ligger der bredbarmet imellem to mødende fjorde med grønt fjæld over sig, fossefald og gårde på den modsatte strand, bølgende marker og liv inde i dalbunden, og ud over langs fjorden. Fjælde med næs i næs skydende ud i søen og en stor gård ude på hvert — her på Næssets præstegård, hvor jeg kunde stå i kvælden og se på solspillet over fjæld og fjord, til jeg græd, som om jeg havde gjort noget ondt — og hvor jeg på mine ski i en eller anden dal pludselig kunde standse som troldbunden af en skønhed, af en længsel, som jeg ikke mægtede at klare, men som var så stor, at jeg oven på den højeste glæde følte den dybeste indestængelse og sorg — her på Næssets præstegård voksede mine indtryk.«

Jeg hørte her i disse egne den længselens tone, som ud fra digterens minder formede sig så gribende smukt til sangen: »Over de høje fjælde«. Ubevidst klang det allerede den gang i ham:

»Ud vil jeg ud, o så langt, langt, langt
 over de høje fjælde!
 Her er så knugende, tærende trangt,
 og mit mod er så ungt og rankt,
 lad det få stigningen friste,
 ikke mod murkanten briste.«

En sildig aftenstund sejlede jeg i selskab med to norske landhandlere fra Veblungsnæs over til halvøen Molde. Aftenen var herlig. Huset, hvor vi skulde bo, lå noget højere end Molde by. Timevis blev vi siddende ved åbne vinduer, lyttende til årernes melodiske plasken på den stille, grønlig fjord. Foran os på skråningen lå byen, som Bjørnson synger om:

»Molde, Molde, blomsternes by,
 barndomsmindernes ly — —
 I din store aftenrøde
 vakt mine tanker,
 der vilde jeg, at de døde.«

Nå — vi mennesker får jo ikke altid vore ønsker opfyldt. Som bekendt døde Bjørnson på hotel Vagram nede i Paris. Solen gled bort for os, men den lod endnu en stund sine stråler lege på Romsdalsfjældenes sneklædte tinder. Ingen af os sagde noget. Den korte, herlige sommernat tog os til fange. Vi blev enige om ikke at gå i seng, men vandre ude i det fri, til morgenen brød frem. Vi gik arm i arm langs fjorden, til en ny dag fødtes. Fuglekvadder fyldte den sunde, velgørende sommerluft. Uden nogen aftale stemte Nordmændene op med den lille Bjørnsonske morgenhymne:

»Dagen er oppe, glæden tændt,
 mismodets skyborg störmot og brændt.
 Over de glødende fjælde
 lyskongens hærskarer tjælde.
 Oppe, oppe, fugl i lund,
 oppe, oppe, barnemund.
 Oppe mit håb med solen.«

På denne morgenvandring gennemstrømmedes sindet af en frisk og sund glæde over naturens skønne og rige poesi. Det var, som om alt mismod brændte, og glæden blev livets klareste og dybeste grundtone.

Vi måtte naturligvis, før damperen skulde afsted til Trondhjem, hen at se den bygning, som Bjørnson synger om:

»Jeg gik på en liden, meget pyntelig skole,
 på hvilken både kirke og stat kunde stole.

Den drejed helt stiltfærdig i statsmaskineriet,
 og skønt det kunde høres på hjuleknirkeriet,
 at sjælden den smurtes af åndens talg,
 så var på hine kanter slet intet valg,
 vi måtte gå der, til vi blev store.
 Jeg gik der også — men læste Snorre!« —

Da jeg med damperen nåede Trondhjem, gik jeg først ud til Lade, sædet for Ladejarlerne, som vi hørte om i Danmarkshistorien og hos Øhlenschläger. Det er nu en stor, moderne træbygning uden erindring om de gamle ejere.

På øen Munkholm er værelserne i det store runde tårn for statsfanger — Griffenfeldts bolig i 18 lange år, fra 1680—98 — taget bort, men mellem murene mindedes jeg Carl Plougs:

»De Nordhavsbølger komme med brask og med bram,
 med sølvspættet ryg og med funklende kam
 og brydes mod klippeholmens stene:
 De tale til slægter om enevældens søn,
 om kongernes tak og om storhedens løn;
 thi Munkholm er Nordens Sankt Helene!«

Nogle timer daglig, tre dage i træk, blev helliget domkirken, Nordens største, mærkeligste og smukkeste kirkebygning. Dens blågrå klæbersten med de hvide marmorsøjler tager sig prægtig ud. Fantasien flyttede mig hurtigt og let tilbage til den tid, da pilegrimme fra Skandinavien og andre langt bortliggende lande strømmede sammen her i store skarer. Jeg så fromme vandringsmænd komme til Hellig Olavs hvilested fra England, Skotland, Irland, Normandiet, Flandern, Holland, Tyskland, Estland og Konstantinopel.

Jeg kiggede ned i Olavsbrønden, som efter sagnet sprang frem på det sted, hvor hans lig først blev jordet. Uden

svimmelhed var jeg oppe på banlysningsaltanen, hvorfra erkebiskoppen i den katolske tid udslyngede banstrålen over de formastelige.

Aksels ord hos Oehlenschläger nåede også mit øre:

»O, hvilket tempel!
Ærværdig rolighed har her sit sæde
og gyder fromhed i det stille sind.
O, hvilket syn! Den unge morgenrøde
gløder igennem farverne på vindvet
i Østen. Hil Dig, hil Dig, skønne sol!
Du vækker alle mine barndoms minder.«

Med Olav den Helliges saga og Bjørnsons »Arnljot Gelline« i lommen rejste jeg en morgenstund til Stiklestad, en række gårde i Værdalen, som ligger i en naturskøn egn, der minder meget om Danmark. Her mødte 29. Juli 1030 en bondehær den fra Gardarike hjemvendende konge Olav Haraldssøn og fældede ham. Kirkēn opførtes år 1200 på det sted, hvor kongen faldt. Stenen, hvortil han i sin sidste stund hældede sig, er indmuret i altret. En mindestøtte rejstes 1805 på det sted, hvor han bad for folket:

»Herre, forbarm Dig, når skal det vækkes og samles?
Når skal mit arbejde gro?«

Tvivlen over at have taget for voldsomt fat blandede sig med glæden over, at folket stod rede til striden! thi den måtte komme, før kærlighedens sæd kunde gro:

»Jag dem til kampen, mit hjerte af nidkærhed luer,
kast mig på bålet som ved, bare slægterne tændes deraf!«

Fra Trondhjem måtte jeg nu skynde mig hjemad med

tog til Kristiania, hvor man dog endnu den gang overnattede på Koppang. Jeg turde ikke gå på hotel, da finanskassen næsten var tom, og da de rejsende ikke kunde få lov til at overnatte i vognene, gik jeg en tur sammen med en gammel kammerat fra Askov.

Da jeg nåede ned til Kristiania, var min pengebeholdning lige netop stor nok til en dækstur på »Baldur« over Frederikshavn til København; men jeg vilde helst med den damper, som anløb adskillige norske og svenske byer, deriblandt Göteborg. Jeg forklarede dette for kaptajnen, og han indbød mig til at tage med som hans gæst. Jeg skulde da til gengæld fortælle ham om min sommerrejse. Det gik meget fornøjeligt. I Göteborg, hvor damperen lå stille natten over, kom jeg til at bo hos en lærerfamilje, som jeg tilfældig faldt i snak med ved havnen, og havde det udmærket. Kun stiftede mine håndled bekendtskab med det ret arbejdssomme og i Göteborg næsten allesteds nærværende væggetøj.

Med tak i sindet over den herlige sommer og med 13 øre i pungen stod jeg så en aften i Københavns højskoleforening. En ungdomsbekendt fra Vejstrupegnen havde lige fået så meget i afregning som soldat, at der var mere end nok til, at vi begge to dagen efter kunde rejse hjem.

PÅ VEJSTRUP HØJSKOLE VINTEREN 1880—81

De mange miles fodvandring i Norges rene luft havde givet mig en arbejdskraft, som var helt vidunderlig. Skønt der skulde rettes 70 stille ugentlig, og arbejdet med eleverne slugte de fleste af dagens timer, fik jeg mere læst end i noget tilsvarende tidsrum senere. Klokkeren blev meget ofte

2 om natten, før lampen slukkedes, men træthed kendte jeg ikke.

I denne vinter begyndte jeg så småt at tage ud til møder. Brejninge på Tåsinge var vistnok det første sted, hvor jeg holdt foredrag. Lærer N. K. Andersen på Vejstrup højskole og jeg fulgtes ad derover. Brejninge skole var fyldt med mennesker. Andersen talte smukt om hjerterne og løverne i det danske skjold, i det han gik ud fra Grundtvigs sang: »Danmarks skjold«, og så fortalte jeg lidt om Norge. Hvor nyt sådan noget den gang var mange steder i landet, kendtes blandt andet derpå, at da vi skulde rejse, fik vi hver 25 øre til at betale overfarten med fra Vindeby til Svendborg. Disse mennesker var økonomisk godt stillede og slet ikke gerrige; men dette var så uvant, at ingen tænkte på honorar til ordførerne. Vi havde lejet en vogn fra Vejstrup til Svendborg, som kostede 3 kroner.

Nede ved færgen traf vi sammen med en bonde, som vidnede, at Tåsinge var en dejlig ø, »for vi har så meget gammelt øl, og så er her Fan'me slet ingen grundtvigianere«. Det første var rigtigt, det sidste derimod ikke, thi på Bukkehave mølle og vistnok flere steder havde valgmenigheden i Vejstrup medlemmer.

Andersen gav den aften kaffe med bakkelser hos bager Hansen på torvet i Svendborg, og vi havde det muntert sammen oven på dagens store fortjeneste.

To gange om ugen fik jeg tid til at læse engelsk hos fru Pedersen i Vejstrup valgmenigheds præstegård. Den følgende sommer vilde jeg nemlig til England. Over en af dørene i dette hjem læstes følgende: »God bless our home!« (Gud velsigne vort hjem). Jeg mindedes at have set en lignende indskrift i min barndom og straks oversat den ved: »Godt blæsevej over hovedet!«

Ved afslutningen af vinterkursuset i Marts 1881 skrev jeg nedenstående digt, som eleverne sang i den vemodige

stemning, der altid hviler over sådan en flok unge mennesker, når de skal spredes for næppe nogensinde mere at mødes allesammen.

Tone: Der er er håb i vort bryst, thi da Herren os slog.

Der blev spurgt os en gang, og der spørges igen:
er det skumring, vi har, eller gry,
tør vi tro, at vi stævner mod livsmålet hen,
eller natten oprinder på ny?

Vi skal give et svar, vi, der unge nu står
midt i kampens den brusende strøm.
Det var ungdommens skjald med de grånende hår,
som os kaldte til dåd efter drøm.

Hvad vi hørte og så i den vårglade stund,
og som greb os med vækkende magt,
det skal drages helt ind på en virkelig grund
med alt godt og alt ædelt i pagt.

Vi har set det så skønt, vi har drømt det så lyst
dette fremtids forjættede land;
mens vort frejdige håb bar os hen mod dets kyst,
fik vi tro på, at drømmen var sand.

Gennem den skal vi kæmpe os frem til en dag,
og Gud Fader vil signe vor id;
når vi ærligt og trofast står sammen i lag,
må der komme en gyldenårstid.

MIN FØRSTE ENGLANDSREJSE

Efter vinterskolens slutning rejste jeg til Askov for i et par måneder at læse engelsk fra morgen til aften. Min lærer blev cand. Anders Petersen og min fornøjelige læsekammerat nuværende friskolelærer Skovrup i Ryslinge. En god hjælp i engelsk udtale fik jeg ved jævnlig at gæste Anders Petersens svigermoder, den gamle fru Busck. Hun boede et stykke fra skolen, men havde opholdt sig et par år hos en søn i London og fået stor talefærdighed i det daglige omgangssprog.

Islændingen Gudmundur Hjaltesen med det smukke græske ansigt blev min rejsekammerat. Han var født som husmandssøn der oppe på Sagaøen 1853, altså 4 år ældre end jeg. Hans første udfærd gjaldt Norge, hvor han traf sammen med den mærkelige højskolemand Christopher Bruun, som som jo er kendt og elsket her i Danmark, blandt andet for sin frivillige deltagelse i krigen 1864. På Vonheim folkehøjskole var Gudmundur elev 1875—76 og 1876—77.

Ved at høre Bruuns indholdsdybe foredrag fødtes hos ham tanken om at få højskolesagen til Island. Han troede, at der ingen steder i verden fandtes bedre jordbund for den grundtvigske højskole. Stadig forberedte han sig nu på at kunne virkeliggøre denne ide. Han gennemrejste Norge, Sverige og Danmark som foredragsholder og tjente derved ikke så få penge. Mange kom til møderne for at høre og endnu flere for at se en Islænding.

Om sommeren tjente han sit brød ved legemligt arbejde, og i vinteren 1877—78 landede han så naturligvis hos Ludvig Schrøder i Askov, der stadig med et falkeblik gik og spejdede efter mænd og kvinder, som kunde føre højskolesagen ud over den ganske verden og da først og fremmest til nordiske mennesker i vor egen verdensdel og i Amerika.

Til denne missionsgerning havde Gudmundur Hjaltesen

visse gode betingelser. På rejser og ved energisk læsning havde han samlet mange kundskaber; men hans foredrag var magre, når det gjaldt stemning! de kunde ikke rigtig tænde glød i den ungdom, som først trænger til at vækkes. Han var bedst som lærer for viderekomne. I. P. Mynster havde haft større indflydelse på ham end både Grundtvig og Søren Kierkegaard. Iøvrigt var han rationalist, som Islænderne ofte er, men samtidig med forestilling om en ånde verden, sådan som spiritisterne nu om dage fremstiller den. Fredsmand var han absolut ikke; men man skulde ikke bruge andre våben end en økse!

Hjaltesen vilde netop i somren 1881 hjem til Island, og rejsen skulde gå over England, hvor han glædede sig til at blive en månedstid sammen med mig. Vi tog dæksplads på damperen »Riberhus«, der skulde direkte til Harwich. Billetten kostede kun 14 kroner. Det gjaldt om at spare. Hele min beholdning var kun 600 kroner. Boghandler Brandt i Svendborg havde lånt mig 500 kroner. De 100 kroner var en gave fra Sofie og Jens Lund, som jeg vægrede mig imod, så godt jeg kunde, men nødtes til at putte i lommen, fordi børnene havde sammensvoret sig med de gamle.

Når jeg undtager mit eget fædreland samt Norge, Sverige og Finland, findes der i Europa intet land, som jeg hellere gæster end England. Dets historie og litteratur, særlig de navnkundige penneførere fra det 19. århundrede, har i mange år været min lyst og glæde. Men sådan havde jeg det ikke i 1881, og Gudmundur kunde godt forstå, at jeg bar på en uvilje imod det engelske folk, som der måtte lang tid til at forandre. Min barndomslærer, Jørgen Pedersen havde fortalt så gribende om året 1807 og citeret Christian Winthers vers med megen styrke:

»Ved toldboden steg en matros i land,
hans hår de vare så hvide;

han havde ej set sin fædrestrand
i mange Herrens tide.

Han havde ej set, at byen faldt
for engelske blus og brande.
ham skæbnen havde fra hjemmet kaldt
langt bort til fremmede lande.

Hvor er I henne, store og små,
I havets stærke svaner,
som smykkede her i dammen lå
med Danebrogs røde faner?

Vel har jeg tømt så mangan en skål,
men ingen besk som den sidste;
den var iskænket til bredfuldt mål;
nu vil mit hjerte briste.«

Jeg mindes så tydelig fars stærke ord 1864: »England har sveget os!« Endvidere var naturligvis Irlands historie i mine øjne en alvorlig anklage mod England. Med hvilken grænseløs foragt havde ikke det stolte herskerfolk set ned på de fattige, uvidende, snavsede, kartoffelspisende Irlændere! Hvor ufølsom var ikke de øverste klasser i England under hungersnøden, udvandringen og al den uhyre elendighedovre på den grønne ø!

Klokken 1 om natten ankrede vi op i Harwich, en lille by med ca. 5000 indbyggere, meget søgt som badested og med en rummelig og smuk havn. Alt i byen åndede fred og ro; kun en enkelt lampe fra et hotelvindue samt lyden af nogle arbejders fodtrin tilkendegav, at byen ikke var uddød.

Før vi kunde komme med toget, måtte tolderne naturligvis have kufferterne eftersat. Det var nærmest tobak, som det drejede sig om. Denne artikel gav nemlig England sin

halve toldindtægt, 180 millioner kroner årlig. Iøvrigt var kun få varer toldpligtige: vin, spirituosa, kaffe, the, rosiner, korender kakao, cikorie og sydfrugter. Hele sukkertolden var bleven ophævet 1875, og under den daværende protektionistiske strømning i Evropas øvrige lande holdt gamle England fast ved frihandelens grundtanke.

Klokken 6 gik toget til London. Over billethullet stod skrevet med fede typer: »Tag Eder i agt for lommetyven!» Solen var just kommen frem over bakkerne for at forherlige en af disse stille, milde Junidage, da det engelske landskab rigtig træder frem i hele sin ejendommelighed. Dansk og dog ikke dansk. Farvetonen over skoven og bakkerne er mørkere end hjemme. I levende hegn, som skiller store marker fra hinanden, genkender vi hyld og tjørn. Hist dækker en bakkekæde, kranset med levende hegn og små lunde, udsigten. Et enkelt teglhængt træhus, klædt med sorte brædder, mod hvilke hvidmalede vinduer danner en grel modsætning, har formået at bevare sin oprindelighed mellem nyere, grundmurede bygninger, der dog ved deres snart røde, snart blå eller grønne døre vidner om det landsbyagtige præg, man tit må undres over kan holde sig så nær den store by. Høje træer i hegnene og klyngevis på åbne marker giver et mægtigt bidrag til landskabets skønhed.

Snart nåede vi de store køkkenhaver, hvor vogn ved vogn holdt læsset for det londonske torv. En lille blomsterhave var som en forfriskende afveksling skudt venligt ind mellem de indbringende kål- og kartoffelagre. Klædt med espaliertræer dukkede en lille venligt udseende skole frem for vort blik i nærheden af landsbykirken med dens vel vedligeholdte grave. De fire engelske gentlemen, som vi kørte sammen med, førte en livlig samtale. Den ene — en kreaturhandler — fortalte meget muntert, at hans kone ofte ønskede, at hun var blevet et dyr i stedet for et menneske;

thi så vilde der blive talt mere om hende ved handelsmændenes sammenkomster.

Dette morgentog standsede kun ved et par hovedstationer for at få mælk og havesager med til torvet, så det varede ikke længe, før verdensstaden udbredte sig for os i formiddags-solens lys, der dog ikke formåede at sprede tågen, som dækkede udsigten til alle sider. Hvis nu London, ligesom Grækenland i Grundtvigs krønikerim fik mund og mæle, hvilken tale vilde da byen holde for os? Vi tænkte, at den blandt andet vilde sige: »Jeg er den vældigste stad i verden. Ingen anden by dækker en så uhyre flade, og dette kommer ikke alene af, at her bor tre gange så mange mennesker som i kongeriget Danmark; men det bunder også i folkets hjemfølelse. I Berlin lever gennemsnitlig 55 mennesker i hvert hus. Alle familjer i London, som kan magte det, vil have hver sit hus, to stokværk i højden, en lille have foran og på modsat side en baggård med høj mur omkring. Mit hus er min fæstning! Derfra skriver sig de umådelige brede ringe af privatboliger uden om forretningscentret. I klare dage kan man fra toppen af Paulskirken se røgen vælte op fra 2 millioner skorstene. Jeg er nu så folkerig, at jeg kan trykke 3 romaner hver dag året rundt. Inden for mine grænser dør der et menneske hvert sjette minut, så her holdes noget over 80,000 begravelser årlig. Mit fattigkvarter er af størrelse som de tre nordiske hovedstæder: København, Kristiania og Stockholm tilsammen!« —

Ved kortets hjælp og et retledende vink fra politiet engang imellem fandt vi uden stort besvær fra stationen op til den islandske arkitekt, nær Britisk museum, som i de første dage gav os en meget værdifuld håndsrækning. Politiet fæstede sommetider blikket lidt skarpt på Gudmundur, der bar en ildrød krave, syet til ham af døtrene i et jysk hjem, og hans bukser var forneden omvunden med sejlgarn, at de ikke for tidligt skulde slides op. På ryggen havde han et stort, vel-

pakket tornyster, som lommetyvenes fingre flere gange, men altid forgæves, søgte at gøre lettere for ham.

Hvor var her dog mange fattige og elendige mennesker! Men vi var jo også kommen ind i den by, hvor hvert tjerde menneske, som dør, begravnes af det offentlige, og hvor langt over en million er på fattigdommens grænse. Der er partier af Whitechapel — dette hæslige stykke London — hvor det halve antal fødte børn jordes samme år, som de fødes, og af resten dør 80 % før de bliver 5 år gamle. Her dør mange mennesker af sult, mens kirkeklokkerne ringer de velstillede til gudstjeneste.

Pjaltede småbørn støvede omkring på bare fødder. Nogle af dem solgte aviser, og de skreg bladets navn uafbrudt, indtil de tilsidst ganske hæse og med et fortvivlet udtryk i ansigtet måtte høre på, at andre overgik dem i at kunne råbe. Andre fortjente en lille skilling ved at opsamle snavset på gaden. Næsten som et rovdyr, der får øje på sit bytte, for de ind mellem hestene og vognene i det gunstige øjeblik for at blive de første, der fik snavset op i spanden.

Vi gik forbi en blind olding, som sad med sin store bibel på skødet. Mens fingrene kækt løb hen over de op-højede bogstaver, læste han højt og tydeligt kapitel efter kapitel af Johannes evangeliet. I en grøn snor, som gik op om halsen, hang på brystet hans blanke, lille sparebøsse. Hver gang en penny trillede ned i den, afbrød han oplæsningen med et: »Jeg takker Dem,« der undertiden faldt lidt komisk ind i et vers. Man sagde, at han havde siddet der i sin lappede dragt og tjent sig rig. Så mødte vi en hel familje, mand og kone og fire børn. Manden bar det mindste barn på armen. Syngende salmer og hymner drog de gade op og gade ned uden tilsyneladende at få ret mange penny af den for deres sang ligegyldige mængde. Enhver må jo have en lille forretning, da tiggeriet er strængt forbudt.

»Man ser bedst London fra tværbænkene ovenpå en

omnibus,« sagde Gladstone en gang til nogle amerikanske turister. Dette råd tog vi til efterretning, og vi fandt snart en sådan plads på en af de c. 8000 omnibusser, som hestene den gang trak omkring i byen. Henved en million mennesker skal daglig beforders fra byens yderkanter ind til deres kontorer eller butikker i byens midte og tilbage igen. Dertil kommer de 120,000 rejsende som er byens gæster. Af andre køretøjer tildrog de såkaldte »Handsome« sig vor opmærksomhed. Det var halvåbne enspændervogne, men iøvrigt af den mærkelige konstruktion, at kuskesædet fandtes bag på kaleschen og så højt oppe, at tømme kunde holdes over denne. Som gammel møllekusk faldt jeg i forundring over, den sikkerhed, hvormed Londoneren forstår at køre hurtigt gennem de overfyldte gader uden at støde an mod foreskrevne strænge regler.

I Guildford street fandt vi et billigt værelse, og der fulgte ingen spiseforpligtelse med. Gudmundur skulde som den ældste af os bestemme husholdningen, og den blev yderst spartansk. Der skulde stadig spares i anledning af den islandske højskole, som var hans livs mål. Om morgenen spiste vi på værelset franskbrød uden smør og drak vand til — der er godt drikkevand i London — aldrig kaffe eller the; men derimod nogle pebermynter, der kunde rive lidt på tungen. »Det gør samme virkning,« sagde min kammerat og vendte det fornøjeligste ansigt af verden imod mig. De øvrige måltider indtoges i nærheden af de forskellige seværdigheder og i de billigste arbejderrestauranter. Jeg måtte ved alle Olympens guder love at slå følge og holdt det også med undtagelse af én eftermiddag i Kensingtonmusæet, hvor jeg meget sulten fik øje på en dejlig beuf med tre store kartofler, alt for 45 øre. Det kunde jeg ikke stå for. Men hvor livet dog kan være ironisk. Da vi forlod samlingsen, udbød Gudmundur i lovtaler over min trofasthed imod spiseprogrammet, og så måtte jeg jo aflægge bekendelse om mit

fald. Han rystede da mine skuldre og sagde: »Svej! Svej!« Det er udlagt: »Fy, hvor Du må skamme Dig!«

Når vi blev bedt til aftenselskab f. e. hos arkitekten eller hos den danske pastor Levinsen, forberedte Gudmundur sig udmærket, og han sagde flere gange i dagens løb: »Du kan tro, jeg skal æde aldeles glimrende!« Han holdt ord i den grad, at præsten skrev til mig dagen efter:

»Hr. Gudmundur var sig en bedre mand,
om han havde finere lader.«

Jeg tror, det lykkedes mig i et gensvar at få min ideelle, udholdende og prægtige kammerats personlighed tegnet så klart for præsten, så denne ikke vilde komme til at fælde en forkert dom, når han skulde aflægge beretning for sin hustru, der ventedes tilbage fra et besøg i Danmark.

Vi skylder især arkitekten tak, fordi han ordnede en natur for os med politiledsagelse ind i »det mørke fastland.« Først suste vi afsted på en flere mil lang underjordisk bane, hvor der løber over 400 tog i døgnet. Opholdet på hver station er — fortalte arkitekten — så kortvarigt, at en ældre kone, som vilde gå baglæns ud, men bevægede sig lidt langsomt, kun kom til udgangsdøren, hvor konduktøren gav hende et puf med sit knæ, så hun røg ind i vognen igen. Ved næste station gentog det samme sig, og — føjede fortælleren lunt til: »Hun kører der endnu!«

Den hede røg fyldte tunnellerne og næsten skjulte opgangene. Lamperne tegnede sig som rygende, osende blus i mørke tågebunker. Vi kørte langs sorte mure, veksellende med skråninger, hvor græsset var afsvedet, og over dette udfoldede sig et usammenhængende mosaik af bekendtgørelser. Over og under os rullede andre tog med øredøvende hvinen fra lokomotiverne. De elektriske lys tegnede sig for os som gådefulde luftsyn gennem tætte røgmasser. Vi sad

og fik nogle sære fornemmelser af storhed, mangedobbelt aktivitet, feberagtig hast og massiv livskraft.

Enhver som ser en sådan dyngede last og lidelse, som den vi kom omkring ved denne nat, vil for alle følgende tider have fået det sociale spørgsmål brændt uudsletteligt ind i sin samvittighed. Her som måske intet andet sted på jorden passer Welhavens linjer:

»Mens kunst og viden i sin blomstring står,
og ingen mer kan dem i væksten hindre,
har slægtens masser dog endnu et kår
som skyggeplanter i en urskovs indre.»

Man møder tusende visne, små barnekroppe, som er født i usle boliger, får utilstrækkelig føde og dårlige klæder. Moder arbejder hele dagen borte fra hjemmet, legepladsen er gaden eller en stinkende baggård. Det var ovenpå et sådant besøg, at Elisabeth Barrett skrev sit berømte digt »Børnenes skrig«, som førte til, at børns og kvinders arbejde i uldwarefabrikkerne blev sat ned til 10 timer i døgnet.

Men når jeg skolehold efter skolehold søger at opildne unge mennesker til at gæste London, så er det dog ikke alene for at få dem socialt stemt; thi det kunde måske nås på anden måde, men nok så meget, fordi de derovre kan få det stærke indtryk af, at et arbejde imod samfundets pestbylder, lasternes helvede, fattigdommens navnløse elendighed, er ikke håbløst. Lad mig indskyde følgende: Da jeg efter 30 års forløb atter kom til Whitechapel, var store partier af dette Sodoma forvandlet til lyse, venlige arbejderboliger. Ruskin og Carlyle havde ikke lynet og tordnet forgæves. Guds velsignelse fulgte den ædle Dr. Barnardo, som i sit storstilede børnehjem optog tusender af hjemløse drenge. De 3½ million kroner, som engelsk godgørelse kom til ham med årlig, er ikke heldt ud af vinduet. Af de mange

tusende drenge, som herfra sendtes ud i verden, har kun ca. 2°/_o senere skejet ud.

Ja, godgørenheden er næppe større noget andet sted i Verden. De store hospitaler, blandt hvilke St. Bartholomæus har virket i 800 år på samme sted, drives ved milde gaver. Byen bortgiver årlig over 90 millioner kroner, hvilket vidner om en ret enestående samfundsfølelse. Londons læger, deriblandt navnkundige specialister, behandler gratis over 1400 patienter daglig. Nøden har her fostret en kærlighed til menneskene som få andre steder. Og de går foran, som selv har været dybest nede, men er bleven reddet. Deres energiske kamp imod samfundsnøden former sig til en gripende prædiken, som jeg nok kunde ønske, at alle unge fik at høre.

Vor første Søndag i Verdensstaden står så klar i erindringen. Hvor var alt dog stille fra morgenstunden af, sammenlignet med den stærkt bevægede lørdag eftermiddag, hvor alle lønninger udbetales ved middagstid, samtidig med at forretningerne lukkede, fabrikkerne standsede, og theatrene gav forestillinger to gange, kl. 2 og kl. 8. I tusendtalige skarer travede ungdommen ud til sportspladserne.

Stille lå de milelange gader Søndag formiddag. Vi så en enkelt politibetjent og mødte nu og da en mælkevogn. Ved 10—11 tiden ringede hundreder af kirkeklokker, der her lyder næsten lige så godt som »i den lille by.« Mange turister taler kritisk og hårdt om den engelske Søndag. Franskmanden Taine udbryder således et sted: »London ligner på sådan en dag en umådelig stor og velordnet kirkegård. De få mennesker, som man møder, ser ud som urolige ånder, der har rejst sig fra deres grave. Man forfærdes, og efter en times vandring er man dybt melankolsk og tænker på selvmord.«

Sådan har jeg det slet ikke. Den stille engelske Søndag styrker de to store folkeopdragende magter: hjemmet og

kirken. Troende og ikke troende derovre holder lige fast ved den. Nerverne vilde i et sådant fabrikland bliver sønder-slidt for millioner mennesker, hvis den ikke var. Og så er der jo for en færende svend lejlighed til at kunne høre berømte prædikanter, overvære gudstjenester i historisk minderrige kirker, lytte til talerne i de store parker — Londons lunger. Her optræder afholdstalere, spiritister, missionærer og agitatorer for en mængde af de fra statskirken udtrådte samfund. Der er liv og røre, så det forslår noget. Ofte begynder to meningsfæller med kraftigt at modsige hinanden for at vække opmærksomhed.

Her stiftede vi på denne Søndag for første gang bekendtskab med den ejendommeligste fremtoning af gademission, nemlig »Frelsens hær«, som jo først kom til Danmark 1887. Nogle hundrede mennesker af begge køn samledes på et torv. Her blev de stillet op i geledder, fire i hvert. En mand af første sektion holdt en rød fane i vejret, hvorpå der stod skrevet: »Kom, kom til Jesus i dag!« Efter at en af officerne havde overtaget kommandoen, begyndte marchen. Føreren måtte gå baglænds foran kolonnen en tid og slå takt med sin stok, før han fik dem til at holde trit. Da dette var opnået, begyndte sangen. Den var ikke smuk, men meget gennemtrængende. Lange salmer brugtes ikke, men man sang atter og atter de samme linjer:

»Fremad, kristne soldater,
nu marcherer vi ud til strid;
Jesu kors må vi sætte
forrest i kampen!«

Vi standsede af og til på de mest folkerige pladser, og her blev en hel salme sunget til ende. En af selskabet fik ved et forfærdeligt råb om pinen for fortabelsens børn samlet en tilhørerkreds, til hvilken han talte nogle få indtrængende

ord om at omvende sig og følge med. Jeg spurgte føreren, hvad han nu troede at opnå ved alt dette! »Jo«, sagde han, »vilde blot alle, således som Frelsens hær, efterkomme ordet: Går ud på gader og stræder, og forkynder evangeliet, da skulde om få år den hele Verden være vunden for Jesus.«

Marchen var lang; thi vi måtte om ad flere gader mere end én gang; men henad eftermiddagen nåede vi ud til teltet i parken. Nu var skaren bleven betydelig forøget. Snart rejste én sig og talte, snart en anden. Der lød høje, hjertelige velkomsthilsener til nyankomne »omvendte brødre og søstre.« En lang hymne blev sunget. Ved slutningen af hvert vers faldt koret ind med ordene:

»Her er min hånd, og her er mit hjerte for Jesus!«

Hver gang disse ord skulde gentages, ræktes hænderne i vejret, og som man skred frem fra vers til vers med en rungende, gallopperende tone og stedse stærkere og stærkere musik, syntes bevægelsen at vokse i voldsomhed. Hundreder af lømmetørklæder svævede over deltagerens hoveder. Der var endogså nogle — som dog ikke kunde ses af lederen — der dansede, medens de sang. Det så ud til at adskillige af de optrædende, der troede at kunne henføre deres omvendelse til en bestemt time på en bestemt dag, var bleven hævet fra en mørk tilværelse, hvor drik, uterlighed og elendighed daglig tærede på livskræfterne, til følelsen af en egen lykke. En taler vidnede med stor, og som det syntes ægte styrke: »Havde Frelsens armè ikke fået fat i mig, da havde jeg været på den brede vej til åndelig og legemlig ruin. Præsterne hørte jeg sjældent; thi deres formelle udlægning af evangeliet gik over både hoved og hjerte.« —

Adskillige lange bønner blev fremsagt og hymner sunget. Især syntes én med begyndelsen: »Jeg kom til Jesus, som jeg var,« at være deres yndlingssang. En komisk sanger,

der før sin omvendelse havde været et lys ved en af Londons variteer, satte sig nu på en stol og foredrog en lang, religiøs sang, måske eget arbejde. Den vandt betydeligt bifald. Formanden gav derpå en skildring af »Armeens« fremskridt i London, der oversteg, hvad han nogensinde havde turdet vente, og han var fuld af håb til fremtiden. Nu kom »den lykkelige James« til at tale. Også han begyndte med at synge nogle vers af egen tilvirkning med omkvæd:

»Kom og sejl til Glorien
i vor halleluja-båd!«

Så fortalte han sin historie. Hans forældre var ordentlige folk og boede i London. Han havde levet et vildt liv; drik og dårlige kammerater næsten ruinerede ham; og det havde voldt hans moder dyb hjertesorg. For fire måneder siden var han bleven omvendt, og han gav en rørende skildring af mødet med forældrene, efter at denne forandring havde fundet sted, og deres forundring og glæde, da han var kommen tilbage til dem som et nyt menneske.

Den næste, som førte ordet, var en kvinde på 85 år, som havde været fængslet 260 gange for drukkenskab Stakkels gamle kvinde! Hun så virkelig lykkelig ud, og det var næsten umuligt andet end at tro hende, når hun på sin brede dialekt fortalte, at hun var bleven en anden i alle måder.

Vi sluttede så dagen med at høre Spurgeon i »Tabernaklet«. Salmesangen i denne meget store menighed var gribende. Ikke ny, glimrende ideer stod tegnet på denne dådrige mands fane. Nej, hans kald var — som en af Verdens største vækkelsesprædikanter — at råbe ud i millionstadens tåge: Vender Eder til Herren! Hos ham er i tid og evighed den største lykke at finde! Et præg af ægte engelsk udholdenhed lå over Spurgeons tætte personlighed. Stenografer sad og

nedskrev prædikenen, for at den hurtigt i en 80 sprog kunde blive slynget ud over Jorden. Han sagde denne aften blandt andet: »Det er en af grundpillerne i min kristelige livsanskuelse, at hvor som helst en kirkelig retning ikke af al magt arbejder på at drage så mange som muligt af sine medmennesker ind til sig, der går den selv til grunde. Der er i kirkehistorien ikke optegnet noget eneste kristent samfund, som har bestået ret længe efter, at det er blevet ligegyldigt for Verden uden om sig. Kære kristne venner! Glem aldrig, at vi har en bog i det ny testamente, som hedder »Apostlernes *gerninger*.« Ikke apostlernes tanker, skrifter, taler — men deres *gerninger!*«

Dette drøftede vi længe den aften. Gudmundur mente, at grundtvigske folks missionsiver allerede var blevet meget stærkt afkølet sammenlignet med den første morgenfriske opvågningstid.

Westminster Abbedi, Verdens største Pantheon, holdt os længe fast. Alle store nationer skriver deres historier på deres grave, og her er vi i det engelske nationale Valhal, navnkundighedens tempel, hvor vi, mens lyset strømmer dæmpet ind gennem farvede glasvinduer og lægger højtid over ens stemning, vandrer stille rundt i tavs ærefrygt. Vi er jo omgivet af svundne tiders store mænd; de som fyldte historien med deres bedrifter og Verden med deres berømmelse. At blive jordet her er den største hæder, der kan times en engelsk mand eller kvinde. Det er gribende og trøstefuldt at se, hvor meget vore frænder i England ofrer for at mindet om folkets bedste sønner og døtre kan blive ved at leve i folkesindet, slægt efter slægt. Men intet sted slår det os så stærkt som her.

Da gudstjenesten skulde begynde, blev vi for at høre nogle af Davids Salmer. Det er i flugt med den engelske ånds gode konservatisme, at Verdens ældste salmedigter

ikke må savnes ved gudstjenesten. Et indøvet kor hjælper til, at de bliver sunget meget smukt i de fleste kirker.

I Parlamentsbygningen morede vi os til at begynde med over de gamle, ærværdige former: parykker, uldsæk, processioner o. s. v. *) Men snart lærte vi, at de sære skikke, som stadig vender tilbage, skal slægt efter slægt hjælpe til at bevare de store minder fra forglemmelse. Igennem dem hædrer folket sig selv og knytter fortid og nutid til hinanden. Historiens ånd kommer til at hvile over nutiden. Dette mærkede vi også under besøget i Tower med det barske, truende middelalderlige præg, nær ved Tower-højen, byens gamle rettersted. Drabanterne, som indenfor de 30 fod tykke mure går og vogter kostbare smykker til en værdi af 54 millioner kroner, bærer maleriske dragter ganske som for 300 år siden. Folkevittigheden kalder dem »Oksespisere«, fordi de i lange tider fik kødlevningerne fra det kongelige taffel.

Vi går omkring ved gravene og giver Macaulay ret i, at »der findes ikke sørgeligere plet på Jorden end denne lille kirkegård. Herhen er gennem skiftende tider af arrestforvareres grove hænder blevet ført — uden en eneste medfølelse slægtning eller sørgende — de blødende jordiske levninger af mænd, som havde været kaptajner i hæren, partiførere, glimrende parlamentstalere eller hoffernes prydelser!« På en græsgrøn plet står den lille kanon, som over 30 gange har forkyndt London, at nu havde henrettelsen fundet sted.

Når jeg — som sagt — altid råder videbegærlige unge mennesker til at gæste London, er det — ud over, hvad allerede er nævnt — også af den grund, at de næppe noget andet sted kan samle så mange kundskaber i lige lang tid. Englænderne forstår den kunst at gøre store musæer tiltrækkende.

*) Se min bog: William Gladstone, 2det oplag, side 28 og følgende.

Man nøjes her ikke med at opstille udstoppede slanger, tigre o. s. v.; nej, de vises i rasende kamp med hinanden, sådan som den rejsende har set det i fremmed land. Britisk museum, som Gudmundur satte over alt det øvrige, er vel nok den fornøjeligste og bedst ordnede institution i hele Verdensstaden og den herligste samling af midler til menneskelig kundskab. I biblioteket findes over 2 millioner bind. De kan fylde en reol fra Korsør til langt forbi Roskilde og øges med 50,000 bind årlig.

Foretager man en vandring gennem musæet for at se, hvad Assyrer, Ægyptere, Grækere og Romere har kunnet frembringe, navnkundige mænds og kvinders håndskrifter m. m., så kan man med det samme få lejlighed til at møde turister fra alle Verdens lande. Her vandrer Kineseren med sin hellige hårpisk dinglende ned ad ryggen og Araberen med turbanen om den smukke pande. Hist sidder en fransk kunstnerinde og tegner et ærværdigt Zeushoved. En landsmand har fordybet sig i betragtningen af Rosettestenen med de 3 sprog, græsk og to slags ægyptisk, som i det 19 århundrede åbnede døren ind til forståelsen af den mærkelige ægyptiske kultur. Det lykkedes mig at få lærerige samtaler med to Kinesere, to Franskmænd og en Belgier. —

Om Nationalgalleriet siger John Ruskin meget træffende: »Den florentinske malerskole må altid studeres i Florence, den hollandske i Holland og den romerske i Rom; men gælder det et klart begreb om, hvorledes de forholder sig til hinanden og med mest udbytte at kunne sammenligne det ypperste, hver enkelt af dem har frembragt, da må den tænksomme lærling fra et hvilket som helst fremmed land vandre som pilgrim til galleriet ved Trafalgar Square.«

Portrætmaleriet har altid været den engelske kunsts styrke, og malerne vil helst hente emnerne fra de nationale digterværker. De er i høj grad literært anlagte. Vi standser f. eks. ved Maclises dejlige Hamletbillede. Det er den scene, hvor

der spilles for kongen for at udforske, om denne har dræbt Hamlets fader. Hamlet ligger foran på skuepladsen. Han har venstre hånds pegefinger fast om sin underlæbe, en mørk hårtjavs falder ned over panden. Slagsværdet er kastet hen ad jorden. Trods, tvivl, lidenskab lyser ud fra det ansigt, som nøje iagttager kongen.

»Tiden er af led, — o, hvilken nød.
at jeg just til at rette den blev fød.«

Til venstre sidder Ophelia. Hun bøjer sit hoved. Bogen, som hun har læst i, glider uændset ned på hendes knæ. En mild, tung vemod står at læse i hendes øje. Hun har jo hørt denne mand synge:

»Tvivl om, at Himlens stjerner skinne,
tvivl om, at sol går op og ned,
tvivl om, at sandhed magt skal vinde,
men tvivl ej om min kærlighed.«

Kongen vender ansigtet bort. Hans brødebetyngede samvittighed er dybt rystet. Hele billedet hjælper os til at forstå, hvorledes Shakespeare for århundreder siden i sin frugtbare digtersjæl kunde ane, hvorledes vor tids mennesker vilde komme til at se ud.

Hvad der rører sig dybt i sjælelivet, tankernes strid, troen, tvivlen, bølgeslagene i samvittighedslivet, det kaster den engelske kunst sig især over. —

Da 3 uger var svundet, sagde jeg Gudmundur Hjaltesen farvel. Han skulde nu over Edinburgh til Island. Arkitekten var mødt ved afgangstoget med en pakke, som Gudmundur skulde have med til hans slægtninge der hjemme. 10 kroner fulgte med som betaling for en droske fra Edinburgh ned til damperen. Vi vidste begge, at Gudmundur vilde bære

pakken og spare pengene. »Men så har dog også jeg bidraget lidt til Islands første folkehøjskole«, sagde arkitekten, da iltoget »Den flyvende Skotlænder« suste nordpå med min ven. —

I de nærmest følgende dage prøvede jeg på at sætte mig ind i, hvorledes sådanne blade som »Times« (Tiden) og »Daily News« (Dagens Nyheder) bliver til. Hos redaktøren af det sidstnævnte blev jeg særlig gæstfrit modtaget. Han gav sig god tid, og i samtalens løb sagde han til mig: »Ja, i året 1864 da var her hos os blandt 6 personer de 5 stemt for, at England skulde drage sværdet for Danmark. Jeg var i Underhuset den dag, da lord Palmerstone holdt sin store tale, og jeg hørte ham sige, at hvis der vilde blive gjort forsøg på at voldtage Danmarks rettigheder eller indskrænke dets selvstændighed, så skulde de, som vovede forsøget, erfare, at de havde ikke alene med Danmark at gøre!«

Når jeg kom til at holde så meget af London og ofte senere gæstede den, var det blandt andre grunde også den, at byen bærer ikke sit hjerte på tungen, åbenbarer ikke sin herlighed for den tilfældige strejfer. De vigtigste bygninger har kun lidet imponerende facader, og man spørger til at begynde med sig selv: Hvor mon egentlig de mægtigste og rigeste lever her i Verdens rigeste by? Noget lignende gælder folket. Ikke synes men være! Gladstone styrkede sig ved bøn til Gud og ved et salmevers, før han skulde ind i rigsdagen med et lovforslag, men omtalte det ikke i de første 60 år af sin parlamentsvirksomhed. Den slags kom jeg til at holde mere og mere af, alt som tiden gik. Det er jo en side af ægte nordisk dannelse: altid at have mere valuta i sjælens bankbeholdning end der i ord og skrift udstedes seddelpenge for. —

NORD PÅ

En tidlig morgenstund begyndte jeg en fodtur til universitetsbyen Cambridge. Taler vi om land og by, da er England de store modsætnings land. Ved dampmaskinens fremkomst blev stenkulsøen derovre i Vest det sted, hvor folkeskarer ude fra landet hurtigt slæbtes sammen til millionstæder med fabrikkers snurrende stålhjul og grå arbejderkaserner. Men man behøver ikke at rejse ret langt fra byerne for at finde modsætningen. På vandringen de 12 danske mil til Cambridge kom jeg igennem de mest uberørte landlige egne, som man kan ønske sig.

Det var egentlig min mening at tage tjeneste en lille tid på en engelsk farm (forpagtergård); men da jeg kom forholdene nærmere, opgav jeg denne plan. Tjenestefolkene bor slet ikke hos husbonden, de lejer sig ind på kroen og er dårligere lønnet end vist nogen anden samfundsklasse i landet. To gange overnattede jeg på en sådan kro, og det fristede absolut ikke til et længere ophold.

Jeg så intet sted noget, der lignede vore gamle landsbyer, hvis bygninger står så smukt til landskabet. De engelske ligner et lille, løsrevet stykke købstad, ingenlunde kønnere end de mange danske, stilforladte stationsbyer, som siden den tid er skudt op her hjemme.

Jeg kom forbi to store skamstøtter, rejst lige ved landevejen. Den ene mindede om en morder der fra egnen, den anden om en brandstifter. Indskrifterne fortalte, at de var rejst til skræk og advarsel for alle følgende tider.

To dage opholdt jeg mig i Cambridge, Englands anden universitetsby. Eggen omkring den er flad, og byen har rejst sig på begge sider af den sejlbare flod Cam, over hvilken der er bygget ikke mindre end 12 broer. Oxford ligger meget skønnere; men der er dog noget tiltalende ved

byens halvt middelalderlige præg; snævre gader; herlige gamle træer; vældige legepladser og en mangfoldighed af robåde på floden. Byen har næsten ingen handel eller industri. Alt liv samler sig om universitetet, hvor blandt andre Newton, Byron og Milton har været disciple.

Begge dage boede jeg hos islændingen Sæmundsen, som var universitetslærer og en god bekendt af Gudmundur Hjaltesen. Han havde lovet at støtte dennes forsøg på at rejse en folkehøjskole i hjemlandet, dog uden nogen stor tro til, at forsøget vilde lykkes, »thi Hjaltesen vil synes Islændingerne *for* sær. Han får dem aldrig lært at bruge sjællandske træsko med opstoppennæse eller at bestille ildrøde kraver hos jyske gårdmændsdøtre.«

Det blev mig nu stedse mere og mere klart, at det gjaldt om så snart som muligt at komme til ro i en interesseret engelsk familje. Derfor tog jeg billet til Newcastle, hvor jeg vidste, at landsmænd vilde hjælpe mig til rette hermed. Som jeg nærmede mig York og så den mægtige domkirke rage op over byen, måtte jeg ofre den tid nogle tanker, da det eneste, som sås her, var en mægtig skov, hvor de romerske, militære nybyggere tog deres bolig fordi, som det hed, at »på denne plet løb alle skovens fodstier sammen«. Mindre end 130 år derefter var York den største by i Britannien. London var den gang nemlig ikke andet end et tilflugtssted for handlende. Det var her Konstantin den store blev udnævnt til kejser, og her har jo været holdt mange rigsdage.

NEWCASTLE

For at komme til Newcastle måtte jeg køre over »Den høje bro«, et af den bekendte Robert Stephensons dygtigste foretagender. Den er bygget over en dyb snævring, som ligger mellem byerne Gateshead og Newcastle, og på bunden af hvilken Tynefloden har sit leje. Broens længde er 4000 fod. Vi kører højt oppe over hustagene på de bygninger, der fylder begge sider af dalen. Det øverste brystværn er 130 fod over floden. Broen kaldes: »Kongen over jærbanebygningerne«.

Med nogle anbefalende linjer fra Ludvig Schrøder søgte jeg straks hen til den danske kreaturkommissionær Niels Bjerre og fik en overmåde smuk modtagelse af denne mand og hans hustru. De var begge gamle højskoleelever, stærkt optaget af alt, hvad der gik for sig hjemme i Danmark, og hos dem har mangan dansk turist levet rige dage. Bjerre havde fra sin tidligste ungdom havt lyst til handelen, og han rejste så til England for at gøre sin lykke. På den tid, da jeg kom der, havde han oparbejdet en stor kommissionsforretning og modtog ugentlig fra jydsk landmænd en mængde kreaturer, som han så omsatte på markedet. Det kunde så udmærket passe på ham, hvad Gladstone sagde om sin fader: »Han var en fuldtud ærlig og redelig købmand, helt ud en gentleman«. De tjente penge omsattes ikke her i selskabeligt pjank eller tåbelige nydelser; men i deres lykkelige hjem var det ægteparret Bjerre en glæde at kunne hjælpe landsmænd, som trængte, støtte højskoler, bogsamlinger, valgmenigheder o. s. v. i det fædreland, hvorfra de var rejst ud, og som de følte sig knyttet til med en rørende kærlighed.

To dage om ugen havde jeg arbejde her. På markedsdagen gik jeg i banken med pengene, som Bjerre fik ind for

kvæget, og dagen efter skrev vi afregning til afsenderne: jyske gårdejere og proprietærer. Af de sidstnævnte var der især mange — i alt fald på vore konvolutter.

En af mine første bedrifter i Newcastle var nedstigningen i en af de kulgruber, som findes i byens nærhed. Det danske ordsprog: »Det er synd at give bagerbørn hvedebrød«, hedder i England: »Det er synd at køre kul til Newcastle«. Jeg var ikke ganske dristig ved at iføre mig den dragt, som formanden på stedet forklarede var aldeles nødvendig, dersom jeg ikke skulde få mine klæder ødelagt. Mens jeg trak i skindbukserne, nynnede jeg på H. C. Andersens:

»Man kommer imellem de vilde,
og da — jeg siger ej mer!«

Efter at formanden havde forvisset sig om, at jeg ikke havde tændstikker eller andre ulovlige sager hos mig, gav han mig en osende lampe i hånden, omsluttet af et ståltrådsnet, tog selv en lignende, og nu begyndte rejsen. Vi kravlede først op ad en stejl trappe til et stillads, der omgav den åbning, som i form af en skorsten fører ned til gruben, og hvorigennem kullene i firkantede kasser ved dampkraft hejses op fra grubens bund. Disse kasser sidder løse i en ramme, så de kan trækkes ud, så snart de kommer op i højde med stilladset, og tomme sættes ind i stedet. Her var stor travlhed med at slæbe de kulfyldte kasser hen til vognene, som hvert øjeblik rullede afsted, nogle ned til skibene på Tynefloden, andre ind til byen.

Den gamle tid, som vi læste om i vor barndom, da der brugtes en halv dag eller mere for at komme ned i en grube, idet nedstigningen foregik ad trapper eller stiger, og hvor arbejderen tilbragte største delen af sit liv med sin familie borte fra dagens lys og den friske luft, er nu forbi. Vi tager plads i en af de førnævnte tomme kasser. Der gives signal

ved en elektrisk tråd, som fører ned til en klokke ved grubens bund, og i løbet af nogle få minutter er vi nede. Varmen bliver stærkere og stærkere, og når den er på højdepunktet, har man det som i et dampbad. Lampens blus brænder svagere, en fornemmelse ikke ulig søsysten begynder at bemægtige sig én, og mens man har det sådan, er føreren ubarmhjertig nok til med levende farver at udmale de endnu langt større besværligheder, der venter dem, som til gavn vil se alting der nede.

Ovenpå dette bad var den første mundfuld klamme grube-luft særdeles velgørende. Jeg havde nu et lille stykke vej at gå til stationen, — for her er også jærnbaner. Toget har et lokomotiv ved hver endestation, som trækker vognene frem og tilbage ved hjælp af tove. Først jeg gik ind i en af de sammenkædede tomme vogne, med hvilke jeg skulde nå den egentlige arbejdsplads, $2\frac{1}{4}$ engelsk mil der fra, fik jeg lejlighed til at se, hvilken umådelig nytte og lettelse man her har af telefonen. Ved dens hjælp kan formanden i et øjeblik få besked om arbejdets gang på de forskellige pladser ligesom det også meldes ved den, når vognene er fyldte på arbejdsstedet og altså rede til afgang. Min fører bad mig om at tage til takke med pladsen, som den var; et stykke kul i kassens ene hjørne gjorde tjeneste som bænk; signalet blev givet, og det varede ikke længe, før vi stod ved målet.

I sandhed en interessant køretur. Ofte var åbningen ikke større, end at vognen lige kunde gå igennem. For at hindre en nedstyrtning, var der bygget stenpiller ved siderne, og oven over lå en række bjælker, den ene ved siden af den anden. »Her«, sagde min fører, da vi kom til den første af disse snævringer — og det var lidt uhyggeligt at få historien netop nu — »her skød det sammen for nogle år siden, fem hundrede mennesker var i arbejde, og ikke én kom levende her fra«.

Det blege lampeskær faldt, idet han fortalte mig denne

sørgelige begivenhed, hen over et ansigt, hvis træk mindede om Vesterhavsfiskerne, når de lægger ud en morgenstund, hvor det tegner til storm. Det er livsfaren i deres gerning, som har fremkaldt den dystre alvor i deres åsyn.

Da vi nåede stationen, havde vi endnu $\frac{1}{4}$ mil til arbejdspladsen, hvorfra kullene trækkes af heste hen til jernbanevognene. Denne strækning tilbagelagde vi til fods. Omgivelserne var ganske de samme som på toget. Luften blev stedse mere klam og ubehagelig, jo dybere vi kom ned; vejen skrånede hele tiden nedad. Lidt før vi nåede den første arbejdsklynge, gik vi forbi en hestestald, sprængt ud som en stor hvælving i kul- og stenlagene. Her stod 12 af de små, stakkels heste, som at se til frister et kummerligt liv. Sjælden eller aldrig ser de dagens lys, bliver tidt ublidt, ja stundom grusomt behandlede og må slæbe fra morgen til aften. Den langskårne hakkelse i de ved væggen opstillede krybber vidnede ikke om, at disse heste får et foder, som svarer til deres tunge arbejde. Mange af dem er blinde.

Nogle dumpe lyde fra arbejdnernes hakker samt et mat skær fra deres lamper tilkendegav, at vi nu ikke havde langt til den første trup. Jeg havde en fornemmelse, som hvis jeg skulde have udtrykt den i ord, rimeligvis vilde have lydt således: Jeg vil gerne snart op! Hvor må det være strængt for den arbejder, som hver dag er henvist til at tjene sit brød i disse mørke underjordiske kanaler.

Nu stod vi ved den første, 20 mand stærke, kolonne. Nøgen som kularbejderen er både på arme og fødder, og i det hele kun iført det aller nødvendigste, lader han os straks forstå, at et sådant arbejde er svært. Det blege ansigt taler tydeligt nok om, at en stor part af hans liv leves borte fra den friske luft. »De gør bedst i at lade, som De slet ikke forstår engelsk, når vi kommer hen til vore folk«, sagde føreren med et betydningsfuldt nik til mig. Jeg forstod ham

først, da vi var kommen ind imellem dem og hørte råbet: »Pengel Pengel« fra alle sider. Nu var jeg med og lod, som min snilde fører var den, de i et og alt havde at henvende sig til, skønt det ikke var særlig behageligt at høre dem betegne mig som en »dum tysker«.

To væsentlige ting er der at iagttage, såvel ved dynamit-sprængningen som under arbejdet, nemlig for det første, at kullet tages rent med, så langt man kan komme, og for det andet, at faren for sammenstyrtning stadig efter evne forebygges ved opførelsen af piller, enten flade sten lagt ovenpå hinanden eller tykke træpiller. Jeg var vidne til sprængningen af en kulblok ved siden af den allerede frembragte gang. Sprængstoffet førtes ind i det borede hul, luntensattes til, og vi løb nu alle et stykke tilbage for derfra med spændt opmærksomhed at vente på det højtidelige øjeblik. Da blokken revnede, og store og små stumper næsten fyldte gangen, brød arbejderne ud i et vældigt brøl, som næsten gjorde mig forskrækket, skønt jeg godt vidste, at de holder meget af at råbe.

Under iagttagelse af denne arbejdsplads for tusender af det engelske folk hengled adskillige lærerige timer. Inden jeg tænkte på det, var det blevet så sent, at dampmaskinen havde holdt op med at arbejde, så vi kunde ikke tage med toget tilbage. Det var netop på den tid, da de fleste arbejdere på denne plads holdt op med deres dagværk, og da det ikke er deres skik, så lidt som Englændernes overhovedet, at gå ret langt, når der gives en mulighed for at komme til at køre, så var det just ikke alene af hensyn til den »dumme tysker«, at der blev spændt en hest for hver af de ejendommelige personvogne, der førte os tilbage til opstigningen. En sådan vogn har fire små hjul, der passer til skinnerne. Til at forbinde de to aksler med hinanden er der simpelthen lagt et bræt, skrævs over hvilket passagererne behageligst har at tage plads. Vi var fem på min vogn;

jeg sad i midten. I en strygende fart gik det, alt hvad det lille dyr kunde strække ud. Snart måtte vi bøje hovederne til højre, snart til venstre, alt efter som sidepillerne var byggede. Da lyset fra lamperne brændte meget mat, var det mig ikke muligt at se, hvornår jeg skulde bøje hovedet om til en anden side. Jeg måtte derfor, da jeg jo ikke holdt af at rende panden imod, finde mig i, at føreren, som sad lige bad ved mig, påtog sig den forretning at bøje mit hoved snart til den ene, snart til den anden side. Da vi på denne måde havde nået målet for vor kørsel, steg vi atter ind i kasserne, denne gang tre i hver, og maskinen hævede nu i stedet for nogle tønder kul 20—30 mennesker. Blandt disse var der især én mand, som længtes efter at se dagens lys og igen indånde den friske luft.

Jeg fulgte nu med formanden til hans ret propre lille hjem i nærheden, og her fik jeg rent vand; men jeg måtte rigtignok sande, at på disse pladser er begrebet »rent« i høj grad relativt; thi den ene lille kulpartikkel flød nok så venskabeligt om ved siden af den anden. Dog, det var synd at gøre vrøvl med den venlige kone; hun gav mig det reneste, hun havde. Det var vaskedag, og hver mand skal vide, at det heller ikke var den klareste luft at tørre klæder i.

Det var en eftermiddag henad firetiden, at jeg sagde farvel til formanden og hans hustru for endnu samme dag at se lidt på livet i de smudsige gader. Ja, snavset var her, husene tilrøgede, og børnene pjaltede. Bygningerne var dels i gammel, dels i ny stil. Sidstnævnte, der var bygget af et selskab og lejet ud, var langt hyggeligere indrettet end de førstnævnte; men de savnede den på en åben plads bag husene frit stående bageovn til fælles afbenyttelse for 10—12 familjer. Disse gamle rønner bliver mer og mer sjældne.

Jeg tog nu tilbage med en af de små dampere, som dagen igennem glider op og ned ad Tynefloden mellem Tynemouth landingsplads og Newcastle. Bådens fart er på grund af de

mange stoppesteder ikke stærkere, end at man har god tid til at betragte begge sider af floden. Vi ser de smukke ruiner af det gamle Tynemouth kloster, liggende ud mod havet på flodens nordre bred. De har noget ærefrygtbydende ved sig, som minder os om, at her har man Northumberlands ældste kristne bygning, oprindeligt en træbygning i gammel engelsk stil, opført af kong Edvin, men senere ombygget af kong Osvald.

Det mærkes ret på denne tur, at vi er i fabrikkernes og kulgrubernes land. Den tykke røg fra mangfoldige høje skorstene opfylder luften. Små kulpartikler falder uafbrudt ned. En halv time er tilstrækkelig til at forvandle selv den propreste gentleman til en fuldkommen kulsvier. Men på den anden side er England også det land, der har de største vaskefade, og der er alle vegne let adgang til dem. Sæben er udmærket.

Fra skibsbyggerierne, der ligger her i to danske miles længde, høres en vedholdende hamren og banken. Hist og her indtager skibene kul. Overmåde snildt kommer de fyldte kulvogne løbende på skinnerne fra grubeåbningen ned til skibet, som nu i få timer kan blive forsynet. Dampbådene krydser hinanden hvert øjeblik, medens fiskerbådene langsomt arbejder sig frem gennem det mudrede vand. Hist ligger et missionskib for anker. Taleren, som fra dækket med utrolig udholdenhed bliver ved at prædike, synes ikke at vinde ret megen opmærksomhed. Omgivelserne foretrækker en dyr rus for en gratis prædiken.

Her glider vi forbi en kinesisk orlogsdamper, sendt af Kinas regering for at hente kanoner hjem fra Mr. Armstrongs store fabrik. En del børn har fået lov til at komme ombord, og de stråler af glæde; thi det »Himmelske riges« sønner holder meget af børn. En gammel matros har fået to småpiger på skødet. Den ene trækker ham ret dygtigt i piskan, medens den anden noget højroset spøger med ham om hans

kæreste. Disse kinesere var denne sommer Newcastles stolthed. I mange kredse det kæreste samtaleemne. Før de afrejste, blev der holdt en glimrende fest til ære for dem med skåltaler både på kinesisk og engelsk. Ja, man gjorde snart mere ære af dem end af Sarah Bernhardt, som også gæstede byen.

Det er et ejendommeligt syn gennem den tætte kulrøg at skimte de høje master, prydede med forskellige nationers flag, omkring i dokkerne, disse sømandens lune tilflugtssteder, hvor han uforstyrret af vind og vove kan ligge rolig for at afsætte og indtage ladning. Næst efter Liverpool og London har Newcastle en større søfart en nogen anden by i det for-
enede kongerige.

Vi kom forbi fabriksbyen Jarrow, hvortil gamle Bedas navn er knyttet, idet han her havde sit fødehjem og sin virkeplads den meste tid af sit liv, og hvor en nybygget kirke, der bærer hans navn, er et vidnesbyrd om, at den gamle historieskriver endnu lever i folkets minde. — I nærheden af Newcastle, og da navnlig i den lige overfor på den anden side af Tynefloden liggende by Gateshead, når mængden og størrelsen af fabrikkerne højdepunktet, uden dog at kunne stå mål med hvad man ser i Leeds og Manchester. Men mangfoldigheden i produktionen er større her end noget andet sted i England. Lokomotivfabrikker, glasværker, pottemagerier, farve-, maskin- og tovværksfabrikker samt fabrikker for kemiske sager ligger spredte mellem hinanden, og som konge over dem alle troner William Armstrongs kanonfabrik. —

I ET ENGELSK HJEM

For uden meget andet står jeg i taknemlighedsgæld til ægteparret Bjerre, fordi de fik et udmærket hjem til i flere måneder at have mig som gæst. Det var familien Cusworth, boende i Choppington street nr. 8, som for en meget moderat betaling åbnede døren for mig.

Husherren, den gamle enkemand Cusworth, arbejdede på et stort garveri. I politisk henseende var han konservativ, og om Søndagen gik han i den høje kirke. Den ældste søn tilhørte derimod en af de over 130 fra statskirken udtrådte menigheder, og så var han en ivrig stridsmand for afholdssagen. En yngre broder havde plads som redaktionssekretær på byens største bladkontor. Han søgte ikke til nogen kirke, men i sit fredelige hjem fordybde han sig i læsning af Ruskin, Carlyle og andre betydelige forfattere. Af ham lærte jeg mest. Når natten og dermed hans arbejde sluttede kl. c. 7 om morgenen, drak han en kop the og sov derpå til klokken 2 om eftermiddagen. Efter frokosten gik vi lange fodture sammen, spillede krocket og samtalede. Bedre end nogen anden hjalp han mig med den engelske historie og literatur, hvori han var så vel hjemme.

Datteren, Kate, styrede huset. Hun søgte hver Søndag hen til den unitariske kirke, hvor en veltalende og meget lærd præst prædikede ud fra håbet om, at alt det, der skiller de kirkelige retninger fra hinanden, nu snart må falde, så vi bliver enige i det væsentlige, giver hinanden frihed i det tvivlsomme og finder sammen i kærlighed. Kate var en af disse sunde, stærke, arbejdsomme kvinder, som klædte sig fornuftigt, overlod korsetterne og andre af modedjævlens torturretskaber til fastlandets, »sødt forvirrede, romantiske væsener«. Flere gange om ugen bragte hun blomster, trøstende ord og salmesang til patienterne på det store

hospital. Hun søgte på alle måder at holde det engelske hjemms verdensberømmelse oppe i sin gamle højde, så det kunde redde England fra naturalismens gudløse sanselighed.

Hvor forskellige end disse fire mennesker var i politisk og religiøs anskuelse, så lå der dog en bred ramme af frisind uden om det prægtigste hjemliv, man kan tænke sig. Det var et af de ægte engelske arnesteder for den tålsomhed og kærlighed til personlig frihed, som Grundtvig, Gustav Geijer, Peter Rørdam og mange andre kom til at beundre.

Hjemmet er den plet, som Engelskmanden, hvis han ikke har forkludret sin medfødte natur, sætter højere end alt andet. Der lever han sit rigeste liv. »Mit hjem er min fæstning«, siger han. Og hvor ypperlig en åbenbaring af hans karakter er ikke dette gamle fyndord. En fæstning er lukket for enhver uvedkommende, således også et rigtigt engelsk hjem. I ligefrem forstand er det lukket. Hver dør er forsynet med en dørhammer, som man må bruge, dersom man vil tale med husets folk. Den har form som en bøjle, bevægende sig om to hængsler og hængende med buen nedad. Indenfor er en metalplade indlagt i døren. Brugen af denne indretning er meget simpel; man hæver hammeren ud fra døren og slår 2—3 raske slag på pladen. Er dette ikke tilstrækkeligt til, at husets folk kan høre det, ringer man på klokken. Selv om døren står åben, er det efter engelsk begreb meget uopdragent at gå ind uden først at have brugt dørhammeren eller klokken. Jeg hørte dem sige om udlændinge, som nylig var kommen dertil: »De mennesker løber da lige ind i stuen, som var de barbarer.« Tidt er der på dørhammeren udgraveret et eller andet dyrehoved, og Charles Dickens påstår, at man af dette dyrehoveds udseende er i stand til af aflæse de menneskers karakter, som har ladet det anbringe der.

Men ikke blot i bogstavelig forstand er hjemmet lukket. Man må som udlænding enten indføres af en, der står familien nær, eller også skaffe sig adgang gennem et længere personligt

bekendtskab. Er det opnåeligt, foretrækker Englænderen at have sit hjem på en rolig plads. Tusender af forretningsfolk, som har deres butikker og varehuse i byens hovedgader, bor med familje i udkanten af byen.

Når man trådte indenfor døren hos familien Cusworth, stod man i en oljemalet forstue, fra hvis sider Shakespeare og Milton bød os velkommen. Til højre lå dagligstuen ud mod gaden. Dens vinduer var indrettet sådan, at hele den nederste halvdel kunde skydes op under den øverste eller denne trækkes ned, når det gjaldt om at føre frisk luft ind. Udenfor vinduerne var der bleven plads til en lille, smal, med et jernstakit indhegnet blomsterhave, familjens glæde. Kaminen, omgiven af en sandstensramme, var dens stolthed. Den engelske arne berømmes af digtere og folketalere som noget, man intet steds i verden finder mage til.

Op imod væggen længst inde i stuen havde klaveret sin plads. Kate håndterede det med mesterskab, om Søndagen aldrig andet end salmemelodier, de søgne aftener hvad som helst. Køkkenet med vinduer ud til den af en høj mur indhegnede gårdsplads var tillige spisestue og vor daglige opholdsplads.

Et sådant hjem fortjener den pris, som det får i sangen; »Om glæder end betegner«. Denne sang kendes over alt, både af små og store. Spilles der om aftenen på pianoet, hører man tidt børnene råbe: »Må vi ikke få »home« tilsidst?« Har den tyske lirekassemand længe »drejet af« den ene melodi efter den anden uden at have fået den søde, lille penny, tager han fat på »home«; thi han ved, at kan den ikke røre menneskenes børn til gavnmildhed, er alt forgæves, og han må forsøge sin lykke på en anden plads. —

Kun nogle få minutters gang fra Cusworths hus ligger en ret stor og smuk park. Når vejret var godt, tyede jeg ofte om søgnedagene der hen med mine bøger. En formiddag, da jeg sad på en bænk fordybet i mit engelsk, standsede en

ung mand lige foran mig og så lidt undersøgende på mig, før han spurgte: »Undskyld, er De skandinav?« Dette blev indledningen til et lærerigt bekendtskab. Han var medarbejder ved en række nordengelske blade og skulde skrive om åndelige nutidsstrømninger i de nordiske lande. Han havde allerede et ret godt herredømme over vort sprog, og nu gik vi sammen tre aftener hver uge. Han skrev danske stile til mig og jeg engelske til ham. Vi gik også lange ture sammen hver Søndag eftermiddag og troede bestemt, at vi begge lærte mere på denne måde end ved nogensomhelst anden, og så hvilede der jo lidt af eventyrets stemning over vor samarbejde.

UDFLUGTER

De engelske banelinjer havde allerede den gang fået ordnet ferietog om somren. For en meget billig penge kunde man komme til hvilken som helst egn i landet og blive der 5 a 6 dage. Det var med et sådant tog, at jeg på en smuk sommerdag nåede Edinburgh. Jeg tog ind på et stort afholdshotel, og her var jeg for første gang med til en hotelgudstjeneste. Gæsterne samledes i ejerens private stue. Vi sang først en af Sankeys hymner, dernæst knælede enhver ned ved sin stol, medens værten bad en lang bøn. Så rejste vi os og tog plads på almindelig måde, og han læste nu et stykke af den gamle pagts bog. Andagten sluttede med afsyngelsen af en af Davids salmer.

Skotlands hovedstad ligger henved to engelske mil fra floden Firth of Forth. I henseende til prægtig beliggenhed overgår den de fleste af Europas hovedstæder. Det panorama, der udbreder sig for ens blik, når man fra »Arthurs sæde«

eller et andet højt punkt skuer ud over byen, fjorden, fjældene, venlige småskove og parker, frodige marker og haver, er enestående. Ligheden mellem denne by og Athen, som mange rejsende lægger mærke til, har givet Skotlands hovedstad titlen »Det moderne Athen«. Særlig fremhæver naturligvis Skotterne med en vis nationalstolthed denne sammenligning. Den smukke beliggenhed er dog ikke det eneste, der gør Edinburgh værdig til nogle dages ophold; også vigtige historiske begivenheder knytter sig her til og taler til os om svundne tider, ligesom så mangen en ellers ukendt plet ved Walter Scotts noveller har fået en berømmelse, der ikke står langt under de historiske mindsteders.

Da vejret var særdeles fint og klart, besteg jeg endnu samme eftermiddag fjældet »Arthurs sæde«. En mængde mennesker myldrede frem gennem gaderne. Daglejere, der her som andet steds i England har Lørdag eftermiddag fri, vendte hjem fra deres arbejde, og et nylig ankommet tog syd fra havde bragt et stort antal besøgende til bys. Stumper af dansk, fransk og tysk, som lød rundt om, fortalte, at jeg ikke var den eneste udlænding, der havde i sinde at tage »Skotlands Athen« i øjesyn.

Indbyggerne er vant til fremmede. Selv den skotske Højlænder tager det slet ikke fortrydeligt op, at man standser et øjeblik for at betragte hans underlige, fantastiske dragt. Han synes at være en hårdfør karl; de stumpe benklæder rækker ganske vist ned efter strømperne, men når dog ikke disse, så de bare knæ må tåle både somrens hede og vintrens kulde. Sko med blanktpolerede spænder er hans fodtøj. Over den tætsluttende røde trøje, med hvide snore ved hænderne og på skøderne, bærer han et blankt akselskærf, og en kappe flagrende tilbage er hæftet på den venstre skulder. Den store hvide hårdusk, som er fastgjort til livbæltet forpå synes, når han bevæger sig i rask gang, at være noget i vejen. Ved højre side bærer han en smuk lille sabel og på

hovedet en hue med høj fjer. Han gør indtryk af at være et frisk naturbarn. I High street så jeg det hus, hvorfra John Knox prædikede for de forbigående. I Holyrood Palace var jeg inde for at se dronning Marys seng, der står i samme tilstand, som da den sidst blev brugt af den ulykkelige fyrstinde. Også fremvises her det kabinet, hvor Rizzios mordere i 1566 overfaldt deres offer. Man viser endnu blodpletterne på døren.

»Arthurs sæde« hæver sig 822 fod over havet. Under opstigningen fulgte jeg fodstien, der slynger sig op ad fjældet med St. Antonys kapel til venstre. En bedre beliggenhed for at gøre denne ruin tiltrækkende kan næppe tænkes. Den ligger som i en ørken mellem ujævne klipper og dog i den umiddelbare nærhed af en folkerig hovedstad, hvis tummel fordem blandede sig med de indesluttedes bønner.

Denne fodsti var Walter Scotts kæreste, når han var fordybet i en af sine yndlingsforfattere. Det er også sikkert, at øjet ikke så let bliver træt af at dvæle ved det billede, som her ligger udbredt for ens fod: den smilende by, floden med dens små øer, det frugtbare og åbne landskab, vekslende med høje, dale og klipper, omrandet af Pentlandsjældenes maleriske skråning. Hist den fjerne flodkyst og de dunkle fjælde i baggrunden.

Tiden tillod en lille afstikker ud til Roslin; et sted, hvortil Edinburghs beboere ofte valfarter. En engelsk student opfordrede mig til at tage med der ud, og jeg kom ikke til at fortryde denne tur. Køreturen i åben vogn de 7 engelske mil på en stille, mild solskinsdag var dejlig. I vort lille selskab var der to Englændere, som havde morskab af at kaste penge ud til de mange fattige børn, der løb bag efter vognen, for at se dem slå. De valgte gerne at kaste pengene ned i det aller værste snavs. Roslin er et af disse afsondrede, skønne dalstrøg, som så ofte forekommer i

Skotland, rigt udstyret med en romantisk afveksling af klipper, kratskove og vandfald.

Senere gæstede jeg på lignende måde med et udflugtstog det henrivende sødistrikt, som spænder over en del af grevskaberne Cumberland, Westmoreland og Lancaster. Herligere egn findes ikke i England. Indrammet af høje fjælde ligger her de skønneste landsbyer med grønne enge, kornagre, frugthaver, løvskove og 16 indsøer. Her forstår man ret, at Wordsworth og en hel kreds af digtere — den såkaldte »Søskole« — kunde føle sig hjemme som Blicher paa heden eller Chr. Winther i Sjællands skove.

Min sidste udflugt denne sommer gjaldt Manchester og Liverpool. Med anbefaling fra redaktør Cusworth kom jeg i Manchester til at bo ret godt hos en mand, hvis navn på dansk betyder »Helligdag«, og dersom dette ord kun betød, at man ingen ting skulde bestille, så svarede han i de dage, da jeg var hans gæst, udmærket til sit navn. Manchester, hvorfra de stærke tanker om frihandel, og fred i sin tid strømmede ud over verden, er Englands tredje største by. Røgen væltede ud fra utallige fabriksskorstene, så de fire store parker blev dobbelt kærkomne. Den er midtpunktet for engelsk bomuldsindustri og det vigtigste sted i verden for fabrikation af bomuldstøj. 30,000 personer er sysselsat hermed; flertallet er kvinder.

Til forskel fra de andre store engelske industribyer er Manchester en gammel by. Den var allerede i det 14. århundrede kendt for de væverier, som flamske håndværkere havde grundlagt her. Når man på byens musæum ser malerier, der fremstiller arbejdet den gang og så — som jeg gjorde — gennemvandrers arbejderkvarterets triste ensformighed, så får man en klar forestilling om den store forskel mellem de gamle dage i frisk landluft med hjemlige kår og så nu; mellem arbejdets rige mangfoldighed den gang og den gennemførte arbejdsdeling nu om dage. I en af fabrikkerne talte jeg med

en mand, som i 43 år intet andet arbejde havde rørt end det at trække en spindemaskine ud og ind, hver anden uge om dagen og hver anden om natten.

Jeg måtte mindes de danske biskopper, Martensens og Monrads, strid. Martensen skrev: »Dette er den ethiske mislighed ved arbejdets altfor udviklede deling, at den store produktion af sager foregår på menneskets bekostning; thi hvorledes ser det ud i et menneskes sjæl, der gennem en lang årrække tilbringer dagens, ja, måske også flere af nattens timer med at udføre en absolut åndløs forretning, ved hvilken den åndelige del af hans væsen er aldeles ørkesløs, og hvorved han selv kun bliver et stykke af maskinen? Betænker man denne i det uendelige gående udstrækning af arbejdets deling, der finder sted for at opnå den størst mulige sum af materielle goder, der kunde pryde de store industriudstillinger, kan man ikke andet end erindre Herrens ord: »Hvad gavner det et menneske, om han vandt den ganske verden, men tog skade på sin sjæl!«

Herpå svarede Monrad i »Politiske breve« 1878: »Det er en umådelig fordel — læg nu mærke til, hvad jeg skriver — at blive som et stykke af maskinen, så at hænderne gøre af sig selv deres gerning, uden at jeg behøver at skænke den en tanke. Det er en umådelig fordel — pas nu på — at hele den åndelige del af mit væsen lades ørkesløst af et åndløst arbejde. Idet nemlig arbejdet ikke lægger beslag på nogen del af det åndelige væsen, bliver sjælen frigjort, og frit kunne tankerne flyve omkring i den ganske verden, ja hæve sig op til Himlen. Hvad er der til hinder for, at knappenålshovedmageren, hvis hænder er bleven som et stykke af maskinen, lader blikket af de kære i hjemmet, af sit barns smil træde frem for sjælen, at han gennemgår i tanken, hvad der sidste Søndag blev sagt i kirken, at han beder til Gud?«

Jo dybere jeg trængte ind til forståelse af livet i engelske

arbejderkvarterer, des mere måtte jeg give Martensen ret. Monrad var jo den store, geniale drømmer.

Som handelsplads kappes Liverpool kun med London om at blive nr. 1, ikke blot i England, men i hele verden. Da jeg med tog fra Manchester nærmede mig denne by, faldt først de talrige villaer og flotte landsteder i dens ydre ring stærkt i øjnene; men senere fik jeg også et indblik i, hvorledes de 20,000 fattige lever, der bor i kældere. Den er Englands usundeste by. Næsten halvdelen af de børn, som fødes her, dør inden de når 5 års alderen. Der er heller ikke ret mange storbyer, hvor usædeligheden og forbrydernes antal er større end her. Årligt fængsles hvert ellefte menneske, i alt 50—60,000. Måske dette hænger sammen med, at aviserne, da jeg kom der til, reklamerede for »Verdens største vokskabinet med udstilling af forbrydere.« Jeg betalte 45 øre og gik der ind. I en vældig lang sal stod de opstillet ved begge sider, iført tøjet, hvori de var klædt, da ugeringen fuldbyrdedes, med kniv, pistol eller lignende mordvåben i hånden. Uhyggelige ansigter; men de bekræftede den gamle lære, at det er kærnen i et menneske, der former dets ydre. Gamle elever erindrer nok, at jeg førte dem ind i dette kabinet, når vi havde timer i sjælelære. Til sidst blev opholdet mig for uhyggeligt; men da fik jeg øje på en ung, køn pige, som sad længst nede i salen og spillede melodien til: »Gud velsigne dronningen«. Mod hende styrede jeg nu mine skridt, og — ak! så var hun også af voks. Instrumentet holdtes gående ved noget maskineri nede i kælderen. Da forlod jeg salen.

De store skibsdokker har en udstrækning af 10 kilometer og ligger i en næsten lige linje. Man tager helst plads oven på den sporvogn, som kører hele vejen langs denne mangfoldighed af skibe. Der kan man sidde oppe og nyde synet af alverdens flag og af mennesker fra alle jordens egne. Liverpool har en særlig betydning som udvandrerrhavn. Om-

trent 200,000 emigranter indskibes hvert år til Amerika. Jeg stod tidligt op en morgen og gik ned til sådan en stor damper for at se livet røre sig et par timers tid før afrejsen. Der kom udvandrere både fra England, Tyskland, Skandinavien og Finland. Men det var langt fra altsammen idyl. En norsk kone med to børn skulde over til manden, der havde fået ordnet et hjem til familien hinsides Atlanterhavet. De tre var faldet i ågerkarles klør, havde oplevet en skrækkelig nat i et logihus og var blevet bestjålet. Mange ansigter talte om strænge livskår i de dage, der var svundet, og fremtiden kendte jo ingen.

En ung sønderjyde var taget fra Esbjerg til London. Han vilde på rejsen til Amerika først se denne by og var så draget videre her til Liverpool; men det havde taget så hårdt på hans finanskasse, at han savnede en snes kroner til billetten fra Liverpool til New York. Nu vel, han var ung og med æventyrblod i årerne. Meget tidlig om morgenen gik han ud på skibet, fandt en tom tønde, som han krøb ind i og vendte dens bund i vejret i fortrøstning til, at når man efter afrejsen fandt ham, så blev han dog vel næppe smidt over bord, fordi han manglede de 20 kroner, og han kunde jo tilbyde arbejde som vederlag. Imidlertid kom kaptajnen, og han vilde bruge tønden et andet sted på det store skib. Sønderjyden blev ført i land, ladet tilbage og kom for resten aldrig nogensinde til Amerika. Derimod fik han startet en kommissionsforretning, arbejdede sig fremad og blev efter års forløb ret velhavende. Nu bor han i Malmø, hvor jeg et par gange har besøgt ham.

ET POLITISK MØDE

Jeg overværede et sådant i Town Hall i Newcastle. Kampen stod mellem Gladstones og Parnells tilhængere. Flere tusende mennesker var tilstede, omtrent lige så mange kvinder som mænd. Forhandlingerne fulgtes med levende interesse; derom vidnede de vældige bifalds- og mishagssalver, der ret jævnlig sendtes op mod talerne.

Også i at give bifald eller mishag til kende er Englænderen et praktisk menneske. Han bliver sjældent til forstyrrelse for den øvede taler. Når der fra denne kommer en sætning kraftig nok til at fremkalde bifald, ja så råbes der stormende et øjeblik; men så er alt roligt igen, og taleren kan fortsætte. Ligeledes med afbrydelser. Ikke dette evindelige, snart fra én, snart fra en anden. Nej, man venter, indtil der kommer noget, som alle er for eller imod; men da affyres der rigtignok også -en ordentlig salve. Noget, som talerne modtager med en vis ro.

En irsk kvinde holdt her en tale for sit folks frihed og uafhængighed i fremtiden, og den hører til noget af det mest lidenskabelige, jeg nogensinde har hørt fra en talerstol. Man peb voldsomt ad hende, da hun kom op; men forknythed syntes at ligge langt fra hendes natur. Hun tog meget roligt imod det og råbte så med gennemtrængende stemme: »Vel, hvis I har tid til støj, så har jeg tid til at vente!« Med levende farver skildrede hun nu det irske folks nød, fortalte, at mange irske udvandrere — også fattige — netop nu rejste tilbage fra det fjerne Vesten, fordi de ønskede at være med til at skabe den fremtidens dag i Irland, da folket, skilt fra England, fik sin egen forfatning og egen regering.

Aldrig har jeg været vidne til et sådant udbrud af mishag og foragt, som det, der i dette øjeblik fra tusende munde forenede sig og som i et bølgende hav rullede imod hende

fra alle kanter. Men dette opdannede kun yderligere hendes lidenskabelighed. Hun fortsatte endnu en times tid. Da hun tilsidst gav sig til at fortælle en række familjehistorier, tabte hendes tale noget af den interesse, som den hidtil havde haft for mig.

Nogle ord fra en af de følgende talere glædede mig meget. Få eller ingen steder i England var som i Newcastle 1864 stemningen udelt for at yde Danmark virksom hjælp, og her indsamledes et stort beløb til faldne danskes efterladte. Idet taleren den dag kom til at dvæle ved Englands stilling, udtrykte han sig således: »Vor nuværende stilling er farlig. Hvorfor? Jo, Verdenshistorien har lært os, at mangt et folk, som fra en ringe begyndelse har arbejdet sig op til et verdensfolk, har nået en højde, hvorfra det har overvurderet sig selv og sine kræfter, og at det da fra dette hovmodsstade er sunket ned for aldrig mere at rejse sig i sin gamle væld. Således Romerne, og jeg skulde se meget fejl, om ikke det voksende militærvæsen i Prøjsen vil føre dette folk op til en højde, hvorfra et historisk fald ligger grumme nær.

Og nu England? Vi marcherer med stærke skridt mod det samme toppunkt. Kun ét kan redde os, og det er, at vi lukker øjnene op for, at fra de små nationer — som eksempel nævnte han Danmark — udgår ikke militarismens men folkeoplysningens stærke kræfter. Disse har fremtiden for sig i vort århundrede, fordi de fører fremad imod almindelig folkelykke. Lad os hjælpe disse små nationer i deres arbejde. Enkelte af dem er fortrykte og trænger til os!«

Talen og bifaldet, som fulgte efter udviklingen af denne tankegang, greb mig. Jeg sad og tænkte på, om måske retfærdighedsfølelsen i det mægtige England skulde bruges til at hjælpe os fremad på vejen mod genforeningen med den del af vort danske folk, som i den tid sad fangen. —

HJEMME IGEN

I Oktober måned tog jeg dæksplads direkte fra Newcastle til Esbjerg. Hvor var luften dog klar og husene rene her! Og hvor færdedes mine landsmænd langsomt i sammenligning med, hvad jeg nu var blevet vænnet til i det land, som en forfatter siger om, at folk styrter afsted på gaderne, »som havde de en dødsdømts benådning i lommen og var bange for at komme for sent til retterstedet.« Men her ventede mig et alvorligt brev. En af mine kære var falden på valpladsen i sin ungdoms lovende forår. Jeg måtte over til Fanø, til ensomheden — min stadige tilflugt, når sorgen gæster min sjæl. Jeg lagde mig i klitten og skrev i lommebogen:

Hvem sender den navnløse smerte
herind på vor sollyse jord,
som bænker hvert menneskehjerte
om lidelsens store bord?

Det forekom mig, at skæbnens tunge vogn kørte således gennem Verden, at den ubarmhjertigt knuste enhver, der tilfældig færdedes på vejen.

Men nu afsted til Vejstrup. Jeg længtes så stærkt efter den lille kreds, hvor jeg havde oplevet, at kærlige hjerter og stiltfærdig forståelse sidder inde med stærk bærekraft i tunge timer. —

FORFATTERPLANER

Kunde ikke højskolevirksomhed godt forenes med dette at skrive fortællinger for ungdommen? Havde jeg ikke hørt og set så meget, at der var rigeligt med stof? Så skrev jeg

de to fortællinger: »Fra en fynsk landsby« og »De udviklede«. Især den førstnævnte havde jeg megen glæde af. Den er udkommen i tre oplag (ialt 7000 eksemplarer) som for længe siden er udsolgt. Ernst Trier på Vallekilde tog sig faderligt af den og solgte en del til sine elever. Mange mente, at den fra først til sidst var min egen ungdomshistorie. Dette er dog ikke tilfældet. Den er bygget over både egne og andres oplevelser. Morsomt nok havde vi den første vinter, jeg var lærer på Københavns højskole 1883—84, en elev, som en aften bad mig om en samtale. Vi gik da en tur sammen, hvor han betroede mig, at nu vilde han rejse fra skolen, fordi jeg i en »Fra en fynsk landsby« havde fortalt om ham og den pige, som han var kommen til at elske. Det lykkedes mig at tydeliggøre for ham, at min fortælling var skrevet, før jeg nogensinde havde set ham eller den unge pige. Så blev han.

Ernst Trier var særlig glad ved de første tre vers af brevet til Henrik:

Var jeg skjald og kunde stige
 mod de lyse egne op,
 skue over Åndens rige
 fra Olympens høje top,
 trænge ind i hjertets fængsel,
 se dets lidelse, dets længsel,
 tro og håb og kærlighed.

Da forvist i denne time
 ej jeg bad om lykke til
 om den store helt at rime,
 som tør sætte alt på spil,
 som på livets slagmark kæmper,
 og som mand sin sorg neddæmper,
 falder eller når sit mål.

Nej, da ønsked jeg kun evne
 til et lille fattigt kvad,
 som i simple ord kan nævne,
 hvad der gjorde mig så glad;
 glædest, da jeg dybt bedrøvet
 lå som synderen i støvet
 for den stærke, strænge Gud!

Hovedhensigten med fortællingen »De udviklede« var at skildre og kritisere en overvurdering af sig selv, som jeg syntes var kommen så stærkt i forgrunden hos den ungdom i Sydfyn, der havde taget arv fra de første grundtvigske rydningsmænd. De kaldte sig selv »livsfolket« til forskel fra »dødbiderne«. »Hører han eller hun til de udviklede?« var et spørgsmål, som hvert øjeblik brugtes. Jeg lod en kvinde, datter af en udvist sønderjysk skolelærer, føre fortællingens helt ud af selvgodhedens og indbilskhedens tomme skygger. En aftensang på fem vers, som jeg lod hende digte, lød ofte ved ungdommens sammenkomster i adskillige kredse den gang. Jeg hidsætter det første vers:

Når dagen stille bortviger,
 og gerningen din er endt,
 så mangan en tanke da stiger
 fra hjertedybet opsendt,
 ja, stiger indhyllet i tåge
 så meget, Du selv ej ved,
 kun ved Du, Gud Fader vil våge
 og sende til Dig sin fred.

Der var også adskillige, som var glade ved hendes:

Fulesang.

Glædelig Jull fra store og små,
 fra unge og gamle nu klinge.
 I kvæld jeg sidder og undres på,
 hvad Julen til mig vil bringe.

Du skønne land, hvor min vugge stod,
af mindernes elv nu opdukker.
Tidt måtte Du græde det røde blod,
nu bag fængselets gitter Du sukker.

Da Prøjerne jog os fra hjemmet ud —
vi ej deres sprog vilde nemme —
da var i bønnen jeg nær min Gud;
den tid kan jeg aldrig glemme.

O, Fader før Du af trældommen ud
de mange, som danske vil være,
Du styrer jo alt, almægtige Gud,
din er jo al magt og al ære.

Da min nu hjemrejste dyrebare ven Zakarias Nielsen i året 1918 flere gange plagede mig for en fortælling til Wisbechs almanak, som han redigerede, omarbejdede og forkortede jeg »De udviklede« til »Jakob og Karen« (med tegninger af Rasm. Christiansen). Her lod jeg fortællingen begynde med et elevmøde på Højvang højskole, hvor man om morgenen synger den sang, som jeg skrev, da verdenskrigen havde raset et år:

Vildt blusser krigens luer,
og jorden drikker blod. — *)

Zakarias Nielsen troede fuldt og fast, at her i alle enkeltheder forelå en gengivelse af virkeligheden. Det passer ikke; men den udviste sønderjydske lærer i fortællingen, Johansen, er ganske vist holdt så nær som muligt op til minderne om min første lærer, Nikolaj Dam.

*) Se min bog: »Talt og skrevet«, side 141 (H. Hagerups forlag).

En varm Junidag 1882, da jeg gik og underviste de unge piger i frihåndstegning, kom fru Sofie Lund ind i klassen. Hun så ud, som om hun havde grædt, og hendes stemme var helt bevæget, da hun stille spurgte, om jeg vilde bidrage lidt til en dansk krans, som skulde sendes til Garibaldi's kiste? Jeg har sjælden lukket pungen så hurtigt og højt op som ved denne lejlighed. Garibaldi var vi unges helt — vi, som i barndomsårene fik vort fædreland revet i stykker. Han havde jo, som han selv skrev til en veninde, været i England 1864 for at få lov til at komme Danmark til hjælp. At Englænderne, som en vittig Franskmand sagde, gav helten plumbudding i stedet for penge og våben, kunde ikke svække vor taknemlighed og beundring. Vi mindedes også hvorledes han 1870, da de tunge Prøjsere nedtrampede Franskmandene, kunde tilbyde den nationale franske forsvarsbevægelse, hvad der endnu var tilbage af ham.

Ja, i min ungdomstid blev Garibaldi en æventyrfarvet virkeliggørelse af det mandsideal, der formedes i vore sind efter 1864: Den fattige helt med det blanke skjold, som — for at tale med Drachmann — »friheden fandt en dag på sin vei og kåred hans sværd til sit eget.« Højsindet og uegennyttig, drømmende om Verdensfreden, kæmpende på slagmarken for folkets dyrebare sag, de undertryktes og forurettedes ven, de landsforvistes tilflugt. Helten med den altid flammende fædrelandskærlighed. Jeg syntes, at der måtte vokse en evighedsblomst op på hans grav, som alle følgende tiders ungdom helst måtte standse ved, hvorfor jeg søgte at få fat i så mange gode kilder, som det var mig muligt, og udarbejdede et foredrag om ham, som jeg i de nærmest følgende år holdt i mange kredse, hvor ungdommen sendte bud efter mig.

En lille bagatelagtig oplevelse samme sommer må jeg kortelig fortælle, fordi den fik betydning for mig senere. Den førte mig ind i en dybere forståelse af de Koldske fri-

skolers livssang: »Der skinner en sol i lys og løn«, navnlig af det sidste vidunderlige vers:

»Ja, tal nu sandt om småt og stort
 og jævnt om alt det høje!
 thi godt er alt hvad Gud har gjort,
 og klart er barnets øje«.

En morgenstund kom der en smuk lyshåret ung mand gående til højskolen og bad om lov til at blive 3—4 dage for at se, hvordan en sådan skole arbejdede. Han foregav at være en jydsk forstanders brodersøn og vordende højskolelærer. Han blev budt velkommen. Vi havde næsten altid gæster. Hver formiddag var der gerne en lille flok af den slags for at høre Jens Lunds foredrag. Det kostede dem ikke noget; de fik endogså i tilgift kaffe med julekage sammen med forstanderen og hans hustru, før de tog afsted. Vor unge gæst kunde en del engelsk og tysk; han havde også læst Bjørnson og Ibsen og rejst ude i Vestjyllands klitter, som han efter endt skoletid om aftenen skildrede for eleverne, der var meget optaget af ham. Efter nogle dages forløb forsvandt han pludselig. Jeg havde overladt ham nøglen til mit værelse, der lå ved alfarvej; imens jeg underviste en time i fysik. Da jeg var færdig her med, kunde jeg ikke komme ind ad min dør. Gæsten havde låset den og var rejst med nøglen. Da jeg fandt en anden og kom ind stod en chatolskuffe åben, og i den lå en seddel med følgende linjer: »Tilgiv mig. Jeg er så grænseløs ulykkelig. Inden otte dage har Du dem igen!« Hele min pengebeholdning, 26 kroner, var forsvunden. Ja, tænkte jeg, lad mig i alt fald vente. Så kom en af køkkenpigerne og spurgte, om jeg havde set efter mine støvler, thi vor gæst kunde umulig gå længere med dem, som hun havde pudset til ham om morgenen; sålerne var slidt op. Jeg fandt disse klenodier

så langt oppe under min seng, som det havde været muligt at føre dem. Mine egne støvler var borte, og ved nærmere ransagelse opdagede jeg tillige, at han havde stjålet et brunt slips, som jeg købte i London og var forfængelig af i de dage. Nej — nu var bægeret fyldt! De 26 kroner og støvlerne? Å, lad gå! Han havde jo fortalt aftenen før, at han var i Kærestenød, og da finder folk på så meget. Men slipset fra en af Holborn streets fineste butikker — det var for meget! Så mældte jeg ham til politiet, hvor han i forvejen var noteret for mange ting. Jeg måtte naturligvis ud på herredskontoret i Svendborg til et langt forhør. Man huggede ham så ret snart efter i Vejle, hvor han havde givet sig ud for søn af en ganske umulig professor i nationaløkonomi.

Fra Thisted fængsel skrev han til mig og bad om tilgivelse. Hvad der smertede ham mest, hed det i brevet, var dette, at han havde skuffet vor store tillid. Hvis jeg ikke kunde tilgive ham, fik han ikke nogen eneste glad time i tilkommende Jul. Jens Lund gav mig elskværdige spydigheder. »Inde hos mig,« sagde han, »så, vor gæst over 1000 kroner ligge ulåset i min skuffe. De penge rørte han ikke. Jeg låser aldrig for noget og har aldrig mistet noget! I andre derimod, som i mistillid til mennesker render med Eders nøgleknippe, I får tomme skuffer og ekstrature til herredskontoret o. s. v.« Men børnene var flere gange under gæstens ophold kommen til mig og sagt: »Han er ikke god, han er slet ikke rar.« Han havde intet særligt med dem at gøre; men »klart er barnets øje.« Vor kloge forstander og vi andre berejste størrelser anede ikke uråd. Børneflokken derimod var sikker. Det er først som voksne, at vi bliver dumme. Derfor gælder det nok i opdragelsen langt mere om, hvad vi er, end hvad vi siger gennem formaninger og moraliseringer. En noget tavs moder eller fader, som er indholdsrig, karakterstærk og gudfrygtig, vejer mere til end 100 lærebøger med anmærkninger og skriftsteder. —

I eftersommeren 1883 blev jeg forlovet med Kristine Hansen, hvis fader var tømrer i landsbyen Birkum mellem Odense og Ringe. Hun havde i opvæksten drukket af de samme åndelige kilder som jeg. Om Søndagene søgte hun til Nasaretkirken i Ryslinge, og da hun skulde på højskole, valgte hun Vejstrup, hvor hun var en ualmindelig lydhør lærling. Hun medbragte en hel bunke digte, som jeg fik til gennemlæsning, og hendes fremtidsdrøm gik i retning af at blive forfatter. Hun udgav fortællingerne »To søstre« og »I fare« samt dramaet »Skovenes søn«. Nu vilde jeg naturligvis gøre alt for at hjælpe denne ubemidlede tømrerdatter op på parnasset. —

Ved efterårsmødet på Vejstrup højskole i September havde vi Falkenstjerne som ordfører. Da han en timestid havde hørt mig tale om engelske samfundsforhold, gik han lige ind til Jens Lund og spurgte, om han dog ikke måtte opfordre mig til at følge med til København og være lærer på hans højskole. Jeg blev kaldt ind til dem, og da vi havde samtalen 3—4 timer, blev resultatet det, at jeg skulde med til København. Adskillige ting virkede dragende. På Vejstrup kunde jeg ikke blive som gift lærer i fremtiden, og desuden vilde det være lærerigt for mig at leve en tid i hovedstaden og komme nær ind på livet af de kræfter, som rørte sig der inde. Endelig var det jo en stor opgave at være med i arbejdet for at bane vej i vor hovedstad for den danske folkehøjskole.

GRØNVALD NIELSEN

TALT OG SKREVET

Pris 3 Kr. 75 Øre.

„Poesi, historie og vågen iagttagelse af sjæleliv og samfundsforhold virker her sammen med en sjælden fremstillingsevne“.

Højskoleforstander Kristensen-Randers i flere blade.

„Gid bogen må falde mange, både ældre og yngre, i hænde og give de unge lyst til at stifte nærmere bekendtskab med, hvad der arbejdes med på højskolens værksted, og hvorledes der arbejdes“.

Pastor Thordur Tomasson i „Horsens Avis“.

„En levende og frodig ånd lyser ud af denne bog“.

„Horsens Socialdemokrat“.

„Thomas Carlyle og John Ruskin synes os at være tegnede ganske fortræffeligt“.

„Horsens Folkeblad“.

„Man føler sig i videste forstand i godt selskab, når man tager en bog af Grønvald Nielsen i sin hånd“.

„Horsens Venstreblad“.

„Der er noget absolut ægte over forfatterens kærlighed til alle sjælelige værdier, der kommer til udtryk i smukke digte, og ligefrem pragtfuldt er især kapitlet om ånds dannelse“.

Dr. Konrad Simonsen i flere blade.

„Det er altsammen så levende, som sad man lyttende foran hans talerstol. I bogen er flere smukke billeder“.

„Herning Folkeblad“.

„Gr. N. har sendt sin bog ud fra sit værksted i folkehøjskolen gennem 30 år. Den giver læseren et levende indtryk af, at der i de 30 år har været arbejdet godt paa det værksted“.

Pastor E. Koch, Odense i „Hovedstaden“.

H. HAGERUPS FORLAG

